

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Cesta Osmanské říše do první světové války

Josef Vodička

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Moderní dějiny

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Cesta Osmanské říše do první světové války

Josef Vodička

Vedoucí práce:

PhDr. Roman KODET, Ph. D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Romanu Kodetovi, Ph. D. za cenné rady, odborné připomínky a trpělivost při vedení mé práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2023

.....

Obsah

Úvod	1
1 Osmanská říše a mladoturecká revoluce.....	7
1.1 Postavení Osmanské říše do roku 1908.....	7
1.2 Mladoturecká revoluce a vzestup Výboru jednoty a pokroku.....	18
2 Krize Osmanské říše v letech 1911–1913	28
2.1 Italsko-turecká válka	28
2.2 První balkánská válka	37
3 Transformace Osmanské říše po balkánských válkách.....	47
3.1 Vývoj Osmanské říše za Mahmuda Şevketa Paşi a vzestup VJP.....	47
3.2 Mezinárodní postavení Osmanské říše.....	62
3.3 Vojenská mise Limana von Sanderse	79
4 Velká válka na obzoru.....	89
4.1 Hledání spojence	89
4.2 Období neutrality	102
5 Osmanská říše ve velké válce.....	119
5.1 Vstup do války	119
5.2 Německý džihád.....	131
Závěr	139
Seznam použitých pramenů a literatury	147
Resumé.....	153
Přílohy.....	155

Úvod

Účast Osmanské říše v první světové válce, její porážka a následná přeměna v moderní Tureckou republiku představují finální fázi Východní otázky. Vysoká Porta se zapojila do konfliktu, přestože nebyla před jeho vypuknutím součástí žádného spojeneckého bloku a nemusela se jej tudíž zúčastnit. Pro vstup do války však existovala řada příčin, jejichž kořeny lze nalézt již v období absolutistické vlády sultána Abdülhamida II., pod kterým země nastoupila cestu k obnově po východní krizi v letech 1875–1878. Abdülhamid II. se musel potýkat s politikou velmocí směřující k postupnému rozdělení Osmanské říše, čemuž se pokoušel zabránit orientací na Německo, které dosud jevilo o regiony Balkánu a Blízkého východu jen okrajový zájem.

Roku 1908 ukončila Abdülhamidovu samovládu mladoturecká revoluce, která s sebou vedle obnovy ústavnosti přinesla také zásadní změnu zahraničněpolitické orientace. Mladoturci se pokoušeli o obnovu a modernizaci Osmanské říše, a proto usilovali především o spolupráci se západními velmocemi Velkou Británií a Francií. Význam Německa jako spojence Abdülhamidova režimu naopak upadl. Plány mladoturků však krátce po převzetí moci narazily na řadu obtíží. V letech po revoluci utrpěla Osmanská říše sérii diplomatických a vojenských porážek, jež vyvrcholily ztrátou většiny evropských území během první balkánské války. Neúspěchy na poli mezinárodní politiky měly za následek také další destabilizaci turecké politické scény, která byla rozštěpena na soupeřící frakce liberálů a nacionalistů. V souboji zvítězila v průběhu roku 1913 politická organizace Výboru jednoty a pokroku, která získala kontrolu nad dalším směřováním země, kterou si udržela až do konce první světové války.

Porážka v první balkánské válce vyvolala u představitelů země obavy z jejího rozpadu. Vysoká Porta byla donucena hledat spojence, který by dokázal Osmanskou říši ochránit před zánikem. Pokoušela se proto zlepšit vztahy se všemi evropskými velmocemi s cílem dojednat s jednou z nich vojenskou alianci. V tomto snažení však Turci uspěli až uzavřením spojení s Německem po vypuknutí první světové války. Osmanská říše však zachovávala svoji neutralitu i po podpisu alianční smlouvy. Do konfliktu vstoupila až na konci října 1914 v důsledku útoku tureckého loďstva na ruské černomořské přístavy. Část osmanských politických špiček přistoupila k tomuto kroku, aniž by na něm existovala předchozí shoda v rámci kabinetu. Tento incident ukončil dosavadní neutralitu Osmanské říše, která se posléze plně zapojila do konfliktu po boku Ústředních mocností. Optimistické představy tureckého velení o brzkých úspěších se

rozplynuly krátce po vstupu do války, země však přesto dokázala odolávat nepřátelskému tlaku až do podzimu 1918. Účast Osmanské říše v konfliktu měla nezanedbatelný vliv na průběh a výsledek první světové války.

Cílem předkládané diplomové práce je analyzovat politický vývoj Osmanské říše v období před první světovou válkou a stanovit příčiny jejího spojení s Německem a následného aktivního zapojení do konfliktu. Autor chce zhodnotit, do jaké míry byly tyto kroky nezávislým rozhodnutím jejich představitelů, a nakolik šlo o důsledek pouhé reakce na působení velmocí. Porta neuvažovala pouze o spojení s Německem, ale oslovila také další přední evropské státy. Autor se proto snaží vysvětlit, jaký význam měla Osmanská říše v plánech jednotlivých mocností a jaké okolnosti ji vedly k uzavření aliance právě s Německem. V této souvislosti se chce autor konkrétně zaměřit na dva faktory. Prvním je vliv německé vojenské mise v Osmanské říši, tím druhým pak západní představy o významu vyhlášení svaté války tureckým sultánem.

Práce je rozdělena do pěti částí, které jsou řazeny převážně chronologicky. První kapitola shrnuje situaci Osmanské říše od Berlínského kongresu po mladotureckou revoluci. Poskytuje úvod do problematiky Východní otázky a popisuje základy vnitřního i zahraničněpolitického směřování země v období vlády Abdülhamida II. Autor se dále zabývá průběhem a důsledky mladoturecké revoluce, která přinesla zvrát v dosavadní politice a nestabilitu spojenou se soupeřením jednotlivých mladotureckých frakcí. Pozornost je rovněž věnována vzniku a působení Výboru jednoty a pokroku, jehož členové měly v následujících letech klíčový vliv na dění v zemi.

Druhá kapitola je věnována krizovému období Osmanské říše v letech 1911–1913, od války s Itálií po následnou katastrofickou porážku během první balkánské války. Cílem kapitoly je zhodnotit, jak tato dvojí válečná zkušenost ovlivnila rozhodování tureckých státníků, a jak se v důsledku neúspěchů proměnilo postavení Osmanské říše ve vztahu k velmocem. Vedle stručného popisu průběhu obou válek je věnován prostor také vnitropolitickému vývoji včetně nástupu liberálů k moci během léta 1912 a jejich následného pádu v lednu 1913.

Důsledky první balkánské války měly klíčový vliv také v následujícím období. Porta čelila ztrátě významné části svého území, velkému množství uprchlíků z Balkánu a dalšímu úpadku své prestiže. Otázkám, kterými se turecká vláda musela po jejím konci zabývat, je věnována třetí kapitola. Autor analyzuje politiku kabinetu Mahmuda Ševketa Paši a následné vlády Výboru jednoty a pokroku. Snaží se přiblížit kroky, kterými chtěli osmanští státníci zabránit opakování podobné katastrofy a nastoupit cestu k obnově země.

Detailněji se v kapitole věnuje vybraným vnitřním i mezinárodním otázkám. Kapitola se zabývá postupným přechodem od ideologie osmanismu k tureckému nacionalismu, souvisejícím rostoucím národním uvědoměním arabské populace a politikou Osmanské říše během druhé balkánské války. Pozornost je věnována také problematice sporu s Řeckem o Egejské ostrovy, otázce arménských reforem či jednáním doprovázejícím další výstavbu a fungování Bagdádské dráhy. V samostatné podkapitole jsou pak shrnuty okolnosti a důsledky vyslání německé vojenské mise do Osmanské říše.

Čtvrtá kapitola je věnována snahám Porty o nalezení spojence, který by poskytl Osmanské říši ochranu před dalším napadením. V první části autor přibližuje konkrétní jednání tureckých státníků s jednotlivými velmocemi, především s Německem. Dále se zabývá tureckou reakcí na atentát v Sarajevu, pokusy Porty o společný postup s Bulharskem a britským rozhodnutím zabavit rozestavěné turecké válečné lodě. Druhá polovina je věnována vývoji v období od uzavření aliance s Německem po intervenci ve válce. Autor zkoumá vzájemný vztah Berlína a Istanbulu a příčiny opožděného vstupu Turecka do války. Pozornost je věnována úniku německých lodí *Goeben a Breslau*, uzavření Úžin a jednostrannému vypovězení kapitulací ze strany Turecka. Autor dále analyzuje strategické postavení Osmanské říše během období neutrality a z něho plynoucí výhody a nevýhody.

Závěrečná pátá kapitola přibližuje průběh tureckého útoku v Černém moři a následná diplomatická jednání, která vyústila ve vyhlášení války. Ve stručnosti se věnuje také tureckým operacím na přelomu let 1914–1915, neboť jejich výsledky jsou důležité pro zpětné hodnocení německo-tureckých plánů z období neutrality. Zvláštní podkapitola je vyhrazena problematice svaté války. Ta byla evropskými státy, především Německem, považována za potenciální zbraň, kterou mohl sultán-chalífa vyvolat povstání v koloniích svých nepřátel. Autor se v práci zabývá odlišnými představami Evropanů a muslimů o svaté válce a praktickými důsledky vyhlášení džihádu.

Diplomová práce byla zpracována na základě vydaných i nevydaných pramenů a převážně cizojazyčné odborné literatury. Autor pracoval s materiály z *Politisches Archiv des Auswärtigen Amts*, jejichž část věnující se Osmanské říši je dostupná v digitalizované podobě na internetových stránkách archivu. Přínosná byla především korespondence německého Zahraničního úřadu a velvyslanectví v Istanbulu, která poskytuje cenné informace k uzavření spojení mezi Osmanskou říší a Německem a jeho následnému fungování. Autor dále využil několik edic vydaných pramenů. Pro výzkum zahraniční politiky Osmanské říše byla klíčová edice *Ottoman Diplomatic*

Documents on the Origins of World War One, především její VIII. svazek *From the July Crisis to Turkey's Entry into the War*. V omezené míře autor využil také VI. svazek *The Aegean Islands Issue 1912–1914*. Německý pohled na problematiku postavení Osmanské říše poskytla *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinetten 1871–1914*. Z edice byly využity XXX. svazek *Der Italienisch-Türkische Krieg 1911–1912* a XXXVIII. svazek *Neue Gefahrzonen im Orient 1913–1914*. Ty bohužel obsahují pouze dokumenty do července 1914, proto je autor doplnil také edicí *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914*. Britský pohled na problematiku přináší *British Documents on the Origins of the War 1898–1914*, jež však podobně jako *Die Grosse Politik* zachycuje pouze události do počátku války. Významný zdroj představují paměti osmanského ministra námořnictva a čelního představitele VJP Ahmeda Cemala Paši *Memories of the Turkish Statesman 1913–1919*. Přestože byly napsány až v době po válce a je k nim tudíž potřeba přistupovat s patřičnou obezřetností, poskytují vzácný pohled na problematiku očima jednoho z předních tureckých státníků. Hodnotným zdrojem jsou také memoáry velitele německé vojenské mise v Osmanské říši Otty Limana von Sanderse *Fünf Jahre Türkei*, které jsou přínosné pro nastínění vztahů německé mise s osmanskou vládou a armádními špičkami. Pro doplnění používá autor v menší míře také deník *Le Stamboul* vydávaný ve francouzském jazyce.

Z odborné literatury bylo pro zpracování práce stěžejních několik děl. Na prvním místě je nutné zmínit monografii Mustafy Aksakala *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War*, která se zabývá okolnostmi vstupu Osmanské říše do konfliktu v roce 1914, vznikem a fungováním turecko-německé aliance. Aksakal v knize prezentuje spojenectví s Německem jako výsledek aktivní politiky Vysoké Porty. Zapojení do konfliktu pak představovalo cenu za udržení této aliance. Z dalších děl poskytujících všeobecný přehled o zkoumané problematice lze jmenovat také knihu Alexandra Lyona Macfieho *The End of Ottoman Empire 1908–1922*, či dílo Davida Fromkina *A Peace to End All Peace. The Fall of Ottoman Empire and the Creation of Modern Middle East*. Dále je třeba zmínit monografii Feroze Ahmada *The Young Turks. The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908–1914*, která přináší podrobný popis vnitropolitického vývoje v Osmanské říši od mladoturecké revoluce po vypuknutí první světové války, a která přibližuje také vznik, fungování a agendu Výboru jednoty a pokroku. V tomto ohledu byla velice přínosná rovněž práce Hanse Lukase Kiesera *Talaat Pasha. Father of Modern Turkey. Architect of Genocide*, která se věnuje životu jednoho z předních tureckých státníků, jenž je některými historiky považován za architekta

tureckého vstupu do války. Cenné poznatky k dějinám Výboru jednoty a pokroku dále poskytují díla *The Young Turk Legacy and Nation Building. From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey* Erika J. Zürchera a *Atatürk* z pera Andrewa Manga.

Pro pochopení mezinárodního postavení Osmanské říše bylo klíčových několik děl. Zmínit je nutné kolektivní práci *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire* editovanou Marianem Kentem, jež důkladně rozebírá zájmy jednotlivých velmocí v Osmanské říši. Při studiu britsko-tureckých vztahů nelze opominout knihu Josepha Hellera *British Policy towards the Ottoman Empire 1908–1914*. Stěžejní myšlenkou tohoto díla je, že britská vláda byla ve svém přístupu k Osmanské říši ovlivněna snahou zachovat dobré vztahy s Ruskem, čemuž byla připravena obětovat také turecké zájmy. Význam Ruska v osmanské cestě do války rozebírají díla *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits* Ronalda P. Bobrova a *Shattering Empires. The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires 1908–1918* Michaela A. Reynoldse. U vztahů Istanbulu a Berlína je nutné upozornit na monografii Franka G. Webera *Eagles on the Crescent. Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance 1914–1918* a dílo Ulricha Trumpenera *Germany and the Ottoman Empire 1914–1918*, které se však primárně zabývá spojenectvím v období války. Problematice vztahů s Vídní se pak věnuje práce Romana Kodeta *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*. V rozboru postavení Osmanské říše během balkánských válek se autor opírá o klasické dílo Ernsta Christiana Helmreicha *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*. Vojenskou stránku tohoto konfliktu pak přibližuje monografie Richarda C. Halla *The Balkan Wars 1912–1913. Prelude to the First World War*.

K dějinám osmanské armády je vhodné zmínit rovněž díla Mesuta Uyara *The Ottoman Army and the First World War* a *A Military History of Ottomans. From Osman to Atatürk*, na které se podílel také Edward J. Erickson. Znalost stavu tureckých ozbrojených sil a problémů, kterým musely čelit, je nezbytná pro analýzu politiky Vysoké Porty v období vstupu do války. Ten byl z turecké strany spojen také s proklamací svaté války vůči nevěřícím nepřítelům. Tímto zajímavým fenoménem džihádu se zabývají Sean McMeekin v práci *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power* a Mustafa Aksakal v článku *Holy War Made in Germany? Ottoman Origins of the 1914 Jihad*. Pro zpracování podkapitoly věnující se německé vojenské misi byla klíčová čtveřice článků Roberta J. Kernerera *The Mission of Liman von Sanders*.

Při transkripci tureckých jmen sloužila za vzor kniha Eduarda Gombára *Moderní dějiny islámských zemí*. Autor v práci upřednostňuje moderní geografické názvy, například „İzmir“, nikoliv „Smyrna“. Výjimku představují některá běžně užívaná exonyma, například „Aleppo“. Použité termíny autor vysvětluje přímo v textu. Zachováno je odlišení turecké a arabské varianty při psaní vlastních jmen. V případě válečných lodí *Goeben a Breslau* pak používá v celé práci v zájmu zachování konzistence původní německé názvy. Vedle pojmu Osmanská říše užívá autor ze stylistických důvodů pro označení téhož státního útvaru také termín Turecko. Totéž platí pro označení „osmanský“ a „turecký“.

1 Osmanská říše a mladoturecká revoluce

1.1 Postavení Osmanské říše do roku 1908

Od roku 1774 se evropské mocnosti musely potýkat s problémem, který zůstával klíčovou otázkou mezinárodních vztahů až do uzavření Lausannské smlouvy v roce 1923. Nemocný muž na Bosporu, jak Osmanskou říši označil Mikuláš I., zažíval v 18. a 19. století postupný úpadek, který přinesl otázku další existence říše a jejího postavení vůči velmocím. Ty musely v takzvané Východní otázce reagovat na řadu krizí, a pečlivě přitom vyvažovat své politické, ale i hospodářské zájmy. V průběhu 19. století se na tomto poli angažovaly zejména Velká Británie, která dlouhodobě usilovala o zachování integrity Osmanské říše, a Rusko, které naopak postupně připravovalo sultána o území s konečným cílem zmocnit se Úžin a zajistit si tak absolutní kontrolu nad Černým mořem.¹

Turbulentní změny ve vývoji Východní otázky přinesla 70. léta 19. století. Osmanská říše nejprve musela v roce 1875 čelit bankrotu. Špatná hospodářská situace následně vedla k povstáním v Hercegovině a Bulharsku, přičemž to první podpořily vojensky Srbsko a Černá Hora. Po abdikaci a smrti sultána Abdülazize a krátkém panování Murada V. vyhlásil nový sultán Abdülhamit II. 23. prosince 1876 ústavu. Stalo se tak ve snaze předejít tomu, aby o ústupcích a dalším osudu říše rozhodovala konference, která se v Istanbulu z britského popudu sešla o dvanáct dní dříve. I přes tento krok však sultán nedokázal o několik měsíců později zabránit vypuknutí války s Ruskem, která skončila naprostou porážkou turecké armády a podepsáním příměří v Edirne 31. ledna 1878. Poražený sultán, kritizovaný parlamentem, reagoval 14. února 1878 jeho rozpuštěním a pozastavením platnosti ústavy. Následně 3. března uzavřel předběžnou Sanstefanskou mírovou smlouvu s Ruskem.² Tento carův triumf, který kromě územích zisků Ruska, reparací a uznání nezávislosti Srbska, Černé Hory a Rumunska počítal také se vznikem Velkého Bulharska, však nemohla tolerovat Británie. Londýn hrozil vyslat do Černého moře vlastní námořnictvo a mohl se také opřít o diplomatickou podporu Vídně. Obě strany vedly jednání, během kterých Britové vymámili od sultána výměnou za slib ochrany 4. června 1878 konvenci, ve které jim odstoupil Kypr. Přízrak války však definitivně zmizel až díky prostředkování Německa během Berlínského kongresu. Podpis

---

¹ FROMKIN, David, *A Peace to End All Peace. The Fall of Ottoman Empire and the Creation of Modern Middle East*, New York 1989, s. 28.

² PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996, s. 164.

smlouvy 13. července 1878 přinesl konec Velké východní krize. Rusko bylo nuceno ustoupit a modifikovat podmínky Sanstefanské smlouvy, místo Velkého Bulharska vznikly okleštěné autonomní Bulharské knížectví a Východní Rumélie pod vládou křesťanského guvernéra, zatímco zbytek území byl navrácen Osmanské říši. Ta však musela přistoupit na rakouskou okupaci Bosny a Hercegoviny a rozmístění rakouských jednotek ve strategické oblasti Novopazarského sandžaku. Dále musela odstoupit Rusku oblasti Ardahanu, Karsu a Batumi. Byla potvrzena nezávislost Rumunska, Srbska a Černé Hory. Do budoucna znamenaly další problémy sliby o úpravách hranice dané Řecku a o kompenzaci, jíž měla být odškodněna Itálie. Nenaplnila se ani naděje, že by kongres mohl odpuštit Turkům placení reparací, neboť ten se touto otázkou nezabýval a ponechal ji na bilaterálním jednání Petrohradu s Istanbulem, jenž později souhlasil zaplatit částku ve výši 802,5 miliónu franků, která měla být splácena až do roku 1982. Turci dosáhli pouze toho, že nově nezávislé státy převzaly část státního dluhu.³

S podpisem Berlínské smlouvy a obnovením absolutistické vlády Abdülhamida II. se situace Osmanské říše na čas stabilizovala. Již brzy se však sultán musel smířit s dalšími ztrátami. Nejprve došlo v roce 1880 k úpravě hranice s Černou Horou a o rok později s Řeckem. Téhož roku byl ztracen i Tunis, kde si Francie zřídila svůj protektorát, který jí byl přislíben již na Berlínském kongresu. Velkou ztrátu prestiže představoval britský zábor Egypta, přestože zde turecká kontrola byla od časů Muhammada Alího spíše formální. Okupace po povstání Ahmeda Urábího v roce 1882 však bolela o to více, že ji měl na svědomí tradiční spojenec. Po nástupu vlády Williama Ewarta Gladstonea v roce 1880 začalo být zřejmé, že Londýn se odklání od své historické politiky zachování územní integrity Osmanské říše.⁴ Svrchovanost sultána v Egyptě sice zůstala zachována, ovšem žádosti o obnovení přímé turecké správy zůstaly nevyslyšeny. Britská okupace byla také varováním, kam až může zemi přivést neúspěšný odpor proti velmocenskému pronikání. V roce 1885 pak podmínky berlínského uspořádání narušilo Bulharsko, když připojilo oblast Východní Rumélie.⁵

Kromě územních ztrát představovalo jeden z hlavních projevů setrvalého úpadku Osmanské říše hospodářské pronikání velmocí. Země se dostala do velmi nevýhodného postavení v důsledku existence takzvaných kapitulací, tj. výhod, které sultán poskytoval

---

³ GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999, s. 247.

⁴ FROMKIN, s. 30.

⁵ SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II. Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey 1808–1975*, Cambridge, New York, Melbourne 1977, s. 194–196.

svým spojencům, a které byly původně obnovovány vždy s nástupem nového panovníka. Z tureckého pohledu byly kapitulace projevem dobré vůle sultána, a tudíž mohla být tato privilegia kdykoliv odvolána, ale na druhé straně až do 18. století nepředpokládala reciprocitu. Západní mocnosti je však účelově chápaly jako bilaterální smlouvy, které Istanbul nemá právo jednostranně vypovědět. V roce 1809 se Velké Británii podařilo podepsat smlouvu, která potvrzovala reciproční kapitulaci z roku 1675, jež stanovila celní tarif na pouhých 3 %. Prostřednictvím kapitulací byl turecký trh otevřen zahraniční konkurenci, se kterou místní produkce nemohla realisticky soupeřit. Zákonem z 9. července 1867 bylo cizincům umožněno vlastnit na území říše, s výjimkou provincie Hidžáz, nemovitý majetek, což znamenalo průnik do posledního odvětví, kde si převahu dosud uchovávala muslimská část populace říše.⁶ Sultán Abdülhamit II. si byl vědom problémů plynoucích z kapitulací, současně však chápal, že jejich zrušení není v krátkodobém horizontu realistické, neboť změnu by musely akceptovat všechny dotčené země. Na rozdíl od svých předchůdců se tak alespoň pokoušel řešit zoufalou finanční situaci říše. Ještě v roce 1879 vytvořil z řad galatských bankéřů poradní komisi a přistoupil k řadě úsporných opatření. Přesto byl pro neschopnost splácet závazky 23. listopadu 1881 donucen vydat Muharremový dekret, který přinesl restrukturalizaci osmanského dluhu, jeho vyčíslení a následné snížení na částku 124 305 000 tureckých liber a vytvoření Správy osmanského veřejného dluhu, kde bylo zastoupeno sedm hlavních věřitelů Turecka. Správa dluhu získala právo vybírat některé poplatky, například daň z lihovin, tabáku či rybolovu a získala také kontrolu nad solným a tabákovým monopolem.⁷ Asi nejvíce se úspory dotkly přebujelého tureckého námořnictva, vybudovaného za vlády sultána Abdülazize. I nadále bylo financováno úvěry, ty však schvalovala Správa dluhu, což znamenalo poskytnutí peněz pouze na jeho provoz. Nová výstavba či investice nepřicházely v úvahu. V době nedostatku se sultán rozhodl jasně upřednostnit armádu, zatímco loďstvo bylo zanedbáváno. V roce 1886 již byla finanční situace námořnictva natolik špatná, že svůj rozpočet vyčerpalo už v polovině roku a prostředky nezbyly ani na opravy stávajících plavidel.⁸

I přes dílčí ztráty však Osmanská říše za Abdülhamida II. dosáhla i řady úspěchů. Sultánovi se předně podařilo poskytnout své zemi dlouhé období míru, během kterého se

---

⁶ AHMAD, Feroz, *Ottoman Perceptions of the Capitulations 1800–1914*. In: *Journal of Islamic Studies* 11, 2000, 1, s. 4–6.

⁷ GOMBÁR, s. 287.

⁸ KOMATSU, Kaori, *Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdülhamid II*. In: *Oriente Moderno* 81, 2001, 1, s. 211–212.

mohla říše zotavit.⁹ Ve svých reformních snahách se sultán soustředil na tři oblasti – zvýšení prestiže Osmanské říše, upevnění vnitřní kontroly a vyrovnanou zahraniční politiku. První se uvnitř státu projevovala úsilím přiblížit sultána a symboliku státu běžnému obyvatelstvu a dát vzniknout jisté sounáležitosti obyvatelstva. Podobné pokusy se zrodily již v době před obdobím let 1876–1878, ovšem v Abdülhamidově pojetí měly být pojítkem mezi obyvatelstvem místo ústavy především osoba sultána a islám. Bylo dbáno na důsledné užívání státních symbolů a na investice do staveb a oprav mešit, a to i v menších městech a odlehlých oblastech. Přízeň Kurdů si sultán snažil zajistit pořádáním slavnostních ceremonií, při kterých místní vůdci obdrželi darem prapory a výtisky koránu.¹⁰ Navenek se pak toto úsilí projevovalo důrazem na dodržování diplomatického protokolu a snahy alespoň působit jako jedna z předních evropských zemí. Turecké delegace se měly účastnit významných jednání či výstav a během rusko-japonské války bylo rozhodnuto k vylepšení mezinárodního obrazu poskytnout oběma bojujícím stranám příspěvek na zdravotní pomoc.¹¹ Velká pozornost byla věnována také oblasti školství, neboť sultán měl obavy z negativních důsledků cizího vzdělání na své poddané. Oproti dřívější době byl důraz kladen zejména na rozvoj nižšího školství podle francouzského vzoru, které mělo žákům vštěpovat disciplínu a loajalitu k sultánovi. Školy měly vychovávat poslušné byrokraty a podporovat u nich islámské hodnoty, avšak stále zůstávaly oddělené od medres. Nejen školství zasáhla za Abdülhamida II. přísná cenzura, která mimo jiné odstraňovala zmínky o územních ztrátách a porážkách říše, akcentována měla být spíše dávná minulost a stará vítězství.¹² Dalším způsobem, jakým vzdělávání sloužilo k upevnění kontroly, bylo zřizování zvláštních škol pro syny notáblů a kmenových náčelníků, kterým tak byla opět připomenuta podřízenost sultánovi.¹³ Celkově měly tyto snahy za cíl vytvořit kolem Abdülhamida II. jistou formu kultu, a současně jej navenek prezentovat jako respektovaného panovníka a vyvracet jeho pověst „krvavého sultána“. Rozvoj vzdělání však dal do budoucna vzniknout nové opozici, která se rekrutovala právě ze studentů vojenských a úřednických škol.

Ve snaze upevnit kontrolu nad svojí říší Abdülhamit II. usiloval o rozvoj infrastruktury, přičemž v jeho uvažování hrála významnější roli možnost efektivního

---

⁹ Válka s Řeckem roku 1897 díky svému krátkému trvání narušila život v říši pouze minimálně.

¹⁰ DERINGIL, Selim, *The Well-Protected Domains. Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876–1909*, London, New York 1999, s. 36.

¹¹ Tamtéž, s. 144.

¹² BOYAR, Ebru, *Ottomans, Turks and the Balkans. Empire Lost, Relations Altered*, New York 2007, s. 13.

¹³ KASABA, Resat (ed.), *The Cambridge History of Turkey. Volume 4. Turkey in the Modern World*, Cambridge, New York 2008, s. 51–52.

dohledu nad vzdálenými provinciemi a rychlé přepravy vojska než případné ekonomické benefity. V tomto směru jej poučil průběh války v letech 1877–1878, kdy Turkům chyběly prostředky pro přesun svých sil na bojiště. Velký rozmach zaznamenala telegrafní síť, kterou Turci po roce 1876 provozovali bez pomoci cizinců. V období let 1882–1904 byla rozšířena o 26 336 kilometrů kabelů a její zisk se více než zdvojnásobil. Méně úspěšný byl rozvoj poštovního systému, neboť v tomto odvětví se vláda musela potýkat s cizí konkurencí. Přesto se díky činnosti obou služeb Turecko zbavovalo závislosti na spolupráci s evropskými státy.¹⁴ Bez té se však nemohla obejít stavba železniční sítě. Zahájena byla v roce 1856,¹⁵ a až do 80. let 19. století byla rozvíjena především v evropské části říše, zatímco v asijské části byly budovány pouze kratší tratě spojující úrodná údolí s nejbližším přístavem, kam byly vyváženy zemědělské produkty a suroviny.¹⁶

Železnice s sebou sice přinášely nepopiratelný hospodářský rozvoj, nicméně vzhledem k tomu, že byly stavěny na základě poskytovaných koncesí a zůstávaly v rukou cizího kapitálu, představovaly jisté politické riziko a vedly velmoci k utváření vlastních zájmových sfér v jejich okolí. Z vojenského hlediska byl význam oddělených krátkých úseků zanedbatelný, Abdülhamit II. proto uvažoval o projektu železnice spojující Istanbul s vnitřní Anatolií a ruskou hranicí. Klíčovou otázkou zůstávalo, komu takto významný projekt svěřit. Proti britské účasti hovořilo ochlazení vztahů po nástupu liberální Gladstoneovy vlády a okupaci Egypta, Britové již navíc kontrolovali železnice v okolí İzmiru.¹⁷ Rusko jako tradiční nepřítel nepřicházelo v úvahu. Itálie a Rakousko-Uhersko měly sice důvody být projektu nakloněni, ovšem v jejich případě stál v cestě nedostatek investičního kapitálu a zaměření na evropskou část říše. Francie patřila dlouhodobě mezi země s největšími obchodními zájmy v Osmanské říši, a držela také největší část osmanského dluhu, ovšem právě z tohoto důvodu sultán preferoval zvolit jinou mocnost, aby tak vyvážil její vliv. Ideální volbou se stalo Německo, neboť podle tureckého mínění nemělo díky své geografické poloze v Osmanské říši jiné než čistě obchodní zájmy.¹⁸

---

¹⁴ SHAW, SHAW, s. 228–229.

¹⁵ Nebereme-li v úvahu již dřívější železnice postavené na území Egypta. Jako první byla otevřena dráha z İzmiru do Aydınů v délce 130 kilometrů. MÜHLMANN, Carl, *Die deutschen Bahnunternehmungen in der asiatischen Türkei 1888–1914*. In: *Weltwirtschaftliches Archiv* 24, 1926, (...), s. 126.

¹⁶ QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire 1700–1922*, Cambridge 2005, s. 122–123.

¹⁷ CHRISTENSEN, Peter H., *Germany and the Ottoman Railways. Art, Empire and Infrastructure*, London, New Haven 2017, s. 11.

¹⁸ MÜHLMANN, s. 123–124.

Rovněž německá strana jevila od 80. let 19. století zvýšený zájem o Osmanskou říši, který se projevoval především v hospodářské oblasti. Během svého působení se kancléř Otto von Bismarck odmítal angažovat na Blízkém východě politicky s ohledem na možný střet zájmů s carským Ruskem a držel se svého výroku proneseného 5. prosince 1876 během Velké východní krize: „*Na aktivní účasti Německa nevidím žádný zájem, který by stál, promiňte mi hrubost výrazu, za zdravé kosti jediného pomořanského mušketýra.*“¹⁹ Ekonomické pronikání však podporoval a během jeho působení v úřadu kancléře významně rostl export německých zbrojařských společností Mauser a Krupp na turecký trh. Druhá ze jmenovaných firem postupně získala monopolní postavení v dodávkách dělostřelectva. Získání těchto kontraktů napomohla i přítomnost vojenské mise, kterou 14. května 1880 pozval do země sultán. Působit začala o dva roky později a její důstojníci z pochopitelných důvodů doporučovali turecké straně nákup německé výzbroje. Vojenská mise však pro Berlín představovala limit spolupráce, další žádosti sultána o formální spojenectví a začlenění do Dvojspolku již byly Bismarckem odmítnuty.²⁰

S kancléřovou strategií pronikání bez politických závazků však nesouhlasila poměrně významná část německé veřejnosti, přičemž tento tato kontroverze se v zásadě shodovala se sporem o koloniální politiku. Osmanská říše byla již od poloviny století považována za jeden z vhodných cílů německé emigrace. Tento sentiment podporovala díla *Babylónie, nejbohatší země dávnověku a vhodné pole pro kolonizaci v současnosti* Aloyse Sprengera či *Malá Asie jako německé pole kolonizace* Karla Kärgera, který spojoval německé pronikání s osidlováním okolí vznikajících železnic.²¹ Ve prospěch projektu loboval také generální ředitel Tureckých drah Wilhelm von Pressel. V září 1888 přislíbil podporu výstavbě „německé“ železnice ředitel *Deutsche Bank* Georg von Siemens, díky které byla 4. října Anatolské železniční společnosti udělena koncese na stavbu trati ze stanice Haydarpaşa na předměstí Istanbulu do Ankary. Jednalo se o podnikatelský úspěch, neboť trať byla otevřena již v prosinci 1892 a společnosti přinášela značné zisky také díky kilometrovým garancím poskytnutých Vysokou Portou.

---

¹⁹ YORULMAZ, Naci, *Arming the Sultan. German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire before World War I*, London, New York 2014, s. 16.

²⁰ Tamtéž, s. 17.

²¹ TÜRK, Fahri, *Deutsche Siedlungspläne im Osmanischen Reich*. In: *German Studies Review* 33, 2010, 3, s. 642.

V atmosféře tohoto úspěchu byla brzy zahájena jednání o prodloužení železnice až na pobřeží Perského zálivu.²²

Na rozdíl od projektu Anatolské dráhy však vize Bagdádské dráhy vyvolávala obavy ostatních velmocí. Rusko se dlouhodobě stavělo proti železničním projektům posilujících Turecko a v roce 1900 si na Portě vymohlo dohodu o Černém moři, ve které se Porta musela zavázat neudělovat bez svolení cara koncese na stavbu železnic v severní Anatolii. Nově se k odporu vůči stavbě přidala Velká Británie, obávající se o své postavení v Perském zálivu a plavební monopol na řekách Eufrat a Tigris. Dráha by poskytla alternativu britské námořní dopravě a jevila se rovněž jako potenciální ohrožení Indie. Místokrál George Nathaniel Curzon, markýz Curzon z Kedlestonu odpověděl posilováním britsko-indické přítomnosti v Kuvajtu, která 23. ledna 1899 vyústila v podpis protektorátní smlouvy s tamním šejchem Mubárákem as-Sabáhem.²³ Francie podporu projektu spojovala s jeho internacionalizací a s napojením na vlastní dráhy v Sýrii, což však z pohledu stoupenců německé kolonizace podkopávalo její národní charakter. Další výstavbu však zpozdily hlavně obavy o rentabilitu nové železnice. Její potenciál kriticky hodnotila zpráva průzkumné expedice Wilhelma Stemricha, pro Němce však byl projekt prestižní záležitostí.²⁴ Rozhodli se proto pokračovat, byť byli nuceni připustit jeho změnu na podnik sdružující mnohonárodní kapitál, avšak stále s německo-tureckou převahou. Dne 5. března 1903 získala Anatolská železniční společnost koncesi na stavbu trati, kterou měla uskutečnit dceřiná Bagdádská železniční společnost, a již 25. října 1904 byl otevřen první úsek z Konye do Ereğli. Další výstavba se však pro navyšování nákladů a nedostatek kapitálu zastavila a znovu se rozběhla až v předvečer mladoturecké revoluce v roce 1908.²⁵ Zvýšení prestiže v rámci islámského světa a upevnění sultánova vlivu na Arabském poloostrově pak měla sloužit Hidžázská dráha dokončená v roce 1908, spojující Damašek se svatými městy Mekkou a Medinou. Díky tomu, že byla vybudována bez zapojení cizinců a financována pomocí sbírek, měla představovat symbol obnovené životaschopnosti říše.²⁶

---

²² CHRISTENSEN, s. 16.

²³ GOMBÁR, s. 323.

²⁴ MCMURRAY, Jonathan S., *Distant Ties. Germany, the Ottoman Empire, and the Construction of the Baghdad Railway*, Westport 2001, s. 48.

²⁵ MEJCHER, Helmut, *Die Bagdadbahn als Instrument deutschen wirtschaftlichen Einflusses im Osmanischen Reich*. In: *Geschichte und Gesellschaft* 1, 1975, 4, s. 459.

²⁶ GINGERAS, Ryan, *Fall of the Sultanate. The Great War and the End of the Ottoman Empire 1908–1922*, New York 2016, s. 23.

Již zmíněný rok 1888 byl pro vzájemné vztahy Osmanské říše a Německa významný také díky nástupu císaře Viléma II. na trůn. S novým panovníkem přišel i obrat v zahraniční politice a o dva roky později Bismarckův konec v úřadu kancléře. Nový císař projevoval vůči Osmanské říši velké osobní sympatie, někdy přirovnávané až k milostné aféře.²⁷ Podařilo se mu navázat blízký vztah s Abdülhamidem II., čehož využíval i k lobování za německé firmy a železniční projekty. V roce 1890 spolu obě země uzavřely novou smlouvu o přátelství a současně začal znatelně narůstat německý export do Osmanské říše.²⁸ Podíl tureckého importu z Německa v období let 1890–1910 stoupl z 6 na 21 %. Císař uskutečnil do Turecka dvě cesty v letech 1889 a 1898, přičemž během té druhé navštívil také Jeruzalém a Saladinovu hrobku v Damašku, ke které položil věnec, čímž si získal sympatie velké části islámského světa.²⁹ Přestože Vilém II. v zásadě souhlasil se sny o německé kolonizaci uvnitř Osmanské říše, byl si v tomto případě vědom nesouhlasného stanoviska sultána a nehodlal podporou těchto aktivit ohrozit vzájemné vztahy.³⁰

Přes veškeré úspěchy, které se díky rozvoji byrokracie, vzdělávání, armády a orientaci na Německo podařilo Abdülhamidovi dosáhnout, narůstaly v Osmanské říši od 90. let etnické problémy. V asijské části říše to byla především otázka postavení Arménů v šesti vilájetech³¹ na východě říše, ve kterých však ani v jednom netvořili většinu populace. Vysoká Porta se v článku 61 Berlínské smlouvy zavázala přijmout v tomto regionu reformy požadované arménskou populací a poskytnout jí ochranu proti vykořisťování ze strany Čerkesů a Kurdů, ovšem tyto sliby zůstaly pouze na papíře.³² Pokračující útoky a vymáhání výpalného ze strany Kurdů vedly Armény k zahájení odporu, na kterém se podílely organizace *Henčak* (Zvon) a na ruském území vzniklá *Dašnakcutjun* (Arménská revoluční federace). Obě organizace se taktéž stavěly proti sultánově vládě. V 90. letech aktivnější henčaci měli v úmyslu zapojit se do ozbrojených střetů a vyvolat masakry, které by upozornily světovou veřejnost na arménský problém

---

²⁷ MCMEEKIN, Sean, *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge (Mass.) 2010, s. 1.

²⁸ ZIEGLER, Karl-Heinz, *Deutschland und das Osmanische Reich in Ihren Völkerrechtlichen Beziehungen*. In: *Archiv des Völkerrechts* 35, 1997, 3, s. 269.

²⁹ MURRAY, s. 31; YORMULAZ, s. 62.

³⁰ TÜRK, s. 653.

³¹ Jednalo se o vilájety Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbekir, Mamuret-ul-Aziz a Sivas.

³² Kompletní text Berlínské smlouvy viz. *Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East. Signed at Berlin, July 13, 1878*. In: *The American Journal of International Law* 2, 1908, 4, s. 401–424.

a vyvolaly intervenci velmocí.³³ Očekávaná odvetná opatření by současně neměla dát arménskému obyvatelstvu jinou možnost, než se bránit a připojit se tak k národní revoluci. Olej do ohně přililo rozhodnutí sultána nasadit do boje s arménskými povstalci kurdské oddíly, které byly od roku 1891 formovány do nepravidelných jednotek, takzvaných *hamidiye*. Arménské organizace odpověděly zintenzivněním odporu a v roce 1894 vyvoláním povstání ve městě Sason (též Sasun), jehož potlačení se stalo dalším nástrojem arménské propagandy, která uváděla až 20 000 popravených. Nepokoje přerostly v zimě 1895–1896 v rozsáhlé masakry a akce arménských teroristů zasáhly nově také západní část země a samotný Istanbul.³⁴

Tyto události opět značně poškodily mezinárodní pověst Osmanské říše a prestiž sultána. Ochladly zejména vztahy s Velkou Británií, neboť nová vláda premiéra Roberta Cecila, 3. markýze ze Salisbury, chtěla donutit sultána ukončit násilí i pod hrozbou intervence v Úžinách. Takový krok si však vyžadoval součinnost Francie a Ruska, které sice přistoupily na předložení společného plánu reforem sultánovi, ale odmítly jej podpořit vojenskými kroky. Petrohrad k tomuto postoji vedly dva důvody. Jedním byla obava z britské přítomnosti v Úžinách, druhým pak vlastní politika Ruska vůči arménské menšině. Petrohrad tyto revoluční organizace po jejich vzniku krátce podporoval, následně ale převážily obavy z radikalizace Arménů na ruském území a svoji pomoc jim odepřel. Násilí vyvolalo pobouření i ve Francii, jejímž hlavním zájmem však byla stabilita říše spojená s ochranou investic, a proto raději následovala svého ruského spojence a postavila se proti intervenci. Porta tak 20. října 1895 pouze přislíbila přijmout požadované reformy, aniž by pak podnikla reálné kroky k jejich implementaci.³⁵ Situace se po roce 1897 zdánlivě vrátila k normálu, nicméně etnické napětí na východě Anatólie nadále hrozilo přerůst v novou vlnu násilí. Neschopnost prosadit své řešení vedla Salisburyho k přehodnocení britské politiky a odmítnutí dosavadního dogmatu nutnosti bránit Úžiny proti ruskému pronikání. Napříště usiloval spíše o spolupráci s Ruskem, což nakonec vedlo 20. ledna 1897 i k jeho rozhodnutí neobnovit Středomořské dohody a pro Osmanskou říši znamenalo definitivní ztrátu tradiční britské ochrany.³⁶

Na potíže na východě říše navázalo na počátku roku 1897 povstání na Krétě, které podpořila řecká vláda. K ostrovu zamířily z Řecka dva pluky dobrovolníků a flotila

---

³³ ANDERSON, Matthew Smith, *The Eastern Question 1774–1923*, New York 1966, s. 254; GOMBÁR, s. 285.

³⁴ SHAW, SHAW, s. 204.

³⁵ ANDERSON, s. 255.

³⁶ Tamtéž, s. 259.

torpédových člunů, jež však byla po dvou dnech 13. února odvolána. Athény se však v soupeření o Krétu nemohly opřít o žádnou z velmocí, což umožnilo Abdülhamidovi vyhlásit Řecku 19. dubna válku. V té se zúročila dosavadní spolupráce s Německem. Nové zbraně a vojenské plány vypracované velitelem německé mise Colmarem von der Goltzem zajistily Turkům snadné vítězství, jehož rychlost šokovala svět. Řekové byli po měsíci bojů donuceni 19. května podepsat Ruskem zprostředkované příměří, jehož dodržování na Krétě kontrolovaly mezinárodní síly.³⁷ Turecký úspěch však narušil zásah velmocí. Salisbury odmítal, aby se křesťanská území navrátila pod tureckou kontrolu, a aby Řecko odstoupilo Turecku oblast Thesálie získanou v roce 1881. Sultán se tak v mírové smlouvě z 20. září musel spokojit pouze s drobnými úpravami hranice a válečnými reparacemi. Naopak 19. prosince musel přiznat autonomii Krétě, kam velmoci jako vysokého komisaře jmenovaly následující rok řeckého prince Jiřího. Stejně jako v případě Arménů i tato zkušenost přispěla k dalšímu odcizení Istanbulu a Londýna a utvrdila Abdülhamida II. v jeho představě obležení Osmanské říše „křížáckými“ státy, které mu nikdy nedopřejí úspěch.³⁸

Na přelomu století problémy na Krétě a v Armény obývaných provinciích na čas utichly. Poměry se však začaly zhoršovat ve třech makedonských vilájetech. Zásadním problémem byl fakt, že zatímco pozemkovými vlastníky byli buďto muslimové nebo řečtí velkostatkáři, většinu obyvatelstva tvořili slovanští rolníci, na které těžce doléhala rostoucí daňová zátěž. S ohledem na kapitulace totiž úspory a splácení dluhů dopadaly v první řadě na zemědělství. Porta také nesplnila svůj závazek podle článku 23 Berlínské smlouvy zajistit křesťanům rovná práva a účast na administrativním systému. Množství menšin také činilo z Makedonie přirozený cíl expanze okolních států. Dění v regionu úzce souviselo především s měnící se politikou Bulharska. Po svém nástupu v roce 1887 spolupracoval kníže Ferdinand I. s vládou Stefana Stambolova, který prosazoval politiku dobrých vztahů s Istanbulem a hájení svých zájmů v Makedonii mírovými prostředky, zvláště prostřednictvím Bulharského exarchátu.³⁹ Tento postup vyhovoval i Turkům, neboť pomáhal oslabovat vliv řecké pravoslavné církve. Slované obyvatelstvo se tak prozatím nacházelo bez podpory z vnějšku. Nespokojenost místní populace však roku 1893 vedla k založení Vnitřní makedonsko-odrinské revoluční organizace (dále

---

³⁷ PALMER, s. 196.

³⁸ SHAW, SHAW, s. 207.

³⁹ YOSMAOĞLU, İpek K., *Blood Ties. Religion, Violence and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia 1878–1908*, New York 2014, s. 26–27.

VMORO) v Soluni, mající za cíl ustanovit autonomní Makedonii v rámci Osmanské říše a propagující makedonskou národní identitu. S odchodem Stambolova z úřadu ministerského předsedy následujícího roku se zásadně proměnil postoj Bulharska, jehož nová vláda se orientovala na Rusko a začala makedonské povstalce podporovat. V roce 1895 vznikl konkurenční Vrchní výbor, který byl na rozdíl od VMORO napojen na bulharské vojenské kruhy. Vrchní výbor byl zpočátku také aktivnější, v letech 1895 a 1902 zahájil dvě, posléze neúspěšná povstání.⁴⁰ Tyto aktivity však v danou chvíli neodpovídaly ruským zájmům. Petrohrad tlačil na Sofii, aby činnost Vrchního výboru omezila. K tomu však bulharská vláda postrádala účinné prostředky. V důsledku hrozby destabilizace oblasti byly zahájeny rozhovory mezi Ruskem a Rakouskem-Uherskem o společném plánu reform v Makedonii, čemuž se sultán snažil předejít, podobně jako v roce 1876, představením vlastního plánu v prosinci 1902. Tento návrh, zahrnující změny v organizaci četnictva, administrativy, školství a jmenující Hüseyina Hilmiho Pašu novým generálním guvernérem Rumélie, byl v únoru 1903 dále doplněn o rusko-rakouské požadavky týkající se finančních regulací a ochrany křesťanů. K uskutečnění plánu však již před dalším zhoršením situace nedošlo.⁴¹

Mnohem závažnější důsledky měly akce VMORO. Od svého vzniku organizace vyčkávala, vědoma si převahy tureckých sil, kterou potvrdil hladký průběh války s Řeckem. Po roce 1900 se VMORO soustředila především na únosy a loupežná přepadení, ovšem v dubnu 1903 zahájila sérii bombových atentátů v Soluni. Útoky se soustředily na instituce a podniky v rukách cizinců, prvním cílem se stal francouzský parník *Guadalquivir*. VMORO se zjevně inspirovala strategií arménských organizací a usilovala tímto krokem o vyvolání odvetných opatření, a především o získání pozornosti koncertu velmocí. V květnu pak bylo na setkání ve Smilevu rozhodnuto zahájit všeobecné povstání, které mělo začít na den svatého Eliáše 2. srpna 1903. Podle tohoto svátku nazývané ilindenské povstání vypuklo v Bitolském vilájetu a do konce měsíce se rozšířilo i do Thrákie. O nepravidelné jednotky doplněné 3. osmanské armádě se jej podařilo potlačit až v říjnu 1903, přičemž bylo vypáleno 201 vesnic a zabito na 4600 osob.⁴² Akce však splnila svůj účel a přiměla velmoci jednat. Britský ministr zahraničí, Henry Petty-Fitzmaurice, 5. markýz Lansdowne, navrhl v nótě z 29. září další sérii opatření, která měla přinést do Makedonie klid. Ta sloužila jako základ při jednání dvou hlavních

---

⁴⁰ YOSMAOĞLU, s. 32.

⁴¹ ANDERSON, s. 272

⁴² KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2014, s. 66.

zainteresovaných velmocí, Rakouska-Uherska a Ruska. Dne 2. října 1903 se panovníci a ministři zahraničí obou zemí sešli při jednání na zámku Mürzsteg, kde byl vypracován nový plán reformem.⁴³ Mürzstegský program přinášel kompromis, kterým bylo jmenování křesťanských poradců, teoreticky dohlížejících na jednání generálního inspektora a úřadů v Makedonii, ovšem bez výkonných pravomocí. Dále měla být provedena reforma četnictva, po jejíž úspěšné implementaci se mělo přejít ke změnám v administrativě, soudnictví a rozdělení provincie do zón, podřízených dohledu jednotlivých velmocí. Všechny změny však předpokládaly souhlas Petrohradu i Vídně. Sultán Abdülhamit II. nebyl s programem spokojen, nicméně byl 24. listopadu donucen jej pod tlakem velmocí přijmout. Turci však záhy přešli ke strategii obstrukcí a zdržování. Například u četnictva, jemuž velel od roku 1904 italský generál Emilio de Giorgis, se tyto průtahy projevovaly vyčerpávajícím sporem o vhodnou pokrývku hlavy pro mužstvo.⁴⁴

Zavádění Mürzstegského programu se stalo jedním ze stálých problémů velmocenského koncertu až do vypuknutí mladoturecké revoluce. Nicméně i po roce 1903 se zdálo, že je Abdülhamidova vláda v zásadě úspěšná. Říše již nezaznamenala další územní ztráty ani válečný konflikt. Podařilo se podstatně snížit deficit státního rozpočtu, a díky dalším slibům zavádění reformy v Makedonii dosáhnout také souhlasu velmocí se zvýšením cel z 8 na 11 %, kterým chtěl sultán financovat pokračování výstavby Bagdádské dráhy. Zdánlivé uklidnění v Osmanské říši však bylo represemi vytvořenou iluzí. Etnické konflikty v Makedonii, šestici východních vilájetů, a na Krétě nebyly vyřešeny, pouze načas utišeny. S každým ústupkem velmocím klesala v očích muslimské populace legitimita sultána, neschopného jejich tlaku zcela odolat. Zejména mladá muslimská generace měla dojem, že panovník postupně zaprodává říši křesťanům. Do roku 1908 tato frustrace postupně narůstala a zprávy o plánovaném setkání britského krále Edwarda VIII. s carem Mikulášem II. se staly jednou z příčin, které zažehly jiskru mladoturecké revoluce.⁴⁵

1.2 Mladoturecká revoluce a vzestup Výboru jednoty a pokroku

Za vlády Abdülhamida II. fungoval v Osmanské říši absolutistický systém vlády opírající se o byrokracii a panovníkovu roli sultána-chalífy. Moc byla přenesena z Porty do sultánova sídla v paláci Yıldız, v počátečních letech vlády Abdülhamit II. také často

---

⁴³ AKHUND, Nadine, *Stabilizing a Crisis and the Mürzsteg Agreement of 1903. International Efforts to Bring Peace to Macedonia*. In: *The Hungarian Historical Review* 3, 2014, 3, s. 592; ANDERSON, s. 271.

⁴⁴ YOSMAOĞLU, s. 36–37.

⁴⁵ MACFIE, Alexander Lyon, *The End of Ottoman Empire 1908–1922*, London, New York 1998, s. 20.

měnil osoby ve funkci velkovezíra, čímž dosáhl oslabení tohoto úřadu. S výjimkou etnických konfliktů se režim jevil stabilně, spoléhat se mohl na rozsáhlou síť tajné policie *hafıye*, v jejímž čele stál Ahmet Celaleddin Paša.⁴⁶ V roce 1881 nechal sultán zatknout Ahmeda Midhata Pašu, přední postavu prvního konstitučního období a bývalého velkovezíra. Přestože mu byl trest smrti zmírněn na exil, byl o dva roky později uškrcen v pevnosti Tá'ifu v Hidžázu, čímž byl dán odstrašující příklad, který měl zlomit budoucí opozici. Výzvy tak režimu přinášely po dlouhou dobu spíše stav financí a mezinárodní situace. Kroky sultána v těchto oblastech však dávaly vzniknout nové vnitřní opozici s odlišnými představami o řízení státu.⁴⁷

Koncem 80. let se proti sultánovi začalo formovat nové hnutí, vycházející zejména z mladší generace, která již obdržela vzdělání evropského typu, či měla možnost studovat v zahraničí. Přestože se jednalo o osoby s často velmi rozdílnými názory, spojoval je odpor vůči sultánovi, který podle jejich názoru svojí autokratickou vládou poškozoval dobré jméno Turků ve světě a vyvolával nepřátelství cizích velmocí. Spásu viděli naopak v liberalismu a orientaci na Francii a Velkou Británii. Nešlo jim pouze o přijetí západních technologií, které ostatně probíhalo již několik desítek let. Na rozdíl od sultána si přáli skutečné přijetí západní civilizace jako celku. Členové hnutí se začali nazývat mladoturky, v odkazu na předchozí liberální skupiny a tímto názvem je označoval rovněž tisk a sultán.⁴⁸ Vzhledem k aktivitě tajné policie a četným úspěchům při odhalování mladotureckých aktivit muselo hnutí působit především v exilu, ať už v Egyptě, nebo především v Paříži. V zahraničí vznikly mezi mladoturky dvě hlavní frakce. Jedna zastávala nacionálně centralistickou orientaci, zatímco ta druhá usilovala spíše o liberalizaci a decentralizaci říše až do bodu její možné federalizace.⁴⁹

Základ nacionalistického křídla mladoturků položila 2. června 1889 skupina čtyř studentů na Vojenské lékařské akademii v Istanbulu, kteří zde založili Společnost osmanské jednoty (*İttihadi Osmani Cemiyeti*). Navazovali tak na předchozí organizaci existující krátce v roce 1887. Skupině, která se pravděpodobně inspirovala karbonářským hnutím, se záhy podařilo rozšířit na další významné vzdělávací instituce, včetně Vojenské akademie (*Mekteb-i Harbiye*) a Školy pro civilní službu (*Mekteb-i Mülkiye*).⁵⁰ Konspirace

---

⁴⁶ GOMBÁR, s. 276.

⁴⁷ SHAW, SHAW, s. 216.

⁴⁸ HANIOĞLU, M. Sükrü, *The Young Turks in Opposition*, New York, Oxford 1995, s. 17–18.

⁴⁹ ZÜRCHER, Erik J., *The Young Turk Legacy and Nation Building. From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*, London, New York 2010, s. 75.

⁵⁰ RAMSAUR, Ernest Edmondson, *The Young Turks. Prelude to Revolution of 1908*, New York 1957, s. 17. Ramsaur píše, že Společnost osmanské jednoty se inspirovala karbonáři a svobodnými zednáři, proti

však byla v roce 1894 odhalena. Devět studentů bylo z akademie vyloučeno a vojenský soud se nekonal jen díky udělení milosti. Prozrazení a policejní dohled však donutil převážnou část členů odejít do exilu v Paříži. Jeden z emigrantů, doktor Mehmet Nâzım, zde navázal kontakt s předním kritikem sultánovy vlády Ahmedem Rızou, který se posléze stal faktickým vůdcem nacionalisticky orientované emigrace. Na jeho žádost Společnost změnila roku 1895 jméno na Výbor jednoty a pokroku (*İttihad ve Terakki Cemiyeti*, dále VJP).⁵¹ Po roce 1899 se v Evropě formovala také liberální opozice kolem Damada Mahmuda Paši, zetě sultána Abdülmecida I., a později jeho syna prince Mehmeda Sabâhaddina. Damat Paşa nabídl VJP a Ahmedu Rızovi spolupráci, která 9. února 1902 vyústila v první Kongres osmanské opozice, jehož se účastnili také zástupci jednotlivých etnik říše včetně dašnaků. Byl přijat kompromisní společný program, současně se však projevil zásadní rozpor. Většinu na kongresu získali liberálové spolu se zástupci menšin, kteří se orientovali na spolupráci s evropskými státy. Vměšování velmocí však odmítala menšinová strana Ahmeda Rızı, která měla širokou podporu u domácí opozice.⁵² Usmíření nepřinesl ani druhý kongres ve dnech 27.–29. prosince 1907, na kterém se obě strany mladoturků a dašnaci shodli na nutnosti svrhnout sultána a obnovit ústavnost, ale nedosáhli žádné shody na tom, jak tento cíl uskutečnit.⁵³

V Osmanské říši v mezičase vznikala řada nových opozičních organizací, a to především v Makedonii, kde působil faktor vzdělanějšího obyvatelstva a současně zde Mürzstegský program poskytoval jistou ochranu před represemi. Roztříštěnou domácí část VJP se podařilo reorganizovat dr. Bahaeddinu Şakirovi do Výboru pokroku a jednoty (dále VPJ, organizace změnila jméno zpět na VJP v roce 1908), který tak tvořil radikálnější domácí odnož strany kolem Ahmeda Rızı. VPJ dále posílil v roce 1907, kdy se sloučil s Osmanskou společností svobody Mehmeda Talâta Beye.⁵⁴ Úspěchem těchto organizací bylo proniknutí do armádních složek, ve kterých mnoho důstojníků se záměry VPJ sympatizovalo. Jednou z příčin byl konflikt v řadách armády mezi důstojníky vzešlymi z vojenských akademií (*mekteblis*) a těmi povýšenými z řad mužstva (*alaylı*). *Alaylı* sice postrádali vzdělání, a mnohdy byli i negramotní, ale pro konzervativní smýšlení byli považováni za politicky spolehlivější. *Mekteblis* se zase pro své vzdělání

čemuž je však HANIOĞLU, *Young Turks in Opposition*, s. 38, 72. Připouští, že inspirace karbonáři je pravděpodobná, avšak současně upozorňuje na nedostatek důkazů potvrzující aktivní spolupráci.

⁵¹ HANIOĞLU, *Young Turks in Opposition*, s. 74.

⁵² RAMSAUR, s. 66.

⁵³ SHAW, SHAW, s. 265.

⁵⁴ KIESER, Hans-Lukas, *Talaat Pasha. Father of Modern Turkey. Architect of Genocide*, Oxford, Princeton 2018, s. 36.

považovali za elitu odpovědnou za další osud říše, což vedlo k jejich politické aktivizaci.⁵⁵ Díky spolupráci s německou vojenskou misí a studiu v zahraničí byli také obecně více nakloněni spolupráci s Německem, které pro většinu opozice představovalo nepřítel podporujícího Abdülhamidovu vládu. Centrum opozice se nacházelo u 3. armády dislokované v Soluni. Ta se stala vysněným působištěm mladých důstojníků, o přidělení do Soluně usiloval například İsmail Enver, či Mustafa Kemal, jenž byl ale poslán do Sýrie, kde inicioval vznik vlastní společnosti Vlast (*Vatan*).⁵⁶ Vliv VPJ v rámci 3. armády značně posílil zejména poté, co velení převzal Esat Paša, jehož bratr byl čelním představitelem větve VPJ v Bitole.⁵⁷

Pozici Abdülhamidovy vlády silně narušila zhoršující se situace v Makedonii v roce 1907. Špatná sklizeň vyvolala růst sociálního napětí. Zaznamenán byl také rekordní počet nepokojů a vzpour u vojska. Domácí VPJ uvažoval na počátku roku 1908 o veřejném vystoupení s pohrůzkou revoluce v případě dalších ústupků v makedonské otázce. Následnou cestu k mladoturecké revoluci však nelze označit za plánovanou. Zahraniční VJP na ní neměl žádný podíl a členové na domácí scéně jednali v odpovědi na nastalý vývoj. V únoru 1908 se podařilo soluňské policii odhalit několik členů VPJ mezi místními studenty práv s možným napojením na důstojníky ve 3. armádě. Palác požadoval důsledné vyšetření těchto aktivit, většina studentů však byla do dvou měsíců propuštěna.⁵⁸ Tento incident a zvýšené riziko odhalení motivoval vedení VPJ k protiakci. Již v březnu padlo rozhodnutí zavraždit velitele posádky v Soluni podplukovníka Ömera Nâzima. Revoluční nálady v Makedonii podněcovaly také zprávy o plánovaném setkání panovníků Velké Británie a Ruska v Tallinu. Šířily se zvěsti, že účelem schůzky má být dohoda o rozdělení Osmanské říše, nebo alespoň Makedonie. Za této vypjaté atmosféry byl 11. června proveden členem VPJ neúspěšný atentát na Ömera Nâzima, po kterém následovala další vlna vyšetřování.⁵⁹ To přimělo vůdce buňky VPJ v Resenu nedaleko Bitoly Ahmeda Niyaziho, aby po poradě se svými spoluspiklenci 3. července dezertoval s jednotkou 270 mužů do okolních kopců. Současně vydal prohlášení o svém odhodlání bojovat za obnovení ústavnosti. Jeho příklad záhy následovali další důstojníci včetně

---

⁵⁵ UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward J., *A Military History of Ottomans. From Osman to Atatürk*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2009, s. 177.

⁵⁶ MANGO, Andrew, *Atatürk*, London 2004, s. 61.

⁵⁷ Tamtéž, s. 72.

⁵⁸ AHMAD, Feroz, *The Young Turks. The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908–1914*, Oxford 1969, s. 1, HANIOĞLU, M. Sükrü, *Preparation for a Revolution. The Young Turks 1902–1908*, New York, Oxford 2001, s. 263.

⁵⁹ HANIOĞLU, *Preparation for a Revolution*, s. 266.

Envera Beye. Ten ve funkci „generálního inspektora“ VPJ zajišťoval spojení mezi jednotlivými skupinami, díky čemuž získal svoji pověst hrdiny revoluce. O čtyři dny později byl v Bitole zavražděn členem VPJ generál Şemsi Paşa, vyslaný sem z Istanbulu s úkolem rozdrtit povstání. Dne 23. července se pak Niyazi vítězně vrátil do Bitoly, kde zajmul místního guvernéra a velitele.⁶⁰ Sultán Abdülhamit II. na vojenské povstání reagoval 22. července provedením výměny na postu velkovezíra, kde proněmecky orientovaného Mehmeda Ferida Paşu nahradil Mehmet Sait Paşa, v jehož vládě měli nově usednout také někteří liberálové, včetně Mehmeda Kâmila Paşi. Nový kabinet pak doporučil sultánovi obnovit činnost parlamentu, který tak učinil vydáním *irade* (císařského dekretu) 24. července.⁶¹

Znovuotevření parlamentu mladoturky zaskočilo. Nikdo nepředpokládal, že by měli v dohledné době převzít vládu. Makedonský VPJ se omezil pouze na vyslání výboru sedmi zástupců, jehož členy byli mimo jiné pozdější čelní představitelé VJP Talât Bey, major Cemal Bey a Cavit Bey. U moci byl prozatím ponechán kabinet Saida Paşi, kterého počátkem srpna vystřídal ve funkci Kâmil Paşa. Z exilu se začali vracet představitelé liberálů i Rizova VJP, přičemž následovalo znovusjednocení s VPJ pod původním názvem. Znovu se projevil také rozkol v dosavadní opozici. V nadcházejících volbách se proti sobě postavila nacionalistická frakce podporovaná VJP, vystupující jako unionisté (*İttihatçılar*), a skupina kolem prince Sabâhaddina sdružená v novou Osmanskou liberální unii (*Osmanlı Ahrar Firkasi*). Až do voleb v listopadu a prosinci 1908 bylo pro obě strany výhodné spolupracovat. Shodly se v otázce zavedení jednotného právního systému a občanské rovnosti v právech a povinnostech bez ohledu na náboženství. VJP se však současně začal připravovat na odstranění Kâmila Paşi a jeho nahrazení lépe ovladatelným velkovezírem. Mezitím však stihla Osmanskou říši krize na poli zahraniční politiky.⁶²

Mladoturecká revoluce představovala pro svět šok a přinesla také obrat v zahraničně politické orientaci Osmanské říše. Během své samovlády se Abdülhamit II. snažil vyvažovat vliv jednotlivých velmocí, přesto však tíhl především k Německu. Je symbolické, že velkovezír Ferit Paşa byl zbaven funkce ve stejný den, kdy mu byl udělen německý Řád Černé orlice.⁶³ Naopak mladoturci byli obecně orientováni prozápadně, a to

---

⁶⁰ MACFIE, s. 21, MANGO, s. 77.

⁶¹ HANIOĞLU, *Preparation for a Revolution*, s. 274.

⁶² BOYAR, s. 54, PALMER, s. 214–215.

⁶³ AHMAD, Feroz, *Great Britain's Relations with the Young Turks 1908–1914*. In: *Middle Eastern Studies* 2, 1966, 4, s. 302.

včetně nacionalistů. Uvnitř VJP mělo hlavní slovo civilní křídlo kolem Taláta Beye, který nebyl ovlivněn armádním německým vzorem. Ochlazení ve vzájemných vztazích však bylo v Berlíně interpretováno pouze jako přechodná záležitost. Jak Vilém II., tak i velvyslanec v Istanbulu Adolf Marschall von Bieberstein byli toho názoru, že revoluci provedli v zásadě proněmecky smýšlející důstojníci, kteří se po čase dostanou znovu k moci. Předpokládáno bylo také hladké pokračování výstavby Bagdádské dráhy, kterou sice 2. září 1908 narušila stávka dělníků požadujících lepší zacházení a mzdy, již ale Bagdádská železniční společnost za pomoci *Deutsche Bank* brzy vyřešila splněním finančních požadavků stávkujících.⁶⁴ V pozici preferovaného partnera nahradila Německo Velká Británie. Ministr zahraničí sir Edward Grey zaujal zdrženlivý postoj. Vyjádřil podporu cílům revoluce, Britové však neměli v zemi aktivně zasahovat. Kontroverzní roli ve vzájemných vztazích sehrál nový britský velvyslanec sir Gerald August Lowther, který byl k schopnosti mladoturků implementovat nastíněné reformy od počátku skeptický. Jeho doporučení ohledně poskytnutí aktivní podpory liberální frakci s cílem udržet ji na britské straně byla v několika případech Greyem odmítnuta. Prioritu pro něj představovalo sblížení s Ruskem, kterému musela být případně obětována i vlastní pozice v Istanbulu.⁶⁵ Britové se domnívali, že Rusko bude společně s Rakouskem-Uherskem pokračovat v politice zachování stability na Balkáně. Záhy se však tato domněnka ukázala jako mylná. Ministři zahraničí obou zemí se sešli 15. září na zámku v Buchlovicích, kde dospěli k dohodě o rakouské anexi Bosny a Hercegoviny výměnou za podporu v předmětu změny statusu Úžin. Ruský ministr Alexandr Petrovič Izvolskij však neměl k tomuto ústnímu ujednání souhlas cara ani ministerského předsedy Pjotra Arkad'jeviče Stolypina. Vídeň plánovala přistoupit k anexi již 6. října 1908, aniž by si pro tento krok zajistila předchozí souhlas Berlína. Předčasné prozrazení rakouského záměru vinou rakouského velvyslance ve Francii však vyvolalo krizi, které 5. října využil bulharský kníže Ferdinand k vyhlášení nezávislosti.⁶⁶ Na Krétě pak bylo vyhlášeno sjednocení s Řeckem. Nastalé události zmařily plán Rusů vymoci si změnu v Úžinách a jako mylný se ukázal také názor rakouského velvyslance v Istanbulu Johanna markraběte Pallaviciniho, podle kterého byli Turci s anexí smířeni.⁶⁷

---

⁶⁴ MCMURRAY, s. 75.

⁶⁵ HELLER, Joseph, *British Policy towards the Ottoman Empire 1908–1914*, London 1983, s. 21.

⁶⁶ ANDERSON, s. 282.

⁶⁷ KODET, s. 139.

Bosenská krize dále podpořila změnu zahraniční orientace Turecka. Velká Británie posílila svoji pozici v Istanbulu díky rozhodnutí bezprostředně neuznat kroky Bulharska a Rakousko-Uherska. Grey slíbil Kámilově vládě podporu při případné žádosti o finanční kompenzace, současně však varoval před pokusem odpovědět na bulharskou nezávislost vyhlášením války. Mladoturci si britské podpory cenili, ovšem pokoušeli se jít ještě dále. Při schůzce s Greyem a stálým podtajemníkem britského ministerstva zahraničí sirem Charlesem Hardingem předložil Ahmet Rıza v doprovodu Názima Beye svoji představu britsko-turecké aliance, ke které se měla následně připojit Francie. Tento návrh však Grey nebyl připraven přijmout, což odůvodnil dlouhotrvající zásadou nezavazovat se smluvně ke spojenectvím.⁶⁸ Krize dále narušila vztah s Německem. Porta odmítala uvěřit, že Vídeň přistoupila k anexi bez předjednané německé podpory. Velvyslanec Marschall navíc v předchozích měsících Portu ujišťoval, že Rakušané nemají v žádném případě v plánu nijak narušit tureckou suverenitu. Během bosenské krize tak dosáhly vzájemné vztahy dosud nejnižší úrovně a Němci se vážně obávali o další osud svých investic, zejména projektu Bagdádské dráhy.⁶⁹ Úpadek německého vlivu hodnotila pozitivně Paříž, jejíž prioritou bylo podporovat vlastní společnosti v získání podílu na projektu Bagdádské dráhy. Francii však uškodila pozice hlavního věřitele Osmanské říše a snaha o udržení statusu quo bez prokazování výraznější podpory mladoturkům, kteří začali vidět francouzský vliv v oblasti financí jako překážku obnovy země. Vzájemné vztahy tak bezprostředně po revoluci sice dosáhly vrcholu, následně však začaly upadat.⁷⁰ Změnu paradoxně nezaznamenal přístup k Rusku. Porta jej sice podezřívala, že skrytě iniciovalo bulharské vyhlášení nezávislosti, avšak podobný krok se od Petrohradu na rozdíl od Vídně či Berlína dal očekávat. K zachování korektních vztahů pomohlo, že se po Izvolského neúspěchu dosáhnout změny statusu Úžin Stolypinova vláda navrátila k politice zachování integrity Osmanské říše a raději se soustředila na vlastní rozvoj. Velkou výhodou pro Petrohrad však do budoucna představovala dohoda s Velkou Británií z roku 1907 a následná Greyova snaha o vzájemné sblížení, pro které byl Grey ochoten turecké zájmy obětovat.⁷¹ K největšímu

---

⁶⁸ AHMAD, *Great Britain's Relations*, s. 309. Alianci s Japonskem z roku 1902 Grey vysvětlil jako výjimku danou geografickou vzdáleností, omezenou pouze na oblast Dálného východu.

⁶⁹ MCMURRAY, s. 77.

⁷⁰ KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London, Portland 1996, s. 150.

⁷¹ BOBROFF, Ronald P., *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits*, London, New York 2006, s. 17, REYNOLDS, Michael A., *Shattering Empires. The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires 1908–1918*, Cambridge, New York 2011, s. 31.

střetu však došlo pochopitelně s Rakouskem-Uherskem. Porta na anexi reagovala předáním protestní nóty a 7. října 1908 vyzval list *Tanin*, blízký pozicím VJP, k bojkotu zboží pocházejícího z Předlitavska. Proti rakouskému kroku se současně postavila většina velmocí, které chtěly řešit nastalou situaci prostřednictvím konference. Pro Vídeň bylo nutností dosáhnout souhlasu Porty s anexí, a musela tak slevit ze své politiky minimálních ústupků. Kâmilova vláda vyjádřila koncem roku ochotu akceptovat nastalou situaci výměnou za finanční odškodnění, přičemž toto řešení mělo také podporu Německa. Dne 12. ledna 1909 přistoupila turecká strana na nabídku vyplacení částky 2 500 000 tureckých liber a stažení rakouských sil z Novopazarského sandžaku. Finální verze smlouvy byla uzavřena až o měsíc později a v lednu 1909 byl zahájen proces zlepšování rakousko-tureckých vztahů. Počátkem února pak Osmanská říše uzavřela dohodu uznávající nezávislost Bulharska.⁷²

Definitivní ztráta Bosny a Hercegoviny a Bulharska měla významný dopad rovněž na vnitropolitickou sféru. Unionisté ji dávali za vinu Kâmilově vládě a nesouhlasili ani s jejím přijetím výměnou za kompenzace. Anexe přinesla novému režimu zásadní symbolickou porážku, ještě umocněnou tím, že proběhla během měsíce ramadánu. Koncem roku dosáhli unionisté v čele s Ahmedem Rızou ve volbách jasného vítězství a VJP ovládl poslaneckou sněmovnu. To vedlo k oslabení pozice Kâmila Paši, který ve volbách kandidoval za liberální unii. Unionisté se však stále necítili připraveni se aktivně podílet také na exekutivě. Kâmil Paşa přestál první hlasování o nedůvěře v lednu 1909 a jeho vláda padla až při druhém hlasování 12. února 1909 poté, co bez porady provedl výměny na postech ministrů války a námořnictva. Novým velkovezírem se stal s VJP sympatizující Hüseyin Hilmi Paşa, avšak členové výboru se na vládě nadále aktivně nepodíleli.⁷³ Přestože nová vláda navazovala na politiku té předchozí, liberálové odmítali s VJP spolupracovat, pokud se nepřemění z tajné organizace v regulérní politickou stranu. Liberální tisk začal napadat vliv VJP obviněními z korupce a vzrůstala také kritika z řad konzervativních islamistů sdružených kolem deníku *Vulkán (Volkan)* Dervişe Vahdetiho. Odpor vůči VJP ještě umocnila 6. dubna nevyjasněná vražda editora liberálního listu *Svoboda (Serbesti)* Hasana Fehmiho.⁷⁴

---

⁷² KODET, s. 148–150.

⁷³ KIESER, s. 69.

⁷⁴ AHMAD, *The Young Turks*, s. 39, MACFIE, s. 45.

Rostoucí napětí vyústilo v noci na 13. dubna v zpočátku úspěšný pokus o převrat.⁷⁵ Vzpouru zahájily nejprve jednotky z Makedonie v kasárnách *Taşkışla*, záhy se k ní však připojili také studenti náboženských škol, požadující návrat k tradičním pořádkům a přísné dodržování islámského práva. Hilmi Paşa vyhověl vzbouřencům a rezignoval na svoji funkci, ve které jej nahradil Ahmet Tevfik Paşa. V hlavním městě byl zahájen hon na stoupence VJP, revolucionáře navíc podpořili liberálové, kteří vycítili příležitost chopit se moci. Naopak sultán Abdülhamit II. revoltu ani nepodpořil ani neodsoudil a vyčkával na další vývoj.⁷⁶ Ten se odehrál v Makedonii, kde generál Mahmut Şevket Paşa začal proti převratu formovat takzvanou Operační armádu (*Hareket Ordusu*), se kterou posléze vytáhl na Istanbul. Dne 22. dubna se k ní v Yeşilköy připojila část poslanců, kteří na místě vytvořili nové Národní shromáždění. O dva dny později revoluci ukončil útok Şevketových vojáků, kteří po krátkých bojích obsadili hlavní město.⁷⁷

Unionistům incident poskytl prostor alespoň na čas zlikvidovat opozici. Liberální unie byla rozpuštěna a Derviş Vahdeti byl popraven. Do pozice velkovezíra se vrátil Hilmi Paşa, naopak sultán Abdülhamit II. byl donucen abdikovat, neboť se všeobecně mělo za to, že se vzbouřenci spolupracoval. Novým sultánem se stal Mehmet V. Reşat, který o panování nejevil zájem a raději se věnoval světským radovánkám. V letech 1909–1911 pak došlo k posilování parlamentního systému a postupnému přímému zapojení členů VJP do vlády. Kabinet pokračoval v prosazování sekularizačních a centralizačních reforem a dosaženo bylo i dalšího navýšení cel. Tyto reformy však současně vedly k oživení opozice a ztráty podpory některých etnických menšin. Počítat se napříště muselo s Şevketem Paşou, který si pro sebe vymohl funkci generálního inspektora tří armád fakticky nezávislého na vládě a parlamentu. Şevket byl vládu unionistů ochoten tolerovat, odmítal ovšem, aby VJP zasahoval do fungování armády. Její dominantní pozice se odrazila i v zahraniční politice. Şevket trval na nárůstu výdajů na armádu, který bylo ovšem nutné financovat prostřednictvím půjček. Západní velmoci však byly ochotné úvěr poskytnout jen za značně nevýhodných podmínek, například Francie jej podmiňovala nákupem francouzského vybavení a finančním dohledem.⁷⁸ Předpověď velvyslance Marschalla o nevyhnutelném obnovení německo-tureckých vztahů se naplnila, když rakouští a němečtí finančníci přišli v prosinci 1910 s vlastní

---

⁷⁵ Podle turecké varianty juliánského kalendáře se převrat odehrál 31. března, kvůli čemuž bývá v literatuře často označován jako „Incident z 31. března“.

⁷⁶ ZÜRCHER, s. 77–78.

⁷⁷ SHAW, SHAW, s. 281.

⁷⁸ KENT, s. 151.

nabídkou úvěru ve výši 160 milionů franků při čtyřprocentním úroku. V důsledku této iniciativy začala v Istanbulu opět stoupat prestiž Německa a jejím přijetím se Osmanská říše začala navracet k zahraniční orientaci doby před mladotureckou revolucí. Pro Velkou Británii a Francii naopak znamenaly pokus o převrat z dubna 1909 a přistoupení na německou půjčku selhání nadějí vkládaných v prozápadní orientaci mladoturků.⁷⁹

---

⁷⁹ MCMURRAY, s. 83.

2 Krize Osmanské říše v letech 1911–1913

2.1 Italsko-turecká válka

Po bosenské krizi a neúspěšném pokusu o kontrarevoluci se Osmanská říše těšila několika rokům relativního klidu, kdy nečelila bezprostřední hrozbě. Porta se tak mohla soustředit na provádění vnitřních reforem. Většině evropských mocností vyhovoval v krátkodobém horizontu status quo. Jediným členem evropského koncertu, který jej hodlal v této době narušit, byla Itálie.⁸⁰ Vlády v Římě hleděly již od 80. let 19. století ve své koloniální politice směrem k Tripolsku a Kyrenaice, posledním tureckým državám v Africe.⁸¹ Expanzivní ambice v tomto směru dále rostly se selháními italské zahraniční politiky. Po porážce ve válce s Etiopií v letech 1895–1896 a neúspěšných pokusech získat smluvní přístav v Číně musely italské vlády tuto potupu nějak kompenzovat. Ideálním prostorem se jevila právě oblast Libye. Řím se proto od počátku 20. století systematicky snažil získat souhlas evropského koncertu s jejím zábořem. Consultě cestu k tomuto cíli usnadnila specifická pozice Itálie v Trojspolku. Její alianční partneři museli respektovat italské zájmy, chtěli-li ji udržet členem aliance. Pro státy Dohody podpora Itálie naopak představovala vítaný prostředek pro rozbití jednoty Trojspolku, neboť ambice Říma se na Balkáně střetávaly s plány Vídně a jakákoliv agrese vůči Osmanské říši měla také potenciál ohrozit německé investice. Při svých snahách argumentovali Italové nárokem na kompenzaci za rakouskou anexi Bosny a Hercegoviny. Ta současně poskytla Consultě příležitost usilovat o dohodu s Ruskem, která byla dosažena 24. října 1909 podpisem tajné smlouvy v Racconigi.⁸² Obě strany se zavázaly bránit status quo na Balkáně a vzájemně podporovat své ambice v otázkách Libye a změny statusu Úžin.⁸³

Osmanská říše zůstávala ohledně italských plánů v nevědomosti. Porta sice sledovala pokračující hospodářské pronikání Italů v Libyi, interpretovala jej však chybně. Podle tureckého názoru nehodlala Itálie, čtvrtý největší obchodní partner s pozitivní obchodní bilancí vůči Turecku, riskovat v dohledné době válečný konflikt, který by tyto hospodářské styky ohrozil. Správa Libye byla navíc pro Portu dlouhodobě ztrátová, což v jejích očích dále potvrzovalo představu, že Italům za válku nestojí. Pozornost tureckého režimu od afrických držav odváděly po roce 1910 nové vnitřní problémy spojené se

---

⁸⁰ KENT, s. 56.

⁸¹ Autor bude v tomto textu užívat rovněž geografický termín Libye.

⁸² BOBROFF, s. 27.

⁸³ SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice 1906–1914*, Praha 2022, s. 243.

selháním politiky osmanismu. Po mladoturecké revoluci byla přijata opatření, která měla zajistit rovnost všech poddaných sultána před zákonem, což však znamenalo zklamání pro menšiny doufající v decentralizaci a získání autonomie. To se týkalo také křesťanů, pro které byla 7. srpna 1909 zrušena výjimka z vojenských odvodů. Toto zrovnoprávnění se však rozhodně nesetkalo s vřelým přijetím a znamenalo i výpadek příjmů z poplatků za výjimku z vojenské služby.⁸⁴ Program administrativních reforem a rostoucí výdaje na armádu pak donutily ministra financí a člena VJP Cavida Beye, provést změny rovněž v daňové oblasti. Přísnějším výběrem a zrušením řady výjimek se mu sice podařilo dosáhnout značného růstu příjmů, avšak za cenu dalšího pobouření obyvatelstva, a ani tento nárůst nedokázal kompenzovat rostoucí deficit.⁸⁵

Nejvýznamněji se odpor vůči reformám projevil v Albánii a Kosovu. V těchto regionech došlo již v roce 1909 k několika povstáním, zejména kvůli snaze zavést ve vzdělávání osmanskou turečtinu. Vražda provinčního guvernéra v Peči koncem března následujícího roku znamenala zahájení rozsáhlé revolty vedené náčelníky Ísou Boletinem a Ídrisem Seferem.⁸⁶ Její potlačení si vyžádalo nasazení 16 000 vojáků a protáhlo se až do srpna 1910. VJP reagoval využitím série opatření prosazených po kontrarevolučním pokusu z dubna 1909, která omezovala svobodu tisku a shromažďování. Zejména se jednalo o tzv. Zákon o sdružování z 16. srpna 1909, který zakazoval existenci politických organizací na etnickém základě.⁸⁷ Politika represí však měla závažné důsledky pro soudržnost VJP. Již v únoru 1910 se od ní odštěpila skupina převážně albánských poslanců, kteří následně založili vlastní Lidovou stranu (*Ahali Firkasi*). O rok později je následovala skupina kolem plukovníka Miralaye Sadika, jež zformovala tzv. Novou stranu (*Hizb-i Cedid*). Dosud hegemonní pozice VJP po tomto rozkolu začala získávat trhliny. K těm se navíc přidala ztráta podílu vlastních ministrů ve vládě. Talât Bey byl donucen rezignovat v únoru 1911 v důsledku obhajoby tvrdého postupu v Albánii a Jemenu, kde se proti mladotureckému režimu stavěl zajditský imám Jahjá Muhammad ibn Hamíd ad-Dín. Cavit Bey rezignoval v květnu téhož roku po sporu s Şevketem Paşou o výdaje ministerstva války.⁸⁸

---

⁸⁴ UYAR, ERICKSON, s. 221.

⁸⁵ SHAW, SHAW, s. 286. Ve fiskálním období 1910–1911 narostly příjmy oproti období 1909–1910 o 6,9 %, avšak výdaje vzrostly o 21,6 %.

⁸⁶ ZÜRCHER, s. 84.

⁸⁷ AHMAD, *The Young Turks*, s. 62; PALMER, s. 221.

⁸⁸ MACFIE, s. 58.

Období let 1910–1911 přineslo kromě oslabení pozice VJP také počátek odklonu od politiky osmanismu k zásadě muslimské sounáležitosti a částečně k rodícím se ideologiím panturkismu a tureckého nacionalismu. K jejich zrodu přispěla díla mladotureckého básníka Ziyi Gökalpa, především jeho báseň *Turan*. Ta sice oslavovala širší turkické dědictví, současně se však stala jedním z prvků tureckého národního uvědomění, například díky Ziyově požadavku návratu k lidové turečtině. Až do první světové války však turecký nacionalismus zůstával spíše okrajovou záležitostí. V praxi tato změna znamenala postupné opouštění snah o vytvoření ideje jednotného osmanského národa, kterou nahradila preference muslimských etnik.⁸⁹

Oslabení režimu a neklid v Albánii poskytly vhodnou příležitost pro uskutečnění italských ambicí. Pro intervenci v roce 1911 hovořily dva faktory. Prvním byla probíhající druhá marocká krize, ve které si Řím díky svému postupu zajistil vstřícný postoj Paříže v nadcházejícím konfliktu. Navíc na francouzský zábor Maroka reagovaly italský tisk a veřejnost požadavkem kompenzace. Druhým faktorem byla jednání o prodloužení trojspolkové smlouvy. Italský ministr zahraničí Antonio Paternò Castello, šestý markýz di San Giuliano, si byl vědom, že alianční partneři, především Německo, budou muset akceptovat italské kroky (bez nároku na kompenzaci), budou-li chtít dosáhnout prodloužení dohody.⁹⁰ Evropští diplomaté se také shodovali, že Osmanská říše bude muset na italský požadavek odstoupení Libye reagovat vstřícně, a tento krok tudíž neohrozí stabilitu na Balkáně. Jistý vliv na italské rozhodnutí měl také obnovený turecký program námořní výstavby a nákupu válečných plavidel z Velké Británie, které by mohly v budoucnu zkomplikovat průběh bojových operací. Italská vláda se proto pro obsazení Libye rozhodla již 17. září 1911.⁹¹ Záminkou se stalo údajné narušení italských zájmů v Libyi ze strany Turecka. Italský *chargé d'affaires* v Istanbulu následně předložil 28. září velkovezíru İbrahimu Hakkı Paşovi ultimátum s požadavkem přijetí italské okupace Kyrenaiky a Tripolska do 24 hodin. Tento krok zastihl Portu zcela nepřipravenou. Hakkı Paşa věřil, že dobré německo-turecké vztahy zabrání italské agresi, a ještě v době, kdy italský *chargé d'affaires* čekal v předpokoji, odmítal varování francouzského velvyslance jako nepodložená. Jeho kabinet následně projevil ochotu s italskou stranou jednat o možných ústupcích, které by umožnily Osmanské říši zachovat si tvář, avšak podmínky

---

⁸⁹ GINGERAS, s. 46.

⁹⁰ WRIGLEY, David W., *Germany and the Turco-Italian War 1911–1912*. In: *International Journal of Middle East Studies* 11, 1980, 3, s. 318.

⁹¹ BOBROFF, s. 22; KENT, s. 58.

ultimáta nepřijal, na což italská vláda reagovala 29. září vyhlášením války. To vedlo v Istanbulu k pádu vlády a Hakkiho Pašu vystřídal ve funkci velkovezíra Mehmet Sait Paša.⁹²

Z vojenského hlediska byli Italové na válku poměrně dobře připraveni a již 4. a 5. října 1911 provedli úspěšná vyloďení u Tobruku a Tripolisu. Proti 39 000 italských vojáků stála pouze turecká 42. divize, považovaná za jednu z nejhorších jednotek v celé říši.⁹³ Turci byli proto záhy donuceni vyklidit pobřeží a přejít k partyzánskému způsobu války. Şevket Paša v nastalé situaci naléhal na diplomatické řešení, neboť nevěřil, že se tureckým silám podaří pokračovat v odporu a způsobit Italům významné ztráty. Sait Paša se proto již den po vypuknutí války obrátil na Velkou Británii s žádostí o alianci, která však byla odmítnuta. Britové neměli žádný zájem zavazovat se ke spojení s mocností druhého řádu, která byla navíc ve válce s členem Trojspolku. 4. října se Sait Paša obrátil na německého velvyslance Marschalla a požádal jej o pomoc při zprostředkování míru. S ohledem na vnitropolitickou situaci odmítal přímou italskou anexi, byl však ochoten přistoupit v Libyi k podobnému modelu, jaký existoval v sousedním Egyptě. Vzhledem k tomu, že se jednalo o čistě muslimskou provincii, musela Porta brát ohled také na status sultána jako chalífy a projevit snahu zachovat její alespoň formální podřízení Istanbulu. Italové však toto řešení odmítli a nadále trvali na požadavku anexe, tedy jediné podmínce, kterou Turci nebyli schopni přijmout.⁹⁴

Vývoj v druhé polovině října přivedl obě strany do patové situace, jež měla trvat celý následující rok. Řím si nemohl vynutit požadavek anexe pouhou okupací pobřeží Libye. Eskalace a geografické rozšíření konfliktu do dalších oblastí Osmanské říše však hrozily přerůst v celoevropskou krizi. Válka navíc Itálii stála nezanedbatelné náklady, které ve finančním období 1912–1913 činily 46,9 % státního rozpočtu.⁹⁵ V Osmanské říši naopak skončil počáteční šok, a začaly narůstat optimismus a válečné nálady. Do Afriky odcházela bojovat řada mladších důstojníků včetně Envera Beye a Mustafy Kemala. Veteráni z protipovstaleckých bojů v Albánii s sebou do Afriky přinášely cenné zkušenosti ve vedení partyzánské války. Vůdcem odporu v Kyrenaice se stal Enver Bey, jenž se díky svému zasnoubení s neteří sultána těšil statusu příbuzného chalífy, což mu

---

⁹² HERRMANN, David G., *The Paralysis of Italian Strategy in the Italian-Turkish War 1911–1912*. In: *The English Historical Review* 104, 1989, 2, s. 338.

⁹³ HERMANN, s. 335; UYAR, ERICKSON, s. 222. Přestože tato divize měla předepsanou sílu 10 000 mužů, Uyar odhaduje, že bojeschopných nebyla ve skutečnosti ani polovina tohoto počtu. Hermannův odklad je vyšší, usuzuje tureckou sílu na odhadem 7000 vojáků.

⁹⁴ WRINGLEY, s. 321.

⁹⁵ HERRMANN, s. 332.

mezi místní arabskou populací zajistilo velkou prestiž.⁹⁶ Vypuknutí války také načas přispělo k sjednocení říše proti společnému nepříteli, a také k uzavření smlouvy z Da'ánu v říjnu 1911, kterou Osmanská říše uznala autonomii imáma Jahjá v Jemenu. Příměří bylo dočasně uzavřeno také s albánskými povstalci v Kosovu.⁹⁷ Italská strana však tyto změny v náladách turecké veřejnosti včas neregistrovala. Premiér Giovanni Giolitti naopak dále zkomplikoval své zemi cestu k dosažení dohody, když nechal Viktora Emanuela III. 4. listopadu ohlásit anexi Libye. Po tomto prohlášení nebyla italská vláda schopna přinutit protivníka nastalý stav akceptovat. S ohledem na domácí veřejné mínění však nemohla učinit žádné ústupky či se smířit s jednáním o nyní italském území.⁹⁸

Od listopadu 1911 začalo být Giolittiho vládě jasné, že má-li zvítězit, nemůže konflikt zůstat omezený pouze na africké provincie. Proti útoku v Albánii se však stavěla Vídeň, která se již ohradila proti ostřelování přístavu Preveza krátce po začátku války.⁹⁹ Rovněž Německo chovalo obavy, že přenesení války na Balkán by mohlo k vystoupení proti Osmanské říši motivovat i další státy včetně Ruska. Státní sekretář Zahraničního úřadu Alfred von Kiderlen-Wächter však za důležitější než zachování německých zájmů na Blízkém východě považoval udržení aliance s Itálií. K té zaujal vstřícný postoj a současně Turky odrazoval od uzavření Úžin. S tímto postupem nesouhlasil Marschall, který se naopak stavěl za diplomatickou podporu Turecka a případné uzavření Úžin považoval za pozitivní krok, který by v krátké době donutil mocnosti podniknout patričné kroky k uzavření míru. Ve Vídni i Berlíně ve výsledku převážila ochota tolerovat eskalaci konfliktu ze strany Říma, zvláště, pokud k ní dojde v asijské části říše.¹⁰⁰ Taktéž Velká Británie a Francie dodržovaly neutralitu. Z mocností projevil při řešení krize největší aktivitu Rusko, když po vypuknutí války zastupující ministr zahraničí Anatolij Anatoljevič Něratov instruoval velvyslance v Istanbulu Nikolaje Valerieviče Čarykova, aby Portě předložil nabídku vzájemné dohody. V ní mělo Rusko přislíbit garanci statu quo na Balkáně a podporu ve snaze zbavit se kapitulací, čímž by nepřímo garantovalo evropská území Turecka jak proti Itálii, tak především proti balkánským státům. Výměnou měla Porta umožnit ruským lodím proplouvat Úžinami. Tento návrh však

---

⁹⁶ HALEY, Charles D., *The Desperate Ottoman. Enver Paşa and the German Empire I*. In: Middle Eastern Studies 30, 1994, 1, s. 5.

⁹⁷ GINGERAS, s. 70, 74. Jak imám Jahjá, tak albánští povstalci dokonce následně projevíli ochotu zapojit se do bojů proti Italům, byť v případě povstalců to bylo podmíněno splněním jejich požadavků na právo nosit zbraň.

⁹⁸ KENT, s. 60.

⁹⁹ V rakouském případě vedl spor o postoj k Itálii 30. listopadu 1911 až k odvolání náčelníka generálního štábu Franze hraběte Conrada von Hötzendorfa, který požadoval preventivní válku. KODET, s. 175.

¹⁰⁰ WRIGLEY, s. 323.

neměl podporu dohodových partnerů Petrohradu, a přestože kabinet Saida Paši o jeho přijetí vážně uvažoval, nakonec se v prosinci 1911 rozhodl nabídku odmítnout. V téže době se proti návrhu garancí po návratu ze zdravotní dovolené rozhodně postavil také ministr zahraničí Sergej Dimitrijevič Sazanov, který přikázal Čarykovovi označit veškerá jednání z jeho strany za čistě soukromou iniciativu. Sazanov si přál rychlé dosažení míru a doufal, že k němu přispěje právě rozšíření italských akcí.¹⁰¹ K tomu přistoupila Itálie na základě lhostejného postoje většiny velmocí na jaře 1912. Dne 24. února její námořnictvo ostřelovalo Bejrút a následně i další přístavy v oblasti Egejského moře a syrského pobřeží. Když tato demonstrace síly nestačila, přistoupili Italové 18. dubna k útoku na pevnosti v Dardanelách a 24. dubna zahájili operaci na dobytí Dodekanéských ostrovů, která byla úspěšně zakončena 20. května.¹⁰²

Porta na ostřelování Úžin zareagovala jejich uzavřením, což výrazně narušilo obchod ve východním Středomoří. Proti tureckému kroku se postavily Německo, Velká Británie i Rusko. Britové pokládali útok na Úžiny za omyl, kterého italská strana lituje.¹⁰³ Grey následně apeloval na Portu, aby brala ohled na škody, které toto opatření přinese britskému obchodu a Úžiny co nejdříve znovu otevřela s tím, že v případě dalších útoků bude respektovat právo na opětovné uzavření.¹⁰⁴ Obdobný postoj zaujala také německá strana. Nejzávažnější dopad však mělo toto opatření na Rusko, jehož export obilí klesl v době uzavření Úžin o 45 % ve srovnání se stejným obdobím předcházejícího roku.¹⁰⁵ Úžiny představovaly bránu pro celou třetinu ruského exportu, a z něho plynoucí příjmy byly hlavním zdrojem kapitálu pro ruské investiční projekty. Uzavření tak pro Rusko znamenalo ohrožení existence nejen rostoucího průmyslu, který neměl, jak své produkty vyvázet, ale i hrozbu pro vojenskou pozici carovy říše. Z pohledu Porty však tento krok nesplnil očekávání a nedonutil evropské mocnosti přivést italskou stranu k jednacímu stolu. Spíše dále podlomil jejich důvěru v mladoturecký režim. Současně však tato zkušenost potvrdila zásadní strategický význam Osmanské říše právě s ohledem na Rusko. Porta sice již na počátku května pod diplomatickým tlakem souhlasila

---

¹⁰¹ ANDERSON, s. 289; REYNOLDS, s. 33.

¹⁰² BOBROFF, s. 32; UYAR s. 225.

¹⁰³ Telegram britského velvyslance v Římě Rennella Rodda ministru zahraničí Greyovi 19. 4. 1912, GOOCH, George Peabody, TEMPERLEY, William Vazeille (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914, Volume IX. The Balkan Wars. Part I. The Prelude. Tripoli War* (dále jen BD), London 1933, s. 386.

¹⁰⁴ Telegram Greye britskému velvyslanci v Istanbulu Geraldovi Lowtherovi 30. 4. 1912, BD, sv. IX/1, s. 390.

¹⁰⁵ REYNOLDS, s. 33.

s opětovným otevřením Úžin, ovšem i tato krátká doba prokázala mimořádnou zranitelnost Ruského impéria.¹⁰⁶

Probíhající válka měla významný dopad i na vnitropolitické dění v Osmanské říši. Nakrátko sice sjednotila obyvatelstvo a dala utichnout problémům v Albánii, ale s jejím průběhem pokračoval úpadek popularity VJP. Vzhledem k tichému souhlasu Německa s konáním Itálie se v zemi opět projevil jistý odpor vůči proněmeckému směřování armády a znovu se začaly ozývat hlasy žádající liberalizaci a orientaci na západní mocnosti. Rozličná opozice vůči VJP se pak 21. listopadu sjednotila do Strany svobody a svornosti (*Hürriyet ve İtilaf Fırkası*), ke které se připojili také liberálové prince Sabâhaddin. Vedení VJP si bylo své slabosti vědomo a prostřednictvím Talâta předložilo Sabâhaddinovým liberálům nabídku koaliční vlády, která však byla odmítnuta. Princ správně odhadl, že jeho strana je v současné době na vzestupu, což se potvrdilo při doplňovacích volbách v Istanbulu 11. prosince 1911, ve kterých se jejímu reprezentantovi podařilo zvítězit nad kandidátem unionistů.¹⁰⁷ V důsledku této porážky se vedení VJP obávalo dalšího úpadku, a rozhodlo se pojistit si svoji pozici konáním nových voleb. Spoléhalo přitom na podporu v provinciích a fakt, že opozici se zatím nepodařilo mobilizovat obyvatelstvo. Na půdě parlamentu se odehrával boj o rozpuštění sněmovny a vyhlášení nových voleb. Liberálové usilovali o změnu zákona, která by tomuto zamezila. V této snaze však neuspěli a 15. ledna byla poslanecká sněmovna sultánem rozpuštěna.¹⁰⁸

Následné volby vešly do historiografie pod názvem „volby s holí“. VJP ve snaze zajistit si vítězství ve volbách sáhl k rozsáhlým podvodům, potlačování opozice a cenzuře jejího tisku, díky čemuž získali unionisté naprosté vítězství.¹⁰⁹ Kvůli použití pochybných praktik však mělo přesně opačný efekt, než po jakém VJP toužil. Odpor vůči vládě po zfalšovaných volbách dále narůstal. Po otevření parlamentu v dubnu 1912 se vytvořila tajná skupina tzv. „důstojníků spásy“ (*Halâskar Zabitân*), která považovala vládu unionistů za nelegitimní, a požadovala obnovu zákonné vlády bez zásahů armády. Této skupině se podařilo získat podporu mezi jednotkami v Makedonii a ve svých požadavcích spolupracovala i se Stranou svobody a svornosti. V červenci 1912 pak vystoupila s požadavkem odstoupení Şevketa Paši z vlády. Po jeho rezignaci 9. července se vedení

---

¹⁰⁶ REYNOLDS, s. 33. Podrobný přehled ruského obchodu v oblasti Úžin předkládá KENT, s. 79–80.

¹⁰⁷ AHMAD, *The Young Turks*, s. 99.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 101–102.

¹⁰⁹ HANIOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton, Woodstock 2008, s. 156.

VJP pokusilo vyjít opozici vstříc dosazením Nâzîma Paşı do úřadu ministra války, jenž však jmenování odmítl. Skupina důstojníků spásy posléze podnítila revoltu v řadách armády a vydala manifest, ve kterém vyjádřila ochotu svrhnout vládu za pomoci násilí. Pod tímto tlakem Sait Paşa 17. července rezignoval. Sultán po několika dnech hledání vhodného kandidáta jmenoval novým velkovezírem generála a válečného hrdinu Ahmeda Muhtara Paşa. V jeho nové vládě zasedli převážně liberálové, unionisté však stále kontrolovali poslaneckou sněmovnu. Muhtar Paşa však splnil i další požadavky „důstojníků spásy“ a 5. srpna dosáhl jejího rozpuštění. Následně byla uvedena v platnost série opatření potírající aktivity VJP (3. září byla ukončena činnost *Taninu*) a dne 8. srpna byl obnoven válečný stav.¹¹⁰

Vnitropolitické změny dávaly italské straně naději na možnost uzavření míru. Jednání zahájila 12. července prostřednictvím neformálních rozhovorů v Lausanne. Ty však záhy uvázly na mrtvém bodě, když Turci přišli s myšlenkou pouze svěřit dotčená území muslimskému vládci jmenovanému na základě domluvy obou stran.¹¹¹ Consulta spoléhala, že po pádu Saida Paşı bude nová vláda přístupnější k dohodě. Ještě před jejím jmenováním však Řím provedl poslední nátlakovou akci, když se v noci 19. července skupina osmi torpédových člunů pokusila proniknout skrze Dardanely do Marmarského moře.¹¹² Tento krok vyvolal obavy velmocí z možného opětovného uzavření Úžin, což mohlo být i vedlejším cílem této operace. Italové se mohli domnívat, že mocnosti budou ve snaze zabránit této reakci tlačit novou vládu k co nejrychlejšímu ukončení konfliktu a ta bude tyto rady vzhledem ke své liberální orientaci na Británii akceptovat. Tento odhad se však ukázal jako mylný. Přestože Muhtarova vláda byla ochotná pokračovat v přímých jednáních a Úžiny neuzavřela, nebyla v pozici přijmout mír za jakoukoliv cenu. Akceptování italských požadavků, zatímco v Africe úspěšně pokračoval odpor vedený především příslušníky VJP, by mohlo ohrozit nově nastolený liberální režim. Tím spíše, že se po rozpuštění poslanecké sněmovny očekávaly další volby a jakékoliv ústupky Italům by liberály ve volebním boji znevýhodnily.¹¹³ Muhtarův kabinet proto postupně přišel s několika kompromisními návrhy. Nabízel rozdělení Libye na tureckou Kyrenaiku a italské Tripolsko, či odstoupení celého pobřeží při ponechání vnitrozemí

---

¹¹⁰ MACFIE, s. 59.

¹¹¹ Telegram německého státního podtajemníka Arthura Zimmermana Vilému II. 17. 7. 1912, LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinetten 1874–1914. Band XXX. Der Italienisch-Türkische Krieg 1911–1912* (dále jen GP), Berlin 1926, s. 441.

¹¹² Telegram Zimmermana Vilému II., koncept, 19. 7. 1912, GP, sv. XXX, s. 419.

¹¹³ HELMREICH, Ernst Christian, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*, Cambridge 1938, s. 95.

Turecku, avšak Giolittiho vláda jakýkoliv kompromis, který nezahrnoval anexi celého území odmítala.¹¹⁴ K zásadnímu posunu v jednáních došlo až se zhoršující se situací v Makedonii, kde znovu vypuklo albánské povstání, které vojensky podporovala Černá Hora. Porta sice přistoupila koncem srpna 1912 na albánské požadavky dohodou ze Skopje, neustále ale rostla hrozba nového konfliktu s koalicí balkánských států. V polovině září si již byla Porta vědoma jejich válečných příprav a začala usilovat o co nejrychlejší uzavření míru s Itálií. Tyto snahy ještě urychlilo vyhlášení války ze strany Černé Hory 8. října. Dne 18. října 1912 byla v Lausanne podepsána mírová smlouva. Turecká strana se zavázala stáhnout své jednotky z Libye a obnovit privilegia Itálie v hospodářské oblasti. Italská strana měla naopak evakuovat Dodekanéské ostrovy, kterýžto krok vysvětlovala probíhající balkánskou válkou, což Turci v danou chvíli akceptovali. Rovněž přislíbila Turecku podporu ve snaze zrušit v budoucnu kapitulace. Tentýž den vstoupily Bulharsko, Srbsko a Řecko do války s Osmanskou říší.¹¹⁵

Přestože se Porta v Lausanne zavázala stáhnout své jednotky z Libye, část vojáků toto odmítla a nadále věřila v pokračování konfliktu a vítězství poté, co skončí válka na Balkáně. Tito důstojníci většinou politicky přináleželi k VJP a byli označováni jako tzv. *fedaî*. Válka s Itálií znamenala pro tyto muže významnou vojenskou zkušenost, která zahrnovala i řadu úspěchů a vítězství. Současně si tyto důstojníci navykli jednat samostatně a stali se základem radikálního křídla VJP. Jeho typickým představitelem byl Enver Bey, který se během svého působení v Kyrenaice situoval fakticky do role místního panovníka stavícího školy a nemocnice, a dokonce vydávajícího vlastní měnu. I po uzavření příměří odmítal návrat do Istanbulu až do vojenských porážek v první balkánské válce na podzim 1912. V mnohých účastnících konfliktu dala tato zkušenost také vzniknout silnému odporu k velmocem a Evropanům obecně. Sám Enver se svěřil svému německému příteli: „*Vaše civilizace je jed, ale tento jed probouzí lid.*“¹¹⁶ Nasazení v Africe současně těmto důstojníkům umožnilo vyhnout se balkánské katastrofě a označovat ji do jisté míry za politickou vinu liberální vlády.¹¹⁷ Dalším aspektem války v Libyi důležitým pro pozdější vývoj byl náboženský charakter tohoto konfliktu. Vedení VJP se úspěšně dařilo prezentovat válku jako obranu muslimského území proti nevěřícím, či přímo džihád, přestože ten nebyl sultánem formálně vyhlášen. Turci v odporu úspěšně

---

¹¹⁴ Zpráva německého velvyslance v Istanbulu Hanse von Wangenheima Zahraničnímu úřadu 16. 8. 1912, GP, sv. XXX, s. 453.

¹¹⁵ KODET, s. 182.

¹¹⁶ HALEY, *The Desperate Ottoman I.*, s. 7.

¹¹⁷ ZÜRCHER, s. 127.

spolupracovali s místními arabskými kmeny a s ortodoxním řádem Sanúsíja. Ten se těšil autonomnímu postavení, o které by mohl v případě italského úspěchu přijít, a z pragmatických důvodů tedy horlivě podporoval Turky. V evropském uvažování byl však na prvním místě vnímán náboženský charakter této spolupráce jako odpovědi sultánových poddaných na volání po svaté válce, které bylo řádem vyslyšeno. Italsko-turecká válka tak mimo jiné postavila i základ západním obavám z moci sultána jakožto chalífy a škod, které by podobná výzva ke svaté válce mohla napáchat v jejich koloniích.¹¹⁸

2.2 První balkánská válka

Italsko-turecká válka byla prvním konfliktem, se kterým se mladoturci po revoluci museli vypořádat, zdaleka však neměl být posledním. Válka o Libyi poskytla prostor ambicím dalších zemí, které pomýšlely na dělení tureckého panství. Současně ukázala, že velmoci nejsou schopné efektivně zasáhnout na ochranu Osmanské říše, ani přinutit agresora k mírovým jednáním. Tyto ambice chovaly z pochopitelných důvodů především menší balkánské státy, které usilovaly o sjednocení vlastní populace v jediném státě a v tomto snažení kalkulovaly s nevyhnutelnou expanzí směrem do Makedonie. Jejich snahy však blokovaly zdánlivě nepřekonatelné spory a neschopnost se dohodnout na jednotném postupu proti Turecku. Vybudování spojeneckého bloku balkánských států bylo po dlouhou dobu strategií Ruska, které se tímto snažilo získat převahu nad rakouským protivníkem. Jako klíčové se z ruského pohledu jevílo dosažení dohody mezi Srbskem a Bulharskem. Po nástupu Karađorđevićů k moci v roce 1903 zahájilo Srbsko s Bulharskem pod záštitou Ruska vyjednávání, která vyústila o rok později v podpis smlouvy o přátelství. Pozdější události však toto sblížování načas přerušily.¹¹⁹

Pokrok mohl nastat až díky vhodné konstelaci, kterou poskytla italská agrese. Již den po předání italského ultimáta nabádal ruský vyslanec v Sofii Anatolij Vasiljevič Nekljudov vládu bulharského ministerského předsedy Ivana E. Gešova, aby využila situace, a co nejrychleji dosáhla dohody se Srbskem, ke které by se následně přidalo Řecko a Černá Hora.¹²⁰ Bulharská vláda toto doporučení přijala a následné rozhovory vyústily ve spojeneckou smlouvu s platností od 13. března 1912. Veřejná část tohoto ujednání měla v podstatě defenzivní charakter a obsahovala slib vzájemné pomoci

---

¹¹⁸ MANGO, s. 107.

¹¹⁹ SKŘIVAN, s. 312.

¹²⁰ HELMREICH, s. 32. Na srbské straně loboval za uzavření smlouvy ruský vyslanec Nikolaj Genrichovič Hartwig.

v případě napadení jednoho ze signatářů. Oba státy měly společně postupovat také v případě, že by oblasti v Osmanské říši, na které si činily nárok, dočasně obsadila některá z velmocí. Aliance tak prakticky garantovala i území, která měly Srbsko a Bulharsko teprve získat podle tajného dodatku. Ten obsahoval ofenzivní klauzuli, podle které měli signatáři ve vhodnou chvíli po vzájemné dohodě a konzultaci s Ruskem vyhlásit Turecku válku.¹²¹ Petrohrad pak měl podle smlouvy zastávat roli arbitra případných sporů. Dohodu následně doplnila vojenská konvence a smlouvy s dalšími balkánskými státy. V Řecku cestu ke vstupu do protiturecké aliance prosazoval ministerský předseda Eleftherios Venizelos, původem z Kréty. K Balkánské lize svoji zemi připojil podpisem spojenecké smlouvy s Bulharskem z 29. května. Významná je skutečnost, že tento dokument neobsahoval plány dělení tureckého území. Obdobnou dohodu se Srbskem podepsalo Řecko až po vypuknutí první balkánské války. Černá Hora se pak k lize připojila taktéž smlouvou s Bulharskem uzavřenou 26. srpna.¹²²

Turecká strana zůstávala o jednáních balkánských států poměrně dlouho neinformována. Muhtarova vláda se navíc po svém nástupu k moci musela potýkat s řadou dalších problémů. Kromě pokračující války s Itálií to byly především nepokoje v Albánii, kde situaci ještě zhoršovaly teroristické útoky VMORO a srbské organizace Sjednocení nebo smrt. Podpora Černé Hory albánským povstalcům vedla k podstatnému zhoršení vztahů mezi Cetyní a Istanbulem. Rusko se prozatím snažilo napětí mezi balkánskými státy a Tureckem mírnit, neboť Sazanov si přál, aby k válce došlo až po zářijových volbách do Státní dumy. Problém představovala i rostoucí nespokojenost v rámci armády. Na tu v srpnu reagoval ministr války Nâzım Paşa demobilizací rezervistů a vrácením armády na počty při mírovém stavu. Zbylé jednotky byly zaneprázdněny neustálým hašením povstání a jejich bojová hodnota v regulérní válce byla tímto snížena.¹²³ Muhtarův kabinet zaregistroval válečné přípravy balkánských států až v druhé polovině září. Nâzım Paşa nejprve vydal příkaz provést částečnou mobilizaci, nicméně od tohoto kroku záhy ustoupil. Porta se totiž obávala, že mobilizace by ji postavila v případě konfliktu do role agresora, a Nâzım proto přípravy omezil na vyhlášení vojenských manévřů 100 000 příslušníků *redifu* 22. září.¹²⁴ Porta se dále pokusila o

---

¹²¹ HELMREICH, s. 54.

¹²² SKŘIVAN, s. 316–317.

¹²³ MACFIE, s. 73.

¹²⁴ KODET, s. 188. Na základě reforem zavedených po mladoturecké revoluci se osmanská armáda dělila na jednotky pravidelné armády, tzv. *nizam* a jednotky zeměbrany, tzv. *redif*. HALL, Richard C., *The Balkan Wars 1912–1913. Prelude to the First World War*, London, New York 2000, s. 19.

diplomatický protiútok. S cílem odepřít lize záminku k válce zveřejnila nový program reform v Makedonii. O šest dní později však dospěla k závěru, že válce se nejspíše nepodaří zabránit a začala připravovat všeobecnou mobilizaci, která byla vyhlášena 30. září.¹²⁵ Balkánské státy reagovaly rovněž vyhlášením mobilizace ve dnech 30. září a 1. října. Vidinu nového konfliktu naopak přivítal VJP v čele s Talâtem, který začal na přelomu září a října pořádat válečné demonstrace, během kterých zaznívaly pokřiky jako „*Válka, my chceme válku!*“¹²⁶ či „*Na Plovdiv, na Sofii!*“¹²⁷ Podobnou rétorikou se mu kolem sebe podařilo sjednotit téměř celý VJP (s výjimkou Cavida) a vyvolat atmosféru, ve které bylo pro Muhtarův kabinet nemožné učinit případné ústupky balkánským státům.

Blížící se konflikt znepokojil také evropské mocnosti. Rakouský ministr zahraničí Leopold hrabě Berchtold se pokusil střetu zabránit výzvou ke společné diplomatické akci velmocí vůči Portě, která však skončila bez výsledků. V polovině září vidina války přinášela obavy také Sazanovovi. Ten pochopil, že balkánské státy hodlají vstoupit do války bez ohledu na zájmy Petrohradu. Jejich počínání však hrozilo zatáhnout jej do konfliktu, který by v případě intervence Vídně mohl přerůst až v celoevropskou válku. Ještě 17. září tak navázal na Berchtoldovu iniciativu vlastní okružní nótou, ve které opět vyzýval k apelu na Portu, aby přijala potřebné reformy. S tímto přístupem souhlasili též Britové.¹²⁸ Na konci září panovala mezi všemi evropskými velmocemi shoda, že krize by měla být řešena prostřednictvím společných kroků Rakouska-Uherska a Ruska, jako zemí nejvíce zainteresovaných na této otázce. Dne 2. října prezentovaly státy balkánské ligy své minimální požadavky reformy v Makedonii.¹²⁹ V reakci na toto faktické ultimátum měli rakouští a ruští vyslanci v hlavních městech států ligy předat nótu žádající zachování míru a současně závazek přimět Portu implementovat požadované změny podle 23. článku Berlínské smlouvy. V Cetyni se vyslanci setkali s králem Nikolou 8. října. Ten odmítl text nóty se zdůvodněním, že velmoci měly na učinění podobného kroku měsíce, nyní je však již odhodlán pokračovat v akci. Tentýž den černohorský *chargé d'affaires* v Istanbulu informoval Muhtara Pašu o vypovězení války.¹³⁰ Osmanská říše se tak ocitla ve válečném stavu s Černou Horou, zbylé státy balkánské ligy však dosud zachovávaly

---

¹²⁵ HELMREICH, s. 115.

¹²⁶ KIESER, s. 125.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ HELMREICH, s. 120.

¹²⁹ AHMAD, *The Young Turks*, s. 112.

¹³⁰ SKŘIVAN, s. 325–326. Důvody dřívějšího vyhlášení války ze strany Černé Hory nejsou do dnešního dne zcela objasněny. Často se v tomto ohledu spekuluje o finančních zájmech krále Nikoloy, pro což však chybí konkrétní důkazy.

mír. To umožnilo Portě věřit, že se za pomoci velmocí ještě podaří zabránit rozšíření konfliktu. Tuto naději však zklamala jejich neochota aktivně zasáhnout. Rakousku-Uhersku, které mělo na udržení statu quo největší zájem, se nedostávalo německé podpory potřebné pro aktivní zákrok, a bylo tak nuceno vyčkat na výsledky války. Teprve poté hodlalo požadovat jejich revizi. Rusko se sice obávalo, že nový konflikt by mohl ohrozit obchod v Úžinách, současně ale nehodlalo zmařit léta budování balkánské ligy, kterou i nadále zamýšlelo užívat primárně jako zbraň proti Rakousku-Uhersku. Také německý postoj se vyznačoval jistou dvojakostí. Přes svoji náklonnost k Turecku jej Vilém II. nehodlal aktivně podpořit, a po vypuknutí války hovořil o nutnosti Turků vybojovat si právo na existenci.¹³¹ Osmanská říše se tak i přes proklamovanou vůli velmocí udržet na Balkáně stávající stav ocitla bez jakékoliv podpory a Bulharsko, Srbsko a Řecko ji tak mohli 18. října vyhlásit válku bez obavy z cizí intervence.

Osmanská říše se již od počátku konfliktu nacházela ve velice obtížné pozici. Spojené síly nepřítele významně početně převyšovaly turecká vojska, ze kterých se pouze polovina nacházela na Balkáně.¹³² Řada nejnadějnějších důstojníků se navíc stále zdržovala v Libyi. Nepřítomen byl také náčelník generálního štábu Ahmet İzzet Paşa, který se dosud nacházel v Jemenu, a velení se tak ujal z pozice jeho zástupce ministr války Názim Paşa. Ten se teprve počátkem října začal seznamovat s vojenskými plány, které pro tento případ vypracoval Şevket Paşa ve spolupráci s Colmarem von der Goltzem. Při válce s koalicí balkánských států se počítalo s defenzivní strategií. Turecké síly měly být rozděleny do dvou částí. Jednak na Západní armádu, která se měla bránit v Makedonii a Albánii, a jednak na Východní armádu, jejíž úkolem bylo bránit Thrákii. Další jednotky byly dislokovány v několika pevnostech v Edirne, Skadaru a Janině (Ioánnina).¹³³ Şevket Paşa však byl k vlastnímu plánu skeptický, a dokonce se odmítl ujmout velení části Západní armády postavené proti Řecku. Realisticky se domníval, že případná porážka na tomto bojišti by znamenala konec jeho vojenské i politické kariéry. Turecké šance dále snížilo rozhodnutí Názima Paši na poslední chvíli změnit plány a nařídít Východní armádě postupovat vůči Bulharsku.¹³⁴

---

¹³¹ WEBER, Frank G., *Eagles on the Crescent. Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance 1914–1918*, Ithaca, London 1970, s. 11.

¹³² Bulharsko mohlo v případě mobilizace okamžitě nasadit až 350 000 mužů, Řecko 110 000, Srbsko 230 000 a Černá Hora 35 600. Naproti tomu Turci disponovali na Balkáně pouze 290 000 muži. HALL, s. 16–22.

¹³³ UYAR, ERICKSON, s. 228.

¹³⁴ MANGO, s. 113.

Tureckému útoku však stihla předejít koordinovaná ofenzíva balkánských států, kterým se dařilo na všech frontách. Bulhaři zvítězili 22. října v bitvě u Kırklareli (Kirk-Kilissé) a ve dnech 28. října až 3. listopadu v bitvě u Lüleburgazu. Díky těmto úspěchům se jim podařilo zatlačit Turky až na linii u města Çatalca jen asi 40 kilometrů od Istanbulu. Tím také přerušili osmanské spojení s jednotkami v Makedonii a odřízli posádku v pevnosti Edirne. Lépe se Turkům nevedlo ani na západním bojišti. Zde se velitel Halepli Zeki Paşa pokusil soustředit většinu sil proti Srbům, ve dnech 22.–24. října však utrpěl rozhodnou porážku v bitvě u Kumanova a již o dva dny později se Srbům podařilo obsadit Skopje. Zekiho taktika rovněž usnadnila postup Řeků, kteří 8. listopadu dobyli Soluň.¹³⁵ Přestože řecké síly byly ve srovnání s bulharskými či srbskými považovány za nejslabší, sehrálo zapojení Athén ve válce významnou roli. Řecké námořnictvo dokázalo vybojovat kontrolu nad Egejským mořem. Získání této převahy mělo dva zásadní následky. Předně se Řekům podařilo přerušit turecké námořní trasy, čímž bylo vyloučeno zásobování odříznutých jednotek v Albánii po moři. Současně se Turkům významně zkomplikovala mobilizace i přesuny vojsk, které nyní musely probíhat po souši. Kapacita železniční sítě však nebyla schopna potřeby armády pokrýt. Námořní převaha Řekům dále umožnila obsadit ostrovy v Egejském moři. Již 21. října se vylodili na Lémnosu, čímž získali ideální pozici pro ohrožení dopravy v Úžinách. Následně pokračovali v systematickém obsazování ostrovů směrem od severu k jihu. Do ledna 1913 se tak Řekům podařilo obsadit Východní Sporady, čímž získali kontrolu i nad vodami v okolí přístavu İzmir.¹³⁶

Rychlost turecké porážky byla pro pozorovatele překvapivá. Přestože se obecně předpokládalo vítězství balkánských států, většina mocností po zkušenostech z Libye očekávala delší konflikt, ve kterém Turci využijí zkušenosti s vedením guerillové války. Liberální vláda však tentokrát nehodlala válku protahovat. Po prvotních neúspěších padl v Istanbulu 29. října Muhtarův kabinet, a do funkce velkovezíra se o den později vrátil Kâmil Paşa.¹³⁷ Ten se již počátkem listopadu rozhodl požádat velmoci o zprostředkování příměří. Současně se 7. listopadu obrátil osobním dopisem na Edwarda Greye, kterého žádal, aby se pokusil zajistit v tomto směru spolupráci Ruska, které Porta považovala za iniciátora konfliktu. Evropské velmoci také odpověděly na žádost Porty o vyslání spojené flotily k Bosporu, která měla garantovat zachování bezpečí a pořádku ve městě.¹³⁸

---

¹³⁵ SKŘIVAN, s. 328; UYAR, ERICKSON, s. 229.

¹³⁶ KALDIS, William Peter, *Background for Conflict. Greece, Turkey and the Aegean Islands 1912–1914*. In: *The Journal of Modern History* 51, 1979, 2, s. D1121.

¹³⁷ KIESER, s. 127.

¹³⁸ HELLER, *British Policy*, s. 113.

Bulharský car Ferdinand však nabídku jednání odmítl. Motivovala ho naděje, že se mu po snadných vítězstvích z předchozího měsíce podaří dojít až do Istanbulu. Bulhary navíc zklamala skutečnost, že se Srbům a Řekům podařilo jako prvním zabrat podstatnou část Makedonie včetně Soluně, na kterou si činili nárok. Postup na Istanbul nabídl možnost tuto ztrátu částečně kompenzovat. Zhruba ve stejnou dobu se Turci opevnili na linii u města Çatalca v obranných postaveních z roku 1877. Bulhaři spustili svoji ofenzívu 14. listopadu. Přes těžké ztráty na obou stranách se jim však nepodařilo turecké linie prorazit, navíc Turci navyšovali svoje síly díky pokračující mobilizaci, zatímco bulharskou stranu začala sužovat epidemie cholery.¹³⁹ Po tomto neúspěchu byl car Ferdinand donucen vrátit se k turecké nabídce jednání, která byla zahájena 25. listopadu. Osmanská říše se dohodla na zastavení bojů s Bulharskem, Srbskem a Černou Horou, které začalo platit od 3. prosince.¹⁴⁰ Řecko se k příměří odmítlo připojit a nadále pokračovalo v dobývání tureckých ostrovů. Na válečný vývoj dále reagovalo albánské národní shromáždění ve Vlore, které zde 28. listopadu vyhlásilo nezávislost Albánie, kterou záhy podpořily Itálie a Rakousko-Uhersko. Síly balkánské ligy však pokračovaly v postupu do země i po vyhlášení nezávislosti a boje zde pokračovaly přes zimu i po podpisu příměří. Status Albánie a určení jejích hranic se do budoucna stalo jednou ze zásadních výzev evropské diplomacie.¹⁴¹

Samotná mírová jednání měla proběhnout v Londýně. V St. James's Palace se již 13. prosince za Greyova předsednictví sešla konference vyslanců válčících zemí a 17. prosince zasedli ve městě neformálně také velvyslanci evropských velmocí.¹⁴² Zatímco pro mocnosti bylo prioritou vyřešit otázku Albánie a snah Srbska získat přístup k moři, pro tureckou stranu bylo prioritou omezení územních ztrát. To se týkalo především bulharského požadavku odstoupení Edirne, které mělo symbolický význam jako bývalé hlavní město osmanského státu, a řeckých nároků na ostrovy v Egejském moři. Porta a její zástupce v Londýně Mustafa Reşid Paşa byli ve svých možnostech limitováni nekompromisním postojem VJP, který odstoupení Edirne považoval za nepřijatelné. V obavě z možného převratu Kâmilův kabinet návrhy balkánských zemí nejprve odmítal, přestože Rusko 23. prosince oznámilo, že v případě obnovení bojů by nemuselo zůstat neutrální, čímž fakticky hrozilo obsazením Úžin. Reşid Paşa 1. ledna

---

¹³⁹ HALL, s. 43.

¹⁴⁰ HELMREICH, s. 202. Černohorci však podmínky příměří nerespektovali a jejich síly pokračovali po celou dobu v neúspěšném obléhání pevnosti Skadar.

¹⁴¹ SHAW, SHAW, s. 297.

¹⁴² SKŘIVAN, s. 364.

1913 předložil návrh, který počítal s odstoupením území v Thrákii západně od Edirne, a jenž ponechával ostrovy v rukách Turecka. Balkánské státy tento návrh považovaly za nepřijatelný a 6. ledna rozhovory přerušily.¹⁴³ Tento vývoj přiměl zástupce velmocí pokusit se přivést Osmanskou říši zpět k jednacímu stolu. Prvotní návrh uskutečnit námořní demonstraci byl odmítnut, následně však byla nalezena shoda na textu nóty, která byla Portě předložena 17. ledna. Evropské státy se zavázaly hájit práva muslimů v odstoupených oblastech, a přislíbit integritu zbytkových oblastí Osmanské říše, avšak ta musela souhlasit s hranicí na linii měst Enoz-Kıyıköy.¹⁴⁴ Slib ochrany muslimů byl však v rozporu s realitou zástupů uprchlíků proudících do Istanbulu.¹⁴⁵

Porta měla odpovědět na výzvu velmocí do 23. ledna. V Istanbulu panovalo všeobecné přesvědčení, že Kâmilova vláda veškeré požadavky balkánských států pod nátlakem přijme. Vedení VJP proto již od začátku roku začalo připravovat převrat, po kterém hodlalo pokračovat ve válce. Nejprve se pokusilo získat podporu vedení armády. Talât Bey jednal s İzzetem Paşou, jenž se v polovině listopadu vrátil zpět z Jemenu. Výměnou za pomoc mu nabídl post velkovezíra, avšak İzzet jakýkoliv podíl na puči odmítal. Nejasné bylo postavení Nâzima Paşi. Přestože byl ministrem v liberální vládě a byly mu za vinu kladeny porážky z předchozího roku, Nâzım byl považován vedením VJP za stoupence setrvání ve válce a nejspíše mu byla učiněna nabídka připojit se k puči.¹⁴⁶ Případná spolupráce s Mahmudem Şevketem pak byla ze strany VJP považována za příliš riskantní a Şevket tak nebyl o detailech připravované akce informován. Nicméně souhlasil, že by se po případné změně režimu ujal funkce velkovezíra.¹⁴⁷ Talât tak byl nucen se primárně spolehnout pouze na část radikálních stoupců VJP z řad *fedaî*. Pro naplánování a provedení puče byla na 21. ledna svolána schůze VJP v Istanbulu. Setrvání ve válce však nemělo ani v rámci VJP kompletní podporu. Proti puči vystoupil Ali Fethi Bey, veterán z války s Itálií a blízký přítel Mustafy Kemala. Fethi Bey považoval válku za prohranou a doporučoval provést puč až po podepsání míru, čímž by potupa porážky dopadla předně na protivníky VJP. Fethiho

---

¹⁴³ HALL, s. 71.

¹⁴⁴ V historiografii častěji pod označením „Enos-Midye“.

¹⁴⁵ HELMREICH, s. 262.

¹⁴⁶ MANGO, s. 117; AHMAD, *The Young Turks*, s. 119.

¹⁴⁷ KIESER, s. 132–133. Zatímco Kieser píše o tom, že Şevket nebyl o puči informován, Mango uvádí že změna režimu s ním byla konzultována a Şevket se předem uvolil přijmout roli velkovezíra. Lze usuzovat, že Şevket nejspíše něco o připravované akci musel vědět, nehodlal se na ni aktivně podílet a čelit riziku případného neúspěchu.

okruh spolupracovníků se do budoucna stal jedním z odpůrců válečného směřování Osmanské říše.¹⁴⁸

Rozhodujícím impulsem pro zahájení puče bylo svolání Velké rady Kâmilem Paşou na 22. ledna, na které měly být diskutovány podmínky míru. Tentýž den se do Istanbulu vrátil Enver, který na schůzi VJP vystoupil s projevem požadujícím svržení Kâmilovy vlády.¹⁴⁹ Ve dvě hodiny odpoledne následujícího dne dorazili Enver s Talâtem a několika desítkami svých stoupenců před Vysokou portu. Následně vnikli dovnitř a začali zatýkat přítomné ministry. Nâzim Paşa se pokusil klást odpor a byl zastřelen jedním z důstojníků *fedaî*, Yakubem Cemilem. Pučistům se podařilo zajmout i Kâmila Paşu, kterého Talât přinutil rezignovat.¹⁵⁰ Poté se prohlásil prozatímním ministrem vnitra, a Şevket Paşa byl sultánem jmenován novým velkovezírem. Pozice vojenského guvernéra Istanbulu se ujal Cemal Bey, který byl v této funkci odpovědný za potlačení opozice. Ve městě bylo vyhlášeno stanné právo a byla zavedena cenzura. Liberální ministři zůstali v domácím vězení, nicméně jim byl doporučen odchod do exilu. Cemal Bey naznačil, že v opačném případě by se mohli ocitnout v ohrožení: „*Váš tchán* (Kâmil Paşa, pozn. autora) *je v bezpečí. [...] Ale pokud nechce být napaden nějakým afektovaným mužem, bude pro něj lepší načas opustit Konstantinopol a odejít do Evropy.*“¹⁵¹ Pučisté se obávali možné protiakce, riziko představovala i spojená flotila velmocí kotvící v Bosporu. Vedení VJP proto zaujalo smířlivý postoj. Místo pronásledování odpůrců se snažilo získat jejich podporu pod hesly o společné službě vlasti a 14. února vyhlásilo amnestii vztahující se na politické trestné činy. Současně se opět odmítlo ujmout převahy ve vládě, ve které měl nyní rozhodující slovo Şevket Paşa. V jeho kabinetu zasedali pouze tři ministři za VJP. Navíc z obav z rostoucí politizace armády a vlivu Envera rozhodl Şevket o převelení většiny důstojníků zodpovědných za převrat zpět na frontu.¹⁵²

Návrat VJP a Şevketa k moci znamenal konec nadějím na uzavření míru. Zástupci velmocí se sice 29. ledna pokusili nótou přimět novou vládu k návratu k jednáním, avšak již následující den ohlásily balkánské státy konec příměří, které mělo přestat platit 3. února. Turecká strana odpověděla 30. ledna vlastní nótou žádající ponechání Edirne, celní autonomii, omezení kapitulací a předložení otázky Egejských ostrovů k rozhodnutí velmocem. Tato nóta fakticky znamenala odmítnutí mírových návrhů protistrany, navíc

---

¹⁴⁸ MANGO, s. 116.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 117.

¹⁵⁰ KIESER, s. 133–134.

¹⁵¹ CEMAL, Ahmet Paşa, *Memories of the Turkish Statesman 1913–1919*, New York 1922, s. 13.

¹⁵² MACFIE, s. 80.

přijetí v ní obsažených požadavků bylo zcela nerealistické. Dne 3. února byly obnoveny vojenské operace.¹⁵³ Ševketova vláda spoléhala, že se jí podaří provést úspěšnou ofenzívu, díky níž by osmanská vojska prorazila až k Edirne a osvobodila z obležení tamní posádku více než 60 000 mužů. Ambiciózní plán útoku od poloostrova Gallipoli ve spojení s námořním vyloděním u Sarköy 6. února však selhal vzhledem k připravenosti bulharských a špatné koordinaci tureckých jednotek. Tento neúspěch také vrazil klín mezi vojenské příslušníky VJP, neboť z neúspěchu se vzájemně obviňovali Enver Bey, jenž byl štábním důstojníkem u X. sboru určeného pro vylodění, a Fethi Bey, který vedl pozemní útok. V politické rovině se v tomto sporu podařilo zvítězit Enverovi, který se pak Fethimu (a jeho spolupracovníkům včetně Mustafy Kemala) pokoušel zabránit ve vzestupu v rámci VJP jmenováním na post vyslance v Sofii.¹⁵⁴

Bulhaři odpověděli vlastním pokusem o protiútok, který rovněž nevedl k úspěchu, a situace v Thrákii se tak až do dubna proměnila v dlouhé opotřebovovací boje. Sofie se však ocitla ještě v horší pozici než předchozí podzim, neboť její protivník po dokončené mobilizaci posílil, zatímco ona se musela vypořádat také s rumunskými žádostmi o kompenzace a její vojska byla nadále sužována epidemií cholery. Zároveň s těmito boji došlo rovněž ke kapitulaci všech pevností stále držených tureckými silami. Již 6. března se Řekům podařilo obsadit Janinu a 26. března kapitulovala po bulharském útoku také pevnost v Edirne. Její pád znamenal zásadní ránu turecké válečné straně. Ta již nemohla doufat ve spojení s odříznutými silami a případný úspěšný pokus prorazit frontu by tak již neměl zásadní vliv na další válečný vývoj. Také Bulhaři zanechali 2. dubna posledních pokusů prorazit směrem na Istanbul, a již o pět dní později přijali tureckou nabídku příměří. To bylo podepsáno 15. dubna, čímž v Thrákii skončily válečné operace.¹⁵⁵ Poslední významnější boje vedla posádka pevnosti ve Skadaru, která byla Černohorci obléhána až do 22. dubna, přestože toto území velmoci předběžně přiřkly nově vzniklé Albánii. Velitel pevnosti Essad Paša Toptani se vzdal po dohodě s Černohorci se všemi vojenskými počty a jeho muži si mohli ponechat zbraně, za což mu byla také přislíbena podpora jeho ambicí ohledně albánského trůnu. Velmocenský koncert však odmítl černohorský zisk pevnosti akceptovat a pokračoval v námořní blokádě, která donutila krále Nikolu město 5. května vydat mezinárodním silám.¹⁵⁶

---

¹⁵³ AHMAD, *The Young Turks*, s. 124.

¹⁵⁴ MANGO, s. 119.

¹⁵⁵ HALL, s. 91.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 95.

Již po neúspěchu ofenzívy u Sarköy a Gallipoli vyjádřila Porta ochotu přijmout při mírových jednáních zprostředkování velmocí, což znamenalo návrat k londýnské konferenci vyslanců. S tím souhlasily 14. března také balkánské státy. Vypracované předběžné mírové podmínky byly předloženy oběma stranám v druhé polovině března. Zatímco Porta je akceptovala bez výhrad již 31. března, balkánské země přijaly návrh s výhradami až 21. dubna.¹⁵⁷ Jednání se protahovalo kvůli protestům řeckého zástupce, neboť Venizelův kabinet váhal s podpisem smlouvy, která Řecku nepřiznávala sporné ostrovy a jižní Albánii. Veškeré protesty se však podařilo překonat díky Greyově zprostředkování a 30. května byly podepsány předběžné podmínky míru.¹⁵⁸ Turecké hranice v Evropě byly určeny linií Enoz-Kıyıköy. Albánie byla uznána jako nezávislý stát, jehož hranice měly být určeny velmocemi. Turecko bylo nuceno vzdát se také veškerých nároků na Krétu.¹⁵⁹ Otázka tureckých ostrovů byla taktéž ponechána k dalšímu rozhodnutí velmocem a vítězné státy se zavázaly přijmout část osmanského státního dluhu za dobytá území.¹⁶⁰

První balkánská válka znamenala pro Osmanskou říši katastrofu. Země ztratila 4 miliony obyvatel a území o rozloze 150 000 km². Jednalo se navíc o sice neklidnou, ale stále nejrozvinutější část říše. Ze ztracených provincií pocházela většina členů VJP, který ztratil i svoji historickou základnu v Soluni.¹⁶¹ Zbylá území se musela vypořádat s přijetím uprchlické vlny muslimů z Balkánu. V troskách byla vojenská prestiž, kterou Turecko získalo za předchozích válek s Řeckem a Itálií. Ztráta Thrákie znamenala do budoucna bezprostřední ohrožení Istanbulu, který nyní postrádal předpolí pro vedení úspěšné obrany. Válka současně výrazně proměnila náboženskou strukturu země, ze které zmizela početná křesťanská komunita, což otevíralo prostor pro opuštění sekulární politiky a přerod Osmanské říše v primárně muslimský stát. Představitelé země a VJP museli na všechny tyto faktory reagovat a do budoucna vést politiku, která by předešla opakování porážky v první balkánské válce, zajistila příznivé stanovisko velmocí v otázce ostrovů a zabránila rozpadu říše.

---

¹⁵⁷ HELMREICH, s. 326–327.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 330.

¹⁵⁹ Kréta vyhlásila spojení s Řeckem již v roce 1908, ovšem vzhledem k nárokům Osmanské říše nezasedali krétské poslanci až první balkánské války v řeckém parlamentu.

¹⁶⁰ *Londýnská smlouva 30. května 1913*. In: Pollitecon Publications [online], [cit. 2023-03-01]. Dostupné z: http://www.pollitecon.com/html/treaties/Treaty_Of_London_1913.htm.

¹⁶¹ GOMBÁR, s. 305.

3 Transformace Osmanské říše po balkánských válkách

3.1 Vývoj Osmanské říše za Mahmuda Şevketa Paşi a vzestup VJP

První balkánská válka byla jednou z nejtěžších zkoušek, kterým musela Osmanská říše ve své historii čelit. Podobně jako v roce 1878 stál nepřítel na dohled Istanbulu, tentokrát se jej však podařilo Turkům zadržet vlastními silami na bojištích u Çatalce. Válečné neúspěchy, zkušenost získaná v tripolské a první balkánské válce a tvrdé mírové podmínky z Londýna měly zásadní dopad na další politické směřování Turecka. Na základě postoje sousedních států a reakcí velmocí učinily Porta a vedení VJP tři závěry. Prvním byla nezbytnost zajistit si do budoucna mezi velmocemi skutečného spojence, který bude ochoten poskytnout Portě jasný písemný závazek aktivní pomoci v případě napadení. Obranná aliance se stala po první balkánské válce prioritou, ovšem jejímu uzavření bránila slabost Osmanské říše, která toho nemohla případnému partnerovi ve vojenské oblasti mnoho nabídnout. Hledání spojence brzdila také nutnost nejprve uzavřít definitivní mír s balkánskými státy a vyřešit několik otázek mezinárodní povahy, jako například reforem v Armény obývaných provinciích. Druhým zjištěním po konci první balkánské války bylo, že velmoci nejsou ochotny účinně zasáhnout, jsou-li postaveny před hotovou věc. Z tureckého pohledu tento fakt činil veškeré nabídky bezpečnostních záruk bezcennými, současně však otevíral jistý prostor k revizi Londýnské mírové smlouvy. Porta tak byla motivována vystupovat na mezinárodním poli agresivněji a využít situace, kdy by disponovala vojenskou převahou, což se naplno projevilo během druhé balkánské války. Turečtí státníci si ale uvědomovali také limity této politiky. Velmoci byly ochotné zasáhnout, pokud byly bezprostředně ohroženy jejich vlastní zájmy. Z tohoto důvodu byla třetím učiněným závěrem nutnost vystříhat se v budoucnosti jakéhokoliv potencionálního konfliktu s předními evropskými státy. Jedinou výjimku z tohoto pravidla pak představovaly právě kroky, které měly vést k uzavření formální aliance.¹⁶²

Ke konci první balkánské války se VJP těšil díky smířlivému postoji vůči předchozímu liberálnímu kabinetu relativně stabilní pozici. Tu však oslaboval Şevket Paşa ve funkci velkovezíra a ministra války, který prováděl stále nezávislejší politiku. Vzhledem k tomu, že dosud neproběhly plánované volby a parlament nezasedal, měli z řad VJP významný podíl na moci pouze členové Şevketova kabinetu a Cemal Bey z pozice vojenského guvernéra Istanbulu. Talât Bey do Şevketovy vlády odmítl vstoupit

---

¹⁶² HANIOĞLU, *A Brief History*, s. 174–175.

a funkce ministra vnitra se znovu ujal až po jeho smrti v červnu 1913. Cavit Bey sice fakticky vykonával práci ministra financí, tento post však formálně zastával Mehmet Rifat Bey.¹⁶³ Rozdíly ve směřování armády a VJP se projevíly již v závěrečných týdnech války. Şevket Paşa sice souhlasil s únorovým pokusem osvobodit Edirne, ale po jeho neúspěchu se záhy zařadil do tábora stoupenců mírových jednání. Ta však civilní část VJP v čele s Talâtem odmítala přijmout, a akceptovala je až v důsledku dalšího vývoje na bojišti.¹⁶⁴ Şevket Paşa se také těšil přízni armády, přestože i z jejích řad se vůči němu ozývaly kritické hlasy. Kupříkladu Ahmet İzzet Paşa zcela souhlasil s uzavřením míru, ale již se s Şevketem Paşou neshodoval v následném postupu. Şevket Paşa považoval mír za pouze dočasný. Doufal, že umožní Turkům obnovit a reformovat své síly, zatímco budou mezi státy balkánské ligy narůstat vzájemné spory. Ve vhodný okamžik pak Porta měla usilovat o navrácení ztracených území. S tímto výhledem souhlasilo i vedení VJP, naopak İzzet Paşa jej považoval za nebezpečný a trval na tom, že Osmanská říše by se měla ambicí na Balkáně nadobro vzdát a soustředit se na svoji obnovu v Asii.¹⁶⁵ S İzzetovým postojem se pak ztotožňovali také němečtí diplomaté. V soupeření zájmů všech těchto stran se tak Şevket Paşa ocitl v klíčové středové pozici. Balancování mezi jednotlivými frakcemi se stalo i jedním z důvodů pro pozvání německé vojenské mise do Osmanské říše v dubnu 1913.¹⁶⁶ Şevket tímto krokem pravděpodobně hodlal omezit vliv İzzeta Paşi i mladých důstojníků sdružených kolem Envera Beye. S vedením VJP tento krok nekonzultoval, pouze jej představil jako nezbytný předpoklad pro obnovu turecké branné moci. Podle výpovědi Cemala Beye kladl Şevket Paşa velký důraz na provedení domácích reforem: „*Rozhodl, že celé národní úsilí musí být vynaloženo na domácí reformy, nemá-li být země, již tak vyčerpaná, oslabena ještě více.*“¹⁶⁷ V souladu s učiněnými závěry se také snažil eliminovat potencionální příčiny konfliktu s velmocemi. Z tohoto důvodu inicioval například nová jednání s Rusy a Brity o turecko-perském pomezí: „*Paşa [Şevket, pozn. autora] se o tento problém osobně zajímal. Požádal obě vlády, aby jmenovaly mise, které by určily hranici.*“¹⁶⁸

---

¹⁶³ KIESER, s. 173.

¹⁶⁴ TURFAN, Mehmet Naim, *Rise of the Young Turks. Politics, the Military and Ottoman Collapse*, London, New York 2000, s. 294.

¹⁶⁵ WEBER, s. 29.

¹⁶⁶ TURFAN, s. 320. Okolnostem vyslání a působení německé vojenské mise se autor dále věnuje v samostatné podkapitole.

¹⁶⁷ CEMAL, s. 65.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 66.

Zatímco se Şevket Paşa věnoval praktickému vládnutí, vedení VJP se soustředilo na dvě oblasti. Tou první byla podpora Esada Paši v jeho mocenském střetu s vládou Ismaila Qemaliho v Albánii. Jako od člena VJP se od něj očekávalo, že v případě svého nástupu k moci zachová autonomní status Albánie jako součásti Osmanské říše a bude respektovat zájmy Porty.¹⁶⁹ V tomto směru se zájmy VJP později shodovaly se záměry Německa. Vilém II. nedoporučoval uvažovanému kandidátovi na albánský trůn knížeti Vilému z Wiedu korunu přijmout a sám preferoval v čele Albánie některého muslima, nejlépe Egyptěana.¹⁷⁰ Druhou oblastí byl pak vztah k liberálům. Ten doznal jisté proměny již po neúspěšné turecké ofenzívě a pádu Edirne. S tím, jak zanikly důvody, kvůli kterým VJP provedl puč, sílila opozice proti jeho politice a šířily se zvěsti o plánovaném převratu. Úkol mu zabránit připadl Cemalu Beyovi, jehož tvrdší přístup vedl již 16. března 1913 k prvnímu významnému zatčení, jenž však vyústilo i v závažný diplomatický incident. Cemal Bey vinil z přípravy puče sekretáře prince Sabâhaddina Saffeta Lüftiho Beye, který však byl díky svému bosenskému původu držitelem rakouského pasu a skrýval se v domě tlumočnicka rakouské ambasády. Cemal Bey přesto nařídil jeho zatčení, po protestu Vídně mu však bylo umožněno odejít do zahraničního exilu.¹⁷¹ Cemal Bey se za incident musel osobně omluvit rakouskému velvyslanci Pallavicinimu. To jej však neodradilo od dalšího zásahů proti liberálům. Napříště se zaměřil na doktora Nihada Reşada Beye, který sloužil jako prostředník při jednáních mezi Talâtem Beyem a princem Sabâhaddinem. Zatímco Talât uvažoval o možnosti překonat vzájemné rozpory a pokusit se s liberály spolupracovat, Cemal vstřícné kroky opozice považoval pouze za zástěrku k přípravě převratu, čemuž Talât nejprve odmítal věřit.¹⁷² Jistou roli v jejich sporu mohl v tento moment sehrát také fakt, že zatímco Talât neměl v otázce zahraniční orientace Osmanské říše žádné preference, Cemal jako stoupenec sbližování s Francií měl důvod nahlížet na silně probritské postoje liberálů s větší skepsí. Cemalovi se však nakonec podařilo Talâta přesvědčit a získat souhlas se zatčením Reşada Beye a jeho spolupracovníků. To se však nezdařilo a jak princ Sabâhaddinovi, tak i Reşadu Beyovi se podařilo uniknout. Sabâhaddin se uchýlil pod ochranu prvního dragomana britské ambasády Geralda Fitzmaurice. Jelikož Cemal Bey nehodlal opakovat aféru s Lüftim Beyem, princ se ocitl bezpečně mimo dosah VJP. O jeho úspěšný únik se paradoxně

---

¹⁶⁹ KIESER, s. 140.

¹⁷⁰ WEBER, s. 33.

¹⁷¹ AHMAD, *The Young Turks*, s. 126.

¹⁷² CEMAL, s. 20.

nejspíše zasloužil Talât Bey, který se později přiznal Cemalovi: „*Když jsem si uvědomil, že jsi rozhodnutý je nechat zatknout, varoval jsem prince přes jednoho z mých konfidentů, aby co nejrychleji zmizel.*“¹⁷³ Toto zdánlivě nelogické rozhodnutí je možné interpretovat jako snahu vyhnout se dalším problémům, které by princovo zatčení nevyhnutelně způsobilo. Případný trest smrti by poškodil vztahy s Londýnem a učinil ze Sabâhaddina mučedníka, zatímco uvěznění mohlo potenciálně podnítit nepokoje v Istanbulu a vyvolat pokusy o jeho osvobození. Talât Bey tak nejspíše došel k závěru, že princ nadělá méně škody v exilu.

Obavy z převratu znovu podnítil návrat Kâmila Paši v noci 28. května. Většinu období od lednového puče strávil v Egyptě, kde přijal pohostinství generálního konzula Horatia Herberta Kitchnera. Kâmil Paša se dosud těšil přízni Londýna, který by jej rád viděl zpět ve funkci velkovezíra. Britové však nehodlali do dění v Istanbulu aktivně zasahovat. Kâmil Paša byl proto nucen čekat na vhodný moment, kdy by se mu mohlo podařit svým návratem iniciovat nepokoje a puč proti VJP. Příležitost se naskytl až s koncem mírových jednání s balkánskou ligou.¹⁷⁴ Cemal Bey si byl vědom nebezpečí a vydal nařízení Kâmila Pašu okamžitě po jeho příjezdu zatknout a donutit jej neprodleně opustit zemi. Ten se však mezitím odebral do své istanbulske rezidence a Cemalovy rozkazy tak vedly pouze k zadržení Kâmila Paši v domácím vězení. Do záležitosti se zapojila také britská ambasáda, která se domáhala setkání Fitzmaurice s Kâmilem Pašou a trvala na tom, aby byl Kâmilovi umožněn volný pohyb. Kâmil Paša odmítl Cemalův požadavek, aby ihned odplul z hlavního města se zdůvodněním, že pro svůj věk a zdravotní stav nemůže okamžitě podniknout další plavbu. Şevket Paša mu následně navzdory Cemalovi umožnil setrvat v Istanbulu tři dny a povolil mu volný pohyb po městě.¹⁷⁵ Po vypršení lhůty však musel Kâmil Paša 1. června Istanbul opustit na palubě ruské obchodní lodi směřující do İzmiru.¹⁷⁶

Během výkonu své funkce se Cemal Bey ještě několikrát dostal do střetu se Şevketem Pašou, který se obával následků Cemalových metod, jež opakovaně vedly ke konfliktu s britskou ambasádou. Dalším předmětem sporů byly zvěsti o připravovaném atentátu na Şevketa Pašu. Cemal Bey je bral jako vážnou hrozbu a jako hlavu této konspirace označil Damada Saliha Pašu, manžela sultánovy neteře. Podobně jako liberály

---

¹⁷³ CEMAL, s. 21.

¹⁷⁴ SHAW, SHAW, s. 296.

¹⁷⁵ MACFIE, s. 80.

¹⁷⁶ Le Stamboul, 2. 6. 1913, XLVII/127.

se i jeho nejprve pokusil přimět k odchodu do exilu, což však Salih Paşa opakovaně odmítl. Cemal Bey tak byl nucen smířit se pouze s jeho sledováním, neboť jakákoliv tvrdší opatření nepřipadala bez důkazů vzhledem k postavení Saliha Paši v úvahu.¹⁷⁷

Zprávy o připravovaném atentátu se však ukázaly být pravdivé. Při cestě k Vysoké portě 11. června byl Şevket Paşa kolem půl dvanácté přepaden na náměstí Beyazit. Dvojice útočníků vypálila na Şevketa projíždějícího v automobilu celkem deset střel, kterým velkovezír na místě podlehl.¹⁷⁸ Bezprostředně byl zadržen pouze jistý Topal Tewfik, očití svědkové však následně vypověděli, že atentátu se účastnila celá skupina osob, kterým se podařilo uniknout. Krátce poté dorazil na místo činu také Cemal Paşa, který okamžitě začal s pronásledováním Şevketových vrahů i veškerých opozičních sil, které byly obviněny z podílu na atentátu. Již hodinu po velkovezírově smrti byly po městě rozmístěny vojenské hlídky, došlo ke zpřísnění stavu obležení, a ještě tentýž večer byl vyhlášen zákaz vycházení.¹⁷⁹ Další tři atentátníky se policii podařilo dopadnout o dva dny později ve čtvrti Pera.¹⁸⁰ Şevketova smrt znamenala konec smířlivé politiky VJP vůči opozici. V následujících dnech docházelo k zadržování politických oponentů, kteří byli následně internováni v Sinope. Pro potrestání viníků byl ustanoven zvláštní vojenský soud, který vynesl celkem dvanáct rozsudků smrti. Jedním z odsouzených byl i Salih Paşa, kterému sultán navzdory obecnému očekávání neudělil milost. Popravy pak byly vykonány 24. června. K smrti byli v nepřítomnosti odsouzeni také opoziční vůdci v exilu včetně prince Sabâhaddina a Reşida Beye.¹⁸¹

Atentát na Şevketa Pašu měl zásadní dopad na politickou scénu. V první řadě bylo nutno vyřešit otázku vhodného nástupce. Okamžitě po atentátu byli kabinetní ministři svoláni do budovy ministerstva války, kam se dostavil také Talât Bey.¹⁸² Výběr nového velkovezíra proběhl překvapivě hladce. Volba padla na ministra zahraničí egyptského prince Saida Halima Pašu, vnuka Mohammada Alího. Vedení VJP se tak opět vzdalo vrcholné politické funkce, ovšem v porovnání s předchozím obdobím doznala vláda podstatných změn. Halim Paşa byl aristokrat bez těsného spojení s armádou, o kterou se tudíž na rozdíl od Şevketa nemohl opřít. Do jeho vlády také přímo vstoupili představitelé

---

¹⁷⁷ CEMAL, s. 27. Cemal Bey ve svých pamětech sledování a nátlak na Saliha Pašu zdůvodňuje snahou jej zachránit před následky převratu, k čemuž jej měla vést úcta k sultánově domu. Přestože výpověď o policejním sledování je možné považovat za věrohodnou, jeho motivace působí spíše dojmem snahy ospravedlnit Salihovu pozdější popravu.

¹⁷⁸ GINGERAS, s. 13.

¹⁷⁹ CEMAL, s. 35.

¹⁸⁰ Le Stamboul, 13. 6. 1913, XLVII/137.

¹⁸¹ AHMAD, *The Young Turks*, s. 130; MANGO, s. 120.

¹⁸² Le Stamboul, 11. 6. 1913, XLVII/135.

VJP v čele s Talâtem Beyem, který se vrátil na post ministra vnitra. Pro Halima Pašu hovořil také jeho neturecký původ, díky kterému VJP doufal získat přízeň Arabů. Den po atentátu se konal pohřeb a byl vyhlášen státní smutek. Ve čtyři hodiny odpoledne dorazil k Portě první tajemník z paláce, přinášející s sebou dekret o Halimově jmenování velkovezírem.¹⁸³ Ten si ponechal také místo ministra zahraničí, zatímco ministerstvo války obsadil İzzet Paşa. Rozhodující slovo ve vládě získali civilisté z řad VJP. Se smrtí Şevketa Paşi zmizela poslední síla schopná s výborem efektivně soupeřit. VJP získal na domácí scéně hegemonní postavení, které si udržel až do posledních měsíců první světové války.¹⁸⁴ Směřování nového kabinetu však zůstalo bez větších změn. V civilní správě mohl VJP uplatňovat svůj vliv již dříve, a i v zahraniční politice Halim Paşa navázal na svého předchůdce. K jistému vývoji došlo ve vojenské oblasti. Jmenování İzzeta Paşi sice zajistilo, že i v armádě se bude pokračovat v nastoleném kursu, o slovo se však stále více začali hlásit mladí důstojníci domáhající se aktivního podílu na politické moci. Vedení VJP tak muselo jistou dobu balancovat mezi staršími a mladšími příslušníky armády v čele s Enverem Beyem. V tomto sporu se kabinet nakonec přiklonil na stranu skupiny kolem Envera, který v lednu 1914 nahradil İzzeta na postu ministra války. Tato volba znamenala faktickou rezignaci na Şevketem prosazovaný model oddělení politiky a armády.¹⁸⁵

S přímou účastí na vládě a vítězstvím nad protivníky přišel také čas pro transformaci samotného VJP. Ten byl stále založen na původních strukturách tajné organizace, současně však usiloval o to stát se masovou stranou. V roce 1913 se musel vypořádat se změnami vyvolanými balkánskou válkou. Výbor měl začít působit více otevřeně a přehodnotit svá stanoviska v několika oblastech. Jeho vedení se snažilo získat legitimitu pro svůj režim, což se odrazilo jednak ve výběru Halima Paşi velkovezírem, ale také uspořádáním voleb na přelomu let 1913 a 1914 a snahou znovu otevřít parlament. Uvědomovalo si, že situace, kdy kabinet vládne prostřednictvím nařízení a sultánových dekretů, není z dlouhodobého hlediska žádoucí. Dále vláda přistoupila k decentralizaci moci, a ve snaze odstranit přebujelou byrokracii ponechala větší prostor místním správcům. V rámci VJP došlo k obdobnému vývoji větším zapojením lokálních buněk, které již nemusely žádat ústřední výbor o schválení svých kroků. Tento postup sice na

---

¹⁸³ Le Stamboul, 12. 6. 1913, XLVII/136.

¹⁸⁴ AHMAD, *The Young Turks*, s. 130.

¹⁸⁵ TURFAN, s. 327.

jedné straně zvýšil rychlost rozhodování, ale současně otevíral větší prostor pro již tak všudypřítomnou korupci.¹⁸⁶

Přehodnocen byl vztah k islámu a VJP zavedl několik sekularizačních opatření. V žádném případě však nelze hovořit o tom, že by byla motivována primárně snahou vytvořit nábožensky tolerantní stát. Členové VJP se během balkánských válek naopak začali více ztotožňovat s panislamismem, jenž byl vnímán jako nástroj pro posílení soudržnosti říše. Víra neměla diktovat politiku, naopak jí měla být podřízena. Opatřeními z 26. dubna 1913 vláda podřídila náboženské soudy státnímu dohledu a uložila jim za povinnost respektovat rozsudky sekulárního odvolacího soudu. Kontrolovány byly nově také náboženské školy, které musely respektovat základní osnovy a vyučující museli složit státní zkoušky. V následujících letech byla vydána další opatření, jež dále upevnila moc vlády nad náboženskými institucemi. Na druhou stranu došlo k zpřísnění a častějšímu ukládání trestů za náboženské přečiny, například nedodržování půstu během měsíce ramadánu. Díky těmto krokům získal VJP efektivní prostředek pro šíření státní propagandy a v podstatě tak navázal na politiku Abdülhamida II.¹⁸⁷

Změny doznala také hospodářská politika VJP. V letech 1908–1913 měl v této oblasti rozhodující slovo Cavit Bey, který se snažil spravovat státní finance v duchu ekonomického liberalismu. Tato politika však zvýhodňovala především příslušníky obchodně orientovaných křesťanských menšin, které již nebyly po konci války považovány za způsobilé držet kontrolu nad podstatnou částí turecké ekonomiky. Tu navíc v roce 1913 sužovala vysoká inflace, dosahující v meziročním srovnání 300%.¹⁸⁸ U většiny členů VJP převážil názor, že pomocí klasických liberálních metod není možné tuto krizi efektivně řešit. Celá organizace tudíž v roce 1913 prodělala obrat směrem k etatismu. Předním představitelem volání po „národním hospodářství“ (*Millî İktisat*) se stal Ali Fethi Bey. Ve svých projevech požadoval rozsáhlé státní zásahy a investice do oblasti vzdělávání, zemědělství, obchodu a průmyslu. Nejdůležitějším bodem hospodářského programu VJP se však do budoucna stalo zrušení kapitulací, které byly Şevketovým i Halimovým kabinetem považovány za hlavní překážku k ekonomickému rozvoji říše.¹⁸⁹ Vyvrcholením tohoto transformačního procesu se stal V. kongres VJP zahájený 20. září 1913 v Istanbulu, kam se sídlo ústředního výboru VJP přesunulo po

---

¹⁸⁶ SHAW, SHAW, s. 299–300.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 306.

¹⁸⁸ MACFIE, s. 91.

¹⁸⁹ ZÜRCHER, s. 71.

ztrátě Soluně.¹⁹⁰ V jeho průběhu byl vysloven souhlas s novým kursem a bylo rozhodnuto o změně vnitřní struktury VJP. Až dosud bylo směřování VJP teoreticky určováno během každoročních kongresů, ovšem reálně spočívala rozhodnutí na ústředním výboru, který obvykle sestával ze 7–12 členů. Nově bylo vytvořeno valné shromáždění, jenž v sobě zahrnovalo jak ústřední výbor VJP, tak zvolené zástupce kongresu a ministry. Tento orgán měl sloužit ke koordinaci zástupců VJP v legislativě a exekutivě, a veřejně působit důvěryhodněji, než tak dosud činil ústřední výbor. Vytvořeno bylo také zvláštní oddělení pro zajištění součinnosti s provinčními organizacemi.¹⁹¹ Kongres přinesl další upevnění pozice Taláta Beye a civilní frakce. Oproti tomu se členové z řad armády začali obávat, že se jich civilisté pokusí dříve či později zbavit, pročež se ještě více sdružovali kolem Envera či méně často kolem Cemala Beye.¹⁹²

Válečná zkušenost se neprojevila pouze u vrcholných státníků a představitelů VJP. Nezanedbatelný dopad měla také na široké vrstvy. Ztráta křesťanských provincií na Balkáně společně s uprchlickou vlnou prohloubily rozdíly mezi muslimy a křesťany. Vedení VJP se s tímto procesem ztotožnilo a začalo jej podporovat. Turecké deníky včetně *Taninu* cíleně ponechávaly otevřenou otázku znovudobytí ztracených provinciích a četně informovaly o údajných zvěrstvech, kterým měli být vystaveni tamní muslimové. Mezi časté motivy zpráv patřilo také utrpení příchozích uprchlíků v kontrastu s blahobytem „věrolomných“ křesťanských poddaných sultána.¹⁹³ Individuální útoky vůči především řecké menšině postupně přerostly v rozsáhlé represe. Turecká strana se opakovaně pokoušela dosáhnout s Řeckem dohody o výměně obyvatelstva, avšak řecký ministerský předseda Venizelos veškeré podobné návrhy odmítal. Vedení VJP si bylo vědomo, že samotná existence řecké menšiny představuje bezpečnostní hrozbu, neboť nutně vedla Athény k úvahám o jejím začlenění do řecké vlasti. Toho se obával také Cemal Bey: „*Není pochyb o tom, že Řekové, po svých snadných vítězstvích [...] budou nyní soustředit veškeré své snahy na získání vilájetu [sic!] Aidin.*“¹⁹⁴ S okupací Egejských ostrovů se tato hrozba jevila stále aktuálnější. Vyhnáním Řeků z vilájetu Aydın byl pověřen tajemník místní organizace VJP Mahmut Celâl. Jím pověřené ozbrojené oddíly vedené důstojníky z řad VJP měly donutit Řeky emigrovat i za použití násilí. V důsledku útisku bylo v období od balkánských válek do června 1914 asi 200 000 Řeků nuceno

---

¹⁹⁰ TURFAN, s. 345.

¹⁹¹ KASABA, s. 76.

¹⁹² HALEY, *The Desperate Ottoman I.*, s. 23.

¹⁹³ BOYAR, s. 109.

¹⁹⁴ CEMAL, s. 71.

opustit své domovy.¹⁹⁵ Tento proces se neobešel bez kritiky ze strany evropských států. Porta se snažila bránit tím, že veškeré incidenty jsou pouze běžné zločiny páchané zoufalými uprchlíky a turecké úřady tyto události řádně prošetřují. Rozhodně popírala jakoukoliv roli v organizování útoků. Talât Bey také nabídl, aby obvinění vznesená Venizelovou vládou prošetřila komise dragomanů ambasád v Istanbulu.¹⁹⁶

Příchod uprchlíků z Balkánu proměnil také vztah Porty a VJP k arabskému etniku. Vláda se musela vypořádat s krizí spojenou s nutností zajistit příchozím přístřeší a obživu. K částečnému řešení tohoto problému napomohlo vyhánění Řeků, jejichž opuštěné domovy pak sloužily k ubytování některých uprchlíků. VJP byl přesto nucen přijmout rozhodnutí usadit část utečenců také v arabských oblastech, za což měl zodpovídat Talât Bey. Příchozí z Balkánu však vyvolávali odpor místní populace. Ta chápala uprchlíky jako nástroj mladotureckého režimu k rozmělnění arabského obyvatelstva a upevnění kontroly nad strategickými regiony. Napětí rostlo zejména v okolí Aleppa. V konfrontaci s nově příchozími začal posilovat rodící se arabský nacionalismus. Tyto problémy a postoj Arabů vůči Istanbulu řešil První arabský kongres v Paříži zahájený pod patronátem francouzské vlády 18. června 1913.¹⁹⁷

V jeho průběhu se projeví tři názorové proudy. První proud reprezentovaný bejrútskou Ligou reforem požadoval orientaci na Francii za současného odstranění turecké nadvlády. Druhý proud upřednostňoval pokračování v decentralizačních reformách prosazovaných liberální vládou. Právě tato část arabské politické reprezentace byla v případě ústupků ochotna spolupracovat i s VJP, a především s jejími frankofilními představiteli. V menšině se ocitli mladoarabové, požadující vznik nezávislého arabského státu. Na rozdíl od autonomistických až separatistických požadavků křesťanů reagovala vláda v případě Arabů smířlivě. Talât Bey si při jednáních uvědomoval nezbytnost zajistit si jejich loajalitu, měla-li se Osmanská říše úspěšně etablovat jako blízkovýchodní mocnost. Ztráty na Balkáně znamenaly rovněž navýšení podílu Arabů na počtu obyvatelstva. Podobně jako v případě Arménů a Řeků hrozilo, že se některá z velmocí pokusí prosazovat své zájmy na Blízkém východě podporou arabských národních aspirací. Aby tomuto předešla, snažila se Porta vyjít Arabům alespoň částečně vstříc jmenováním arabských předáků do senátu a četným udílením různých ocenění.¹⁹⁸ Na jaře

---

¹⁹⁵ KIESER, s. 176.

¹⁹⁶ CEMAL, s. 73.

¹⁹⁷ GOMBÁR, s. 320.

¹⁹⁸ Tamtéž.

1913 se uvažovalo dokonce i o přesunu hlavního města do Aleppa. Původním záměrem návrhu byla snaha reagovat na zranitelnou polohu Istanbulu, ovšem přesunem by Porta získala také příležitost přímo kontrolovat oblast Sýrie. Tyto úvahy měly podporu části armády včetně Ševketa Paši. Ostře proti však bylo vedení VJP a po Ševketově smrti byl plán na přesun opuštěn.¹⁹⁹

Politika VJP vůči arabské reprezentaci měla za cíl oddělit radikály od umírněných, přičemž ti první měli být nekompromisně potírání. V rámci represivních opatření byla na území říše rozpuštěna bejrútská Liga reforem a její členové museli přejít do exilu.²⁰⁰ Zbytek arabské populace si Porta hodlala naklonit zavedením několika reforem. Rezignovala na politiku prosazování centrální správy a zavádění turečtiny jako jednotného úředního jazyka, a přiklonila se k návrhům původně prosazovaným liberály. Již v dubnu 1913 bylo výnosem povoleno užívání arabštiny při soudních jednáních a při vyučování na většině škol. Někteří poradci Porty včetně bývalého velitele německé vojenské mise von der Goltze však šli ještě dále, a doporučovali radikální změnu uspořádání říše a turecko-arabské vyrovnání po vzoru Rakouska-Uherska. V odpovědi na kongres v Paříži byl pak vydán dekret o právech Arabů, který shrnoval dosavadní reformy a dále je rozšiřoval.²⁰¹ Zaručeno bylo užívání arabštiny v provinční správě a ve školství na všech úrovních. Vojáci měli sloužit, pokud možno, v provincii svého původu. Stanoveny byly také kvóty na zastoupení Arabů v místní správě a senátu. Pouze v armádě přetrvávala Ševketova zásada, že důstojnický sbor by se měl sestávat ze spolehlivých kádrů, tedy nutně etnických Turků, či případně Němců. Tempo dalších reforem sice ke konci roku 1913 zpomalilo, avšak postavení Arabů v Osmanské říši zaznamenalo po balkánských válkách dočasné zlepšení.²⁰²

V převážně tureckých oblastech Osmanské říše došlo již v době po mladoturecké revoluci k podstatné aktivizaci obyvatelstva. To se začalo stále více zapojovat do humanitárních organizací, nebo do organizací, které si kladly za cíl spolupracovat s vládou a armádou. Mezi tři nejvýznamnější se řadila Osmanská námořní liga (*Osmanlı Deonanma-i Milliye İane Cemiyeti*) založená již v roce 1909, Společnost osmanského Červeného půlměsíce (*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti*), která v zemi od roku 1911 působila jako islámská verze Červeného kříže, a v roce 1913 vzniklý Výbor národní

---

¹⁹⁹ KAYALI, Hasan, *Arabs and the Young Turks. Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire 1908–1918*, Berkeley, London, Los Angeles 1996, s. 99.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 97.

²⁰¹ GOMBÁR, s. 320.

²⁰² KAYALI, s. 100.

obranu (*Müdafaa-i Milliye Cemiyeti*).²⁰³ Těmto organizacím se podařilo dosáhnout značného vlivu ve veřejné sfěře, a do jisté míry suplovaly roli politických stran. Inspirací jim byly obdobné spolky v Evropě, zejména v Německu. Přestože VJP s nimi spolupracoval, a například v roce 1909 podpořil sbírku na výstavbu loďstva svolanou námořní ligou, nejednalo se o jednoduché soužití. Námořní liga i Červený pŕlměsíc si zachovávaly nadstranický charakter a spolupracovaly s kteroukoliv vládou.

K sblížení spolků s VJP došlo až po lednovém převratu roku 1913, kdy obě strany spojil probíhající konflikt na Balkáně. Vznik Výboru národní obrany 1. února byl úspěšným pokusem VJP ovládnout veřejný prostor založením společnosti, nad kterou si uchová kontrolu.²⁰⁴ Tento spolek v podstatě kopíroval činnost Osmanské námořní ligy, pouze se zaměřoval na spolupráci s pozemním vojskem. Staral se o sbírky pro potřeby armády, sháněl dobrovolníky a šířil propagandu, případně se věnoval ještě dalším lokálně specifickým činnostem. Jeho práce byla uváděna jako funkční příklad národního hospodářství, jak si jej VJP představoval po odklonu od liberální hospodářské politiky. K činnosti výboru byli pozváni také henčaci a dašnaci. Neměl mít tudíž etnický či nábožensky vyhraněný charakter, ovšem v praxi jej podporovali především muslimové z Anatólie a Sýrie.²⁰⁵ V oblasti zdravotnictví se jeho působení částečně překrývalo s činností Červeného pŕlměsíce. Výbor národní obrany zřídil zdravotní komisi, která měla poskytovat podporu vojenským lékařským jednotkám, které však spadaly pod působení Červeného pŕlměsíce. V praxi tak tato komise odpovídala za hygienické podmínky u vojska, zatímco přímou péči poskytovali lékaři Červeného pŕlměsíce. Tomu se také ze všech spolků dařilo nejlépe odolávat pokusům VJP na jeho ovládnutí. Přičítat to lze jeho elitářskému charakteru a podpoře aristokratů a sultána, která dokázala vyvážit vliv VJP. Těsněji začala organizace spolupracovat s kabinetem a VJP až po vypuknutí první světové války.²⁰⁶

Autonomní část Červeného pŕlměsíce představoval Ženský pomocný svaz. Ten se více orientoval na charitativní akce spjaté s civilním prostředím. Nejvýznamnějším aspektem jeho činnosti byla pomoc uprchlíkům z Balkánu, kterým svaz poskytoval ubytování a stravu. Jeho působení však zahrnovalo také provoz škol pro ženy

---

²⁰³ ÖZBEK, Nadir, *Defining the Public Sphere during the Late Ottoman Empire. War, Mass Mobilization and the Young Turk Regime 1908–1918*. In: *Middle Eastern Studies* 43, 2007, 5, s. 795.

²⁰⁴ AHMAD, Feroz, *War and Society under the Young Turks 1908–1918*. In: *Review* (Fernand Braudel Center) 11, 1988, 2, s. 270.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 271.

²⁰⁶ ÖZBEK, s. 802.

a zprostředkování práce, často v oblasti armádních dodávek. Již po balkánských válkách tak Ženský pomocný svaz představoval jistý počáteční prvek mobilizace zázemí, ke které došlo v Evropě během první světové války.²⁰⁷

Po smrti Ševketa Paši kabinet zdánlivě pokračoval v plánu soustředit se především na vnitřní obnovu. Ve skutečnosti však byl Halimův kabinet ochoten riskovat, naskytne-li se vhodná příležitost a v rovině propagandy připravoval obyvatelstvo na další střetnutí. To se blížilo v důsledku stále narůstajících sporů mezi státy balkánské ligy o dělení dobytých území. Tuto otázku sice řešily již předválečné smlouvy, ale v lednu 1913 Bělehrad vystoupil s požadavkem na revizi těchto ujednání. Argumentoval potřebou kompenzace ztrát, které Srbsko utrpělo zřeknutím se svých nároků v Albánii. Srbská vláda požadovala na úkor Bulharska větší část Makedonie, než jakou měla obdržet dle původní dohody. Sofie však nehodlala v této otázce Bělehradu ustoupit, neboť se již sama cítila poškozena obsazením Soluně řeckými vojsky.²⁰⁸ Situace na bulharsko-srbské linii se zhoršila natolik, že došlo k několika vojenským šarvátkám. Bulharský ministerský předseda Ivan Gešov nadále trval na zachování původního ujednání a hodlal předložit spor k rozsouzení Petrohradu, neboť si byl jistý ruskou podporou. Sazanov se tak ocitl ve složité situaci. Poskytnutím podpory ve prospěch Sofie mohl ohrozit celý projekt balkánské ligy. Jakékoliv rozhodnutí navíc hrozilo vehnat poškozenou stranu do náruče Vídně.²⁰⁹ Bělehrad reagoval na neochotu Sofie učinit ústupky dalším sblíživáním s Athénami. Oba státy spolu 1. června 1913 uzavřely spojeneckou smlouvu, kterou se zavázaly vzájemně si poskytnout pomoc proti nevyprovokovanému útoku třetí strany. Tento svazek byl přednostně namířen proti Bulharsku, avšak představoval problém také pro Osmanskou říši. Pro Istanbul aliance znamenala, že v případě snahy vojensky osvobodit Řeky okupované ostrovy, by do války s největší pravděpodobností vstoupil i Bělehrad, přestože s ním Porta po ztrátě Makedonie již neměla (odhlédneme-li od nakládání s muslimskou menšinou) žádné spory a ani společnou hranici.

Po pádu Gešovovy vlády v polovině června musel nový kabinet Stojana Daneva rozhodnout o dalším postupu. Danev podmiňoval svoji účast na konferenci svolané do Petrohradu splněním několika požadavků. Bulharská armáda trvala na tom, že má-li být zahájena válka, musí tak být učiněno předtím, než Srbové a Řekové stihnou dobytá území opevnit. Dne 22. června proto Danevův kabinet rozhodl, že přijme výsledek ruské

---

²⁰⁷ ÖZBEK, s. 805.

²⁰⁸ HELMREICH, s. 354.

²⁰⁹ HALL, s. 100.

arbitráže, bude-li uskutečněna do sedmi dnů. V případě, že se tak nestane, měla bulharská vojska zahájit válečné operace.²¹⁰ Sazanov však požadavek rozhodnutí do sedmi dnů odmítl a v noci z 29. na 30. června udeřily bulharské jednotky na srbská postavení. Očekávaný úspěch se však nedostavil. Bulharský útok byl odražen a Srbsko s Řeckem odpověděly plnou mobilizací svých sil proti Bulharsku. Dne 8. července byl Danev donucen obrátit se na Rusko s žádostí o zprostředkování příměří.²¹¹

Již tak špatnou situaci Sofie pak dále zhoršila mobilizace Rumunska 5. července a jeho vstup do války na straně Srbska o pět dní později. Vypuknutí druhé balkánské války vyvolalo četné debaty na turecké politické scéně. Přirozeně poskytlo ideální příležitost pro intervenci a pokus získat zpět část ztracených území v Thrákii. Vzhledem k strategické situaci Bulharska představoval útok minimální riziko. Jedinou překážku tak byla případná reakce velmocí, zejména pak Ruska a Británie. Vztah s Londýnem zaznamenal po návratu VJP k moci další ochlazení. Ministr zahraničí Grey varoval Portu, aby její síly v žádném případě nepostupovaly za linii Enoz-Kıyıköy, jinak nebude moci vyloučit možnost evropské intervence.²¹² Petrohrad použil obdobnou rétoriku a současně zvýšil svůj tlak na balkánské státy, aby co nejrychleji uzavřely příměří. V Istanbulu zatím probíhaly vášnivé debaty o vhodnosti intervence. Rezervovaný postoj k tomuto problému zaujala armáda. İzzet Paşa si byl sice jistý vítězstvím, přesto se k útoku stavěl zdrženlivě a rozhodnutí přenechal zbytku kabinetu. V něm byla většina ministrů zpočátku proti, neboť bylo ještě nutné vyřešit problém financí. Ty byly zajištěny 19. července pomocí půjčky ve výši 1,5 milionu tureckých liber od Společnosti osmanského tabákového monopolu (*Régie co-intéressée des tabacs de l'Empire ottoman*). Na oplátku se Porta dohodla s jejím ředitelem Louisem Rambertem o prodloužení její koncese na dobu 15 let.²¹³

Pro vstup do války bylo nutné zajistit vládní většinu a dále také vhodný *casus belli*. Ke splnění obou předpokladů došlo v průběhu července v několika krocích. Nejprve 8. července vyzvala Porta velmoci, aby donutily Sofii urychlit stažení svých jednotek z území, které mělo být dle Londýnské smlouvy navraceno Turecku. Bulharská strana na tento požadavek reagovala kladně, Istanbul ji však přesto obvinil ze zdržování evakuace a hrozil zasáhnout vlastními silami. Hlavním zastáncem vstupu do války byl v turecké

---

²¹⁰ SKŘIVAN, s. 404.

²¹¹ HELMREICH, s. 381.

²¹² HELLER, s. 81.

²¹³ KIESER, s. 143.

vládě Talât Bey, který pro něj záhy získal i Halima Pašu. İzzet Paşa vznesl námitky ohledně možné intervence velmocí, ty však byly odmítnuty na základě zkušenosti z první balkánské války. Halim Paşa a Talât Bey věřili, že pokud Turci pouze obsadí Edirne a přilehlá území, nebude žádná z velmocí ochotná riskovat samostatný zásah a oslabení své pozice v Osmanské říši. Talátu Beyovi se podařilo İzzeta tímto argumentem přesvědčit k tomu, aby po získání financí poskytl pro intervenci svůj souhlas.²¹⁴ Hlavním odpůrcem agrese vůči Bulharsku byl budoucí *şeyhülislam* Mustafa Hayrî Paşa. Jeho argumentem bylo, že Edirne nemá dostatečnou hodnotu, aby se pro něj vyplatilo riskovat další osud celé Osmanské říše. Protiválečné ministry se však podařilo přesvědčit díky úsilí Midhata Şükrü Beye a Cemala Beye, kteří označili vstup do války za morální povinnost a nezbytnou podmínku další existence VJP. Ti, kteří i nadále odmítali hlasovat pro intervenci, byli vyzváni, aby se neúčastnili příští schůze kabinetu, na které mělo být přijato finální rozhodnutí.²¹⁵ Již předtím však 12. července zahájila osmanská armáda pod vedením İzzeta Paşi postup z Çatalce na linii Enoz-Kıyıköy.²¹⁶ Pro intervenci se kabinet vyslovil na zasedání 19. července a následující den překročila turecká vojska hraniční linii. Koncertu velmocí bylo toto rozhodnutí oznámeno 20. července nótou, ve které Porta zdůvodnila tento krok odmítnutím Sofie evakuovat turecké území a chováním bulharských vojáků vůči místnímu obyvatelstvu. Porta se zavázala respektovat předběžné mírové podmínky z Londýna, ale oznámila, že považuje ze strategických důvodů za nezbytné „ohnout“ linii tak, aby sledovala tok řeky Marici. Tato úprava ponechávala Edirne na tureckém území, přičemž turecké síly se měly ve městě zastavit a dále nepostupovat.²¹⁷

Bulharsko nebylo ve stavu klást vůči turecké intervenci vážnější odpor. Již 23. července se oddílů pod vedením Envera Beye podařilo bez boje triumfálně vstoupit do Edirne, které se tak vrátilo pod tureckou suverenitu.²¹⁸ Rozhodnutí přijmout riziko se tentokrát vyplatilo. Velmoci sice vznesly protesty, avšak s výjimkou Ruska nehodlaly přijmout vážně míněné sankce. Sazanov již 17. července požadoval námořní demonstraci v Úžinách a hrozil i možností jednostranné ruské intervence. Dále se snažil přesvědčit evropské státy, aby odepřely Portě možnost získat další úvěry. V tomto smyslu tlačil zejména na Paříž, která však hospodářské sankce odmítla s tím, že nejsou v jejím zájmu.

---

²¹⁴ CEMAL, s. 46.

²¹⁵ CEMAL, s. 47; KIESER, s. 143.

²¹⁶ HALL, s. 119; Le Stamboul, 14. 7. 1913, XLVII/163.

²¹⁷ Le Stamboul, 21. 7. 1913, XLVII/169.

²¹⁸ HELMREICH, s. 401; Le Stamboul, 23. 7. 1913, XLVII/165.

Rusku při tom nešlo primárně o pomoc Bulharsku. Petrohrad se naopak domníval, že tato ztráta jej přinutí k ještě těsnějšímu spojení a bude představovat jakousi výchovnou lekci za dřívější přehnané bulharské ambice. Spíše, než bulharská porážka jej tížil turecký úspěch, napříště se proto mělo Rusko angažovat v oslabení Osmanské říše.²¹⁹

Istanbul mezitím ovládla optimistická nálada. Osvobození Edirne významně zvýšilo prestiž jak armády, tak VJP. Toho se navíc podařilo dosáhnout i navzdory varování velmocí, a bylo jej tak možné prezentovat jako návrat nezávislé zahraniční politiky Osmanské říše a první krok návratu k dřívější slávě. V rámci VJP i kabinetu přinesl úspěch posílení pozic původní válečné strany a Envera Beye, který ke svému statusu hrdiny mladoturecké revoluce přidal také roli osvoboditele Edirne. Za své zásluhy byl povýšen a získal čestný titul *paşa*.²²⁰ Hladký průběh operace vedl část VJP k úvaze o možnosti pokračovat i dále za řeku Maricu, zejména po srpnových zprávách o masakrech tamních muslimů, kteří v okolí Alexandrupole vyhlásili Muslimskou provizorní vládu Západní Thrákie. Porta však již nehodlala riskovat další postup. Místo pravidelné armády tak Maricu překročili 17. srpna z Cemalova podnětu pouze příslušníci polovojenské Speciální organizace VJP (*Teşkilât-ı Mahsusa*).²²¹ Jistým neúspěchem Turecka byla skutečnost, že jeho zástupci nebyli pozváni na mírová jednání mezi Bulharskem a jeho protivníky konající se v Bukurešti. Porta tak byla vyčleněna ze společnosti balkánských států a byla nucena vést s Bulhary separátní jednání. Sofie souhlasila s vysláním svých delegátů do Istanbulu koncem srpna a 6. září poprvé zasedla bulharsko-turecká mírová komise. Ta v následujících týdnech dosáhla dohody o hranicích. Finální podpis mírové smlouvy proběhl v Istanbulu 30. září 1913 a Bulharsko se tak paradoxně stalo první zemí, se kterou Turci obnovili diplomatické styky.²²² Se Srbskem a Řeckem podepsalo Turecko mírové smlouvy stvrzující podmínky z Londýna až v následujících měsících, zatímco s Černou Horou již k uzavření definitivního míru před vypuknutím první světové války nedošlo.²²³

Úspěch během druhé balkánské války potvrdil v očích tureckých státníků správnost kursu, nastoupeného po porážce v prvním konfliktu. Zcela jasně se v ní ukázalo, že v případě rychlého jednání podloženého dostatečnou vojenskou převahou je

---

²¹⁹ BOBROFF, s. 67.

²²⁰ AKSAKAL, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge 2008, s. 23.

²²¹ CEMAL, s. 50–51; GINGERAS, s. 91.

²²² HELMREICH, s. 410.

²²³ Tamtéž, s. 414–416.

možné ignorovat požadavky velmocí a postavit je před hotovou věc. Osud Bulharska současně demonstroval váhu obranných spojení. Ty poskytovaly mocenskou záruku pro sledování vlastních zájmů, zatímco země bez partnera čelila ohrožení. V průběhu roku 1913 tak VJP ve své hegemonní pozici přijal zásady, které si uchoval až do vstupu Turecka do první světové války. Osmanská říše neměla napříště pouze reagovat na krize, nýbrž se měla aktivně snažit zabránit jejich vzniku a v případě nutnosti rázně zasáhnout i vojenskými prostředky. Podpis smlouvy s Bulharskem však také poprvé od italské agrese v září 1911 přinesl delší období míru, během kterého se mohly země a VJP opět soustředit na domácí reformy a obnovu fungování parlamentu.²²⁴ V této době měli na zahraniční politiku Osmanské říše klíčový vliv tři státníci – Enver Paša, Cemal Paša a Talât Bey,²²⁵ které Louis Rambert na jaře 1914 označil za vládnoucí triumvirát. Tato trojice však nedisponovala ani ve státě, ani v rámci VJP neomezenou mocí, a politická rozhodnutí byla i nadále činěna na základě širšího konsenzu.²²⁶

3.2 Mezinárodní postavení Osmanské říše

Obdobně jako na poli vnitřní politiky přinesla první balkánská válka zásadní změny také ve vztahu Osmanské říše s jednotlivými velmocemi. Konflikt znamenal konec zdánlivě nadějného období po mladoturecké revoluci, a opět podnítil dohady o dalším osudu a možném rozpadu Turecka. Pro velmocí nebyla balkánská válka vítanou událostí, neboť v jejím průběhu neměla žádná z nich takové postavení, aby mohla z případného zániku Osmanské říše s jistotou těžit. Státy s větším vlivem a investicemi v Turecku se obávaly, že v případě rozpadu nebude mít turecké dluhy kdo splácet. Žádný z nich nehodlal riskovat možnou ztrátu trhu, neboť v případě dělení Osmanské říše by většina evropských států s jistotou zavedla ve svých zónách vlivu protekcionistická opatření, kterými by vyloučily konkurenci. Výsledek první balkánské války rozdělil velmocí na dvě skupiny. Na jedné straně to byly země, které ještě věřily v možnost zachování Osmanské říše v Asii – Francie, Velká Británie a v menší míře také Rakousko-Uhersko. Na druhé straně stály Německo, Rusko a částečně Itálie, jejichž špičky již byly přesvědčeny o nevyhnutelném rozpadu Osmanské říše. Všechny státy bez ohledu na svůj postoj k otázce budoucího vývoje Turecka musely s možností jeho zániku počítat a usilovat o co

---

²²⁴ AHMAD, *The Young Turks*, s. 145.

²²⁵ Cemal obdržel titul *paša* na konci roku 1913, zatímco Talât tuto poctu obdržel až v roce 1917.

²²⁶ KIESER, s. 163.

nejrychlejší posílení své pozice v regionech, o které měly v případě jeho dělení největší zájem.²²⁷

Mezi země usilující o zachování statusu quo a udržení Osmanské říše při životě lze na prvním místě zmínit Francii. Její postoj byl dán rolí hlavního věřitele a významného obchodního partnera Turecka. Quai d'Orsay se obávalo, že by jeho rozpad vedl ke ztrátě dlužné částky, kterou by nástupnické státy nemusely být ochotny splácet. V případě dělení říše mezi velmoci postrádala Paříž účinné prostředky k tomu, aby je donutila převzít také odpovídající část osmanského dluhu. Přesto však francouzská politika doznala po balkánských válkách jistých změn, zejména v geografickém zaměření francouzských investic. Ještě v roce 1912 byla prioritou Paříže podpora francouzských společností v zisku koncese na stavbu železnic podél pobřeží Černého moře. Francie měla v tomto regionu tu výhodu, že díky svému spojení s Ruskem mohla lépe překonat odpor Petrohradu, který se obával vojenského využití budované infrastruktury. V roce 1913 však došlo k obratu a Francouzi se začali opět zaměřovat především na upevnění svých pozic v Sýrii.²²⁸ Trnem v oku jim pak zůstával projekt Bagdádské dráhy. Quai d'Orsay chtělo zejména zabránit budování vedlejších větví směrem ke středomořskému pobřeží či dále do Sýrie, kde by konkurovaly francouzským společnostem. Paříži se však v okolí úseku Bagdádské dráhy v severní Sýrii nadále dařilo omezovat německý kulturní a obchodní vliv. Politika Paříže na Blízkém východě neměla sama o sobě protiněmecké zaměření, pouze sledovala uchování hegemonního postavení vůči kterékoliv velmoci. Protiněmecký étos do železniční problematiky vnášel svým upozorňováním na hrozící německé nebezpečí zejména velvyslanec v Istanbulu Maurice Bompard, původem z Lotrinska. Jistým deficitem francouzské politiky vůči Osmanské říši pak bylo také to, že postrádala jasně vytyčené cíle, a že vedení státu si ne vždy dokázalo pro hájení svých zájmů zajistit také spolupráci francouzských finančních společností.²²⁹

Rovněž vztah Vídně a Istanbulu doznal jen menších změn. Pro Rakousko představovaly balkánské války stejně jako pro Turecko porážku, po které se navíc stalo novým cílem aspirací Srbska a Rumunska na národní sjednocení. K proměně tak došlo zejména ve vztahu Vídně vůči balkánským státům, méně pak k Portě. Rakousku-Uhersku na Balkáně a Blízkém východě dlouhodobě vyhovovala stabilita. Současně se však za

---

²²⁷ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 67; KENT, s. 14.

²²⁸ KENT, s. 152.

²²⁹ MACFIE, s. 111.

válek jasně ukázalo, že Vídeň ji není schopná bez podpory z Berlína sama garantovat.²³⁰ Rakousko-Uhersko ztratilo v očích Turků kvůli svému postupu prestiž, navíc se samo začalo věnovat spíše prosazování svých zájmů v Albánii a zamezení pokusů Srbska proniknout k moři. Úměrně s rakouskou pověstí klesl také vliv Vídně v Istanbulu. Obě strany tu druhou dále považovaly spíše za obchodního než politického partnera. Podíl rakouského exportu do Turecka v roce 1913 stoupl na 5,4 %, a Vídeň nadále zůstávala čtvrtým největším věřitelem Turecka.²³¹ Její zájmy v zemi se do velké míry shodovaly s těmi francouzskými. V konkrétních otázkách se Vídeň vždy stavěla na stranu, která slibovala zachovat stabilitu Osmanské říše. Proto například v arménské otázce oponovala Rusku, současně však kritizovala turecké chování vůči menšinám, které vedlo k nepokojům a poškozovalo turecké hospodářství. Vídeň se také obávala možnosti, že by Rusko v případě dělení Turecka obsadilo Úžiny. Rakouské podniky usilovaly v Turecku o zbrojní zakázky, ale v těchto snahách nebyly příliš úspěšné. V tomto ohledu sehrála roli skutečnost, že jejich přidělování bylo do značné míry motivováno snahou získat spojence a Vídeň nebyla ve srovnání s ostatními velmocemi považována Portou za natolik žádoucího partnera.²³² Kromě vojenských kontraktů usilovala rakouská politika z obchodních, ale především prestižních důvodů o zachování kapitulací. Specifikem ve vztahu obou zemí zůstávalo také to, že oproti Vídni panovala vždy vřelejší atmosféra vůči Istanbulu spíše v Budapešti, neboť Maďaři viděli Turky částečně jako spojence proti slovanské hrozbě.²³³

Velká Británie měla řadu důvodů pro to pokračovat ve své vstřícné politice vůči Osmanské říši, byť ta závisela více než u ostatních mocností na tom, která strana se v Istanbulu zrovna nacházela u moci. Stabilita Turecka byla žádoucí, prioritou britského ministerstva zahraničí však zůstávalo zachování dobrých vztahů s Ruskem. Tím byly stanoveny limity, kam až může Londýn ve své podpoře Portě zajít. K jistému ochlazení došlo mezi oběma státy po návratu VJP k moci v lednu 1913. Kladně naopak působila výměna na postu velvyslance v létě 1913, na němž k VJP nepřátelského Geralda Lowthera vystřídal dlouholetý vedoucí Východního odboru na ministerstvu zahraničí sir Louis Mallet.²³⁴ Turecká strana usilovala také o odchod prvního dragomana Fitzmaurice,

---

²³⁰ KODET, s. 206.

²³¹ MACFIE, s. 105.

²³² KODET, s. 209.

²³³ KENT, s. 34.

²³⁴ HELLER, Joseph, *Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire. The Road to War*. In: *Middle Eastern Studies* 12, 1976, 1, s. 3.

ovšem ten Istanbul opustil ze zdravotních důvodů až na konci února 1914. Mallet po jmenování oproti svému předchůdci více věřil v možnost spolupráce s VJP a snažil se pro ni získat také ministerstvo zahraničí. To však jeho návrhy odmítlo, neboť Grey nebyl ochoten ve prospěch Turecka činit reálné ústupky. Vzájemný vztah obou zemí však přesto zůstával korektní a Londýn nadále sehrával klíčovou úlohu v řadě mezinárodních otázek týkajících se Osmanské říše.²³⁵

Britské zájmy se soustřeďovaly do několika oblastí. Londýn se předně obával o možné dopady Bagdádské dráhy na britský obchod a usiloval v této otázce o dohodu, která by garantovala jeho postavení v Mezopotámii. Hlavní zájem však Britové jeví v roce 1913 o ropná naleziště ve vilájetech Mosul a Bagdád. Britská vláda usilovala o to, aby koncesi na těžbu získala, pokud možno čistě britská společnost, zejména chtěla vyloučit účast Němců. Kromě britských firem se však o zřízení nové společnosti pro těžbu ropy zajímala také *Deutsche Bank*. Jednání o koncesi probíhala až do vypuknutí první světové války, nicméně již 19. března 1914 byla uzavřena předběžná dohoda, která zaručovala poloviční podíl na nové těžební společnosti britskému syndikátu D'Arcy a čtvrtinové podíly pro *Deutsche Bank* a Anglo-perskou ropnou společnost.²³⁶ Velký zájem měly britské společnosti také na tureckých zakázkách na nákup válečných lodí a stavbu související infrastruktury. V této oblasti se Británie stala předním dodavatelem. Obdobně jako Vídeň se i Londýn musel ve své politice částečně ohlížet také na názory jedné části impéria, a to Britské Indie. Její vláda usilovala z bezpečnostních a hospodářských důvodů o posílení vlastních pozic v Perském zálivu. V tomto směru se zájmy indické vlády shodovaly s přáním Porty, která v jasném vymezení sfér vlivu spatřovala naplnění své zásady eliminace potencionálních příčin konfliktu s velmocemi. Obě strany spolu 9. března 1914 podepsaly dohodu, která rozdělovala Arabský poloostrov linií od jemenských hranic po Katar, přičemž území na západ od ní spadala pod turecký vliv.²³⁷

Pozice Itálie v Osmanské říši doznala změn již s válkou v Libyi. Řím v důsledku své agrese částečně ztratil své obchodní postavení a z hlediska výměny zboží se propadl až za Rusko. Itálie tak byla pro Osmanskou říši až osmým nejvýznamnějším obchodním partnerem.²³⁸ Po uzavření míru z Lausanne však byla mezi oběma státy vyřešena většina

---

²³⁵ HELLER, *British Policy*, s. 105.

²³⁶ Tamtéž, s. 92.

²³⁷ GOMBÁR, s. 324–325; HANIOĞLU, *A Brief History*, s. 176.

²³⁸ KENT, s. 64.

sporných otázek a jejich vztah se následně zlepšoval. K tomu přispěla také skutečnost, že Itálie byla ochotna podporovat Turecko proti Řecku. Po Británii a Francii byla Itálie také třetí zemí, která se svými dodávkami významně podílela na tureckém námořním zbrojení. Jistý problém nadále představovala okupace Dodekanéských ostrovů, která úzce souvisela s řecko-tureckým sporem o Egejské ostrovy. Řím v letech 1913–1914 nechoval ambice obsadit další části Osmanské říše, byť se podobně jako jiné státy připravoval na možnost jejího kolapsu a usiloval například o dohodu s Berlínem o vzájemném vymezení sfér vlivu. Italská strana se zajímala především o oblast jižního pobřeží Anatolie, zejména o sandžak Teke (někdy též Antalya), ovšem cestu k jejich záboru nastoupila až po vypuknutí války v rámci jednání o Londýnských dohodách.²³⁹

Pro Ruské impérium přinesl největší změnu až výsledek druhé balkánské války. Jeho zahraniční politika selhala, když nebyla schopná předejít novému bulharsko-srbskému konfliktu. Porážku ruské diplomacie představovaly vznik nezávislé Albánie bránící Srbsku v přístupu k moři a dále také skutečnost, že se nepodařilo zamezit turecké intervenci proti Bulharsku. Tyto neúspěchy vedly v Petrohradu k přehodnocení dosavadního postoje vůči Istanbulu. Rusko již dlouho chovalo ambice obsadit Úžiny a další části Osmanské říše a v roce 1913 po několika letech pasivity a obnovování sil opět nastoupilo na tento kurs. Na rozdíl od ostatních velmocí se cíleně angažovalo v mezinárodních otázkách s cílem destabilizovat Turecko. Tento postoj zastávalo zejména v arménské otázce. V šesti východních vilájetech usilovalo o vyvolání povstání vůči Portě a vytvoření loutkového státu. Na rozdíl od jiných zemí se Rusové nemuseli ohlížet na riziko možné ztráty svých investic. Ty byly zanedbatelné, byť obchodní výměna s Tureckem v období let 1913–1914 rostla. Během těchto let Rusko cíleně navyšovalo své investice a usilovalo o zisk vlivu ve Správě osmanského veřejného dluhu, neboť ten pak mohl sloužit k další destabilizaci země.²⁴⁰

Zásadní překážkou pro zábor tureckých území však i nadále zůstávala možnost Porty uzavřít Úžiny a způsobit tak Rusku vážné hospodářské škody. Součástí ofenzivních ruských plánů se tak stala nutnost se co nejdříve po vypuknutí případného konfliktu zmocnit Bosporu a Dardanel. K tomu Rusko potřebovalo mít jasnou převahu v Černém moři, kterou však v roce 1913 nedisponovalo. Turecké loďstvo i přes porážky ve střetech s Řeky představovalo nadále dostatečně vážnou hrozbu, kvůli které nebyla ruská admirálita schopna garantovat bezpečnou přepravu vojáků k Bosporu. V roce 1913 byl

---

²³⁹ MACFIE, s. 110.

²⁴⁰ KENT, s. 82.

proto zahájen velkorysý pětiletý plán námořní výstavby, přijatý na konferenci v únoru 1912.²⁴¹ Stavba válečných lodí však v ruských podmínkách probíhala jen pomalu a situaci Petrohradu ještě komplikoval turecký program námořního zbrojení namířený proti Řecku kvůli sporu o Egejské ostrovy.²⁴² Po dodání objednaných lodí ze zahraničí měla mít Osmanská říše po určitou dobu v Černém moři dokonce jasnou námořní převahu. Ruské plány dělení Turecka a obsazení Úžin tak mohly být uskutečněny až po dokončení vlastních bitevních lodí, se kterým se počítalo nejdříve v roce 1917.²⁴³

V Německu po balkánských válkách došlo k částečnému úpadku zájmu o Osmanskou říši. Jestliže Vilém II. na počátku konfliktu hovořil o nutnosti Turecka vydobýt si právo na existenci, pak Turci v tomto úkolu selhali. Císař svoji podporu částečně přesunul směrem k Řecku, kde po atentátu na krále Jiřího I. 18. března 1913 nastoupil na trůn Vilémův švagr Konstantin I. Vztah Berlína a Istanbulu pak byl do značné míry jednostranný. Německo bylo co do vývozu čtvrtým, a v dovozu třetím největším obchodním partnerem Turecka, z pohledu Němců však Osmanská říše představovala v roce 1912 pouhých 1,3 % celkového exportu.²⁴⁴ Německo také s nelibostí sledovalo neúspěchy turecké armády, cvičené podle pruského vzoru a vyzbrojené zbraněmi značky Krupp a Mauser. Turecké porážky tak poškodily prestiž Německa, zatímco Francouzi cvičená řecká armáda se ukázala být překvapivě kompetentní, a také francouzská děla společnosti Creusot-Schneider si vydobyla vynikající pověst. Na druhou stranu vynesla válka zpět k moci vůči Německu přátelsky nakloněný VJP.²⁴⁵ Němci tudíž spolupráci s Turky neukončili, a ve snaze udržet pověst své armády přijaly žádost Ševketa Paši o vyslání nové vojenské mise, mající za úkol provést radikální reformu armády.

Přes trvající spolupráci však v Berlíně i na ambasádě v Istanbulu převážil názor, že Osmanská říše se již nebude schopná dlouho udržet ani jako asijská mocnost a bude tedy potřeba se urychleně připravit na její dělení.²⁴⁶ K tomuto cíli směřovala činnost nového velvyslance Hanse barona von Wangenheima, který v létě 1912 nahradil ve funkci zkušeného Marschalla. Wangenheim nadále podporoval Portu v řadě otázek ve

---

²⁴¹ MCMEEKIN, s. 103.

²⁴² Vzhledem k uzavření Úžin pro válečné lodě nemohli Rusové stavět dreadnoughty ve stávajících loděnicích a museli vybudovat nová zařízení v Černém moři. Ze stejného důvodu nemohli na rozdíl od Řecka či Turecka posílit své síly ani odkupem lodí od jiných států.

²⁴³ BOBROFF, s. 83.

²⁴⁴ KENT, s. 114.

²⁴⁵ WEBER, s. 10.

²⁴⁶ Zpráva Wangenheima německému kancléři Theobaldu von Bethmann-Hollwegovi, 21. 5. 1913, LEPSIUS, Johanes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinetten 1874–1914. Band XXXVIII. Neue Gefahrzonen im Orient 1913–1914*, Berlin 1926, s. 43.

snaze získat pro německé zájmy co nejvíce času, zároveň ale připravoval plány pro případ zániku říše. Německo mělo dle jeho názoru usilovat o zabor území podél Bagdádské dráhy ve vilájetech Konya a Adana, a dále o vilájet Aleppo, jenž považoval za nutné na úkor francouzského vlivu. Tím mělo vyplnit prostor mezi italskou sférou na jihozápadě Anatólie a Francouzi ovládanou Sýrií.²⁴⁷ Němci se pak ve své snaze o co nejdelší zachování Osmanské říše měli opírat v první řadě o spolupráci s Brity, které Wangenheim považoval za jedinou další mocnost s tímto zájmem.²⁴⁸

V období let 1913–1914 bylo na mezinárodním poli nutné řešit čtveřici otázek – situaci v Armény obývaných provinciích, status Egejských ostrovů, Bagdádskou dráhu a německou vojenskou misi. V opětovném otevření arménské problematiky hráli hlavní roli Rusové, kteří již v průběhu balkánských válek nabádali Armény, že právě nyní nastala vhodná doba k prosazení jejich reformních požadavků. Podobné doporučení pak udělil také dragoman Fitzmaurice.²⁴⁹ Rusové podporovali v nepřátelství vůči Portě také Kurdy prostřednictvím rusofilního náčelníka Abdürrezzaka Bedirhana. Jeho organizace *İrşad* vedla odpor vůči turecké správě a zároveň napadala i arménskou populaci, jejíž útlak pak představoval další záminku pro ruské působení v regionu.²⁵⁰ Ve snaze stabilizovat situaci na východě se na tajném zasedání 15. dubna 1913 Şevketův kabinet rozhodl požádat Velkou Británii o vyslání zvláštních inspektorů, kteří se měli ujmout správy problematického území. Vláda tímto krokem také doufala předejít kritice ze strany velmocí a odebrat Rusku možnou záminku k ozbrojené intervenci.²⁵¹ Plán měl zůstat až do poslední možné chvíle v utajení, nicméně již o několik dní později se o něm dozvěděl také Wangenheim. Němci však sami dříve uvažovali o vhodném řešení, které by znemožnilo Rusku hrát arménskou kartu. Státní tajemník Zahraničního úřadu Gottlieb von Jagow proto se zapojením Britů souhlasil, byť jej podmínil respektováním německé pozice v západní Anatólii.²⁵²

V řadách britské diplomacie nepanoval jednotný názor, jak se k turecké žádosti postavit. Lowther s Fitzmauricem byli proti, zatímco Mallet ji doporučil přijmout. Také stálý podtajemník Arthur Nicolson byl proti, a považoval tento krok za pouhou snahu

---

²⁴⁷ Tamtéž, s. 47.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 45. Francii Wangenheim vylučoval kvůli jejímu spolenectví s Ruskem, Rakousko-Uhersko kvůli zapojení v Albánii a Itálii kvůli předchozímu konfliktu.

²⁴⁹ Zpráva Wangenheima Bethmann-Hollwegovi, 2. 1. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 3–4.

²⁵⁰ REYNOLDS, s. 59–60.

²⁵¹ KIESER, s. 157.

²⁵² Telegram německého státního tajemníka Gottlieba von Jagowa Wangenheimovi, 23. 4. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 32.

Porty vyvolat konflikt mezi Londýnem a Petrohradem. Z tohoto důvodu Britové vyslání inspektorů v květnu odmítli. Londýn pouze souhlasil s vysláním několika poradců pro turecké četnictvo, a dále raději prosazoval širší shodu ve spolupráci s Ruskem a představiteli Arménů.²⁵³ Po svém příjezdu do Turecka částečně změnil svůj názor i Mallet, který se v tamním prostředí musel spoléhat na zkušenosti dragomana Fitzmaurice. Sám si stěžoval, že o situaci na východě je téměř nemožné si udělat objektivní představu, neboť mu každý předkládá zcela odlišné informace. Nepříznivá odpověď Londýna dávala podle Wangenheima vhodnou příležitost pro to, aby se do problému zapojili místo Britů. Velvyslanec zpravil Wilhelmstraße o zklamání panujícím v Ševketově kabinetu po britském odmítnutí, a doporučil, aby inspektory nabídlo Německo.²⁵⁴ To však nebylo připraveno učinit jednostranný krok, Jagow naopak upřednostnil spolupráci s Brity a pokus se dohodnout.²⁵⁵ Zejména jevil zájem o to, aby byla arménská otázka, pokud možno otevřena na konferenci velvyslanců v Londýně, než s vlastními požadavky přijde ruská strana.²⁵⁶ S tímto postupem souhlasil také Grey, byť doporučil, aby se otázka řešila raději v Istanbulu, neboť diplomaté v Londýně měli být po většinu léta zaneprázdněni jinou agendou.²⁵⁷ Přijetí závazného reformního programu začal na počátku června požadovat také Petrohrad. Naopak Porta návrh svolání konference nepodporovala, neboť se obávala toho, že by zde mohlo být přijato rozhodnutí vůči ní nepříznivé. Ševket Paša začal obviňovat Němce, že se nechali zlákat arménskou propagandou. Od tohoto postoje však ustoupil, jakmile o otázku projevil zájem Petrohrad, a následně naopak žádal co největší německou podporu proti Rusku.²⁵⁸

Na Istanbulské konferenci svolané formálně ruskou stranou bylo nakonec zastoupeno všech šest předních evropských států. Již tento fakt byl do jisté míry vítězstvím německé strany, neboť Berlín se mohl opřít také o podporu Říma a Vídně, role předsedy se navíc ujal Pallavicini jako doyen diplomatického sboru.²⁵⁹ Původně se předpokládalo, že nový program bude založen na reformních návrzích z roku 1895. Již krátce po zahájení konference 30. června však předložila ruská strana vlastní plán vypracovaný dragomanem istanbulské ambasády André Nikolajevičem Mandelstamem.

---

²⁵³ HELLER, *British Policy*, s. 84–85.

²⁵⁴ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 26. 5. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 49–50.

²⁵⁵ Zpráva Jagowa německému velvyslanci v Londýně Karlu Maxovi Lichnowskému, koncept, 27. 5. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 50.

²⁵⁶ Telegram Jagova Wangenheimovi, koncept, 4. 6. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 62–63.

²⁵⁷ Telegram Lichnowského Zahraničnímu úřadu, 5. 6. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 66.

²⁵⁸ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 9. 6. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 70.

²⁵⁹ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 23. 6. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 78.

Tento návrh počítal se spojením šesti východních vilájetů do jediné provincie spravované generálním guvernérem schváleným velmocemi.²⁶⁰ S tímto plánem rozhodně nesouhlasili Němci a příznivý postoj nezaujali zpočátku ani Britové. Následná jednání se pak zaměřovala především na překonání rozdílů mezi ruskými a německými představami. Wangenheim se obával, že pokud by byl ruský návrh přijat a Arménie získala autonomii, znamenalo by to začátek neprodleného dělení Osmanské říše. Návrh navíc poškozoval německé zájmy také tím, že by se pod autonomní správou ocitla i část Bagdádské dráhy.²⁶¹ Rusko se však ve svém úsilí o prosazení Mandelstamova plánu nemohlo opřít o plnou podporu svých dohodových spojenců. Britové a Francouzi sice odmítali německo-turecké návrhy reforem, současně však nebyli ochotni pro naplnění ruských představ obětovat existenci Osmanské říše. Z tohoto důvodu tak britská vláda naléhala na nalezení kompromisního řešení, aniž by si zneprátelila některou ze stran.²⁶² Halim Paša ve věci zaujal vyčkávací taktiku a vytrvale odmítal ruské návrhy. Současně se snažil svůj postup úzce koordinovat s německou ambasádou prostřednictvím Cavida Beye.²⁶³ V průběhu července Porta přišla s vlastním návrhem, který předpokládal zřízení dvou správních oblastí, které měly být spravovány cizími inspektory, konečné rozhodnutí však mělo zůstat vládě v Istanbulu.²⁶⁴

Až do srpna se konference nacházela v patové situaci, posléze se však podařilo Němcům při jednání s arménskými zástupci dosáhnout toho, aby učinili některé ústupky. Arméni nově po Portě požadovali přijetí kompromisního plánu přejímajícího body jak tureckého, tak i Mandelstamova návrhu.²⁶⁵ O měsíc později se Wangenheimovi podařilo s ruským velvyslancem Michaelem Nikolajevičem de Giersem dohodnout na šesti bodech přijatelných pro obě strany. Porta se podle nich měla oficiálně obrátit na kolektiv velmocí, aby jí doporučily generální inspektory, kteří měli po pětileté období spravovat východní oblasti, rozdělené dle tureckého požadavku do dvou sektorů.²⁶⁶ Inspektoři v nich měli mít pravomoc předkládat návrhy na jmenování úředníků a soudců, a svobodně je také propouštět. V obou sektorech pak měla být zřízena zastupitelská shromáždění s rovným zastoupením křesťanů a muslimů. Na implementaci reforem měly velmoci dohlížet

---

²⁶⁰ DAVISON, Roderic H., *The Armenian Crisis 1912–1914*. In: *The American Historical Review* 53, 1948, 3, s. 496.

²⁶¹ Zpráva Wangenheima Bethmann-Hollwegovi, 3. 7. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 89.

²⁶² HELLER, *British Policy*, s. 89.

²⁶³ KIESER, s. 158.

²⁶⁴ DAVISON, s. 497.

²⁶⁵ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 10. 8. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 132.

²⁶⁶ První inspektor měl být zodpovědný za vilájety Erzurum, Trabzon a Sivas, druhý pak za vilájety Bitlis, Van, Diyarbekir a Mamuret-ul-Aziz.

prostřednictvím svých velvyslanců a konzulů. Plán dále předpokládal přijetí dalších reforem, na kterých by panovala jednomyslná shoda.²⁶⁷

Dojednaný kompromis znamenal konec ruského plánu autonomní Arménie. Shoda existovala také na tom, že generálními inspektory mají být jmenováni občané menšího státu, neboť zástupce některé z velmocí by byl z diplomatického hlediska neprůchozí. S tímto plánem však překvapivě nesouhlasila turecká strana. Halim Paša se vyjádřil kriticky k tomu, že by Porta neměla mít pravomoc generální inspektory odvolat a výsledek konference označil za nepříznivý, byť projevilo ochotu o návrhu dále jednat. Talât Bey se ještě pokusil dosadit do postů generálních inspektorů dva britské poradce působící na ministerstvu financí, ovšem tento krok byl Londýnem zablokován. Cemal Bey posléze vinil Německo, že Turky obětovalo a že „*jediným účelem jejich intervence ve věci arménských reforem bylo zabránit tomu, aby ruský vliv dosáhl až k Bagdádské dráze*“.²⁶⁸

Od září 1913 se pak jednání ve věci arménské otázky soustředila na to donutit Portu přijmout rusko-německý kompromis. Vedení VJP se obávalo, že tento plán směřuje k rozdělení Osmanské říše mezi obě mocnosti. Wangenheim nesouhlasil, naopak argumentoval tím, že internacionalizací problému a vysláním generálních inspektorů bude Rusku znemožněno činit v regionu jednostranné kroky a bezpečnost Turecka se tak ve výsledku zvýší.²⁶⁹ Halim Paša však i nadále pokračoval ve zdržovací taktice a ústupky učinil až pod tlakem dalších okolností, zejména probíhající krize související s německou vojenskou misí. Konečná dohoda mezi Portou a velmocemi tak byla dosažena až 8. února 1914, kdy Turecko po menších změnách předložený návrh přijalo.²⁷⁰ Většina členů VJP však byla s výsledkem i nadále nespokojena, neboť si od původního Ševketova plánu slibovala zlepšení vztahu s Londýnem. Britští inspektoři měli poskytnout účinnou odpověď na reformní požadavky Ruskem podporovaných Arménů a zároveň odradit Petrohrad od dalšího postupu směrem do Anatólie. Místo toho však musela Porta čelit diplomatické krizi, která neskončila vítězstvím ani pro jednu stranu, a po které musela na východě učinit více ústupků, než měla původně v úmyslu.²⁷¹ Vybrání vhodných kandidátů na generální inspektory si pak vyžádalo celé jaro 1914. Z navržených byli

---

²⁶⁷ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 22. 9. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 146–147.

²⁶⁸ CEMAL, s. 99.

²⁶⁹ Zpráva Wangenheima Bethmann-Hollwegovi, 26. 11. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 164–165.

²⁷⁰ Zpráva rady německého velvyslanectví v Istanbulu Gerharda von Mutiuse Bethmann-Hollwegovi, 9. 2. 1914, GP, sv. XXXVIII, s. 179–181; MANGO, s. 132.

²⁷¹ DAVISON, s. 505.

nakonec zvoleni Louis Westenek z Nizozemska a Nicolai Hoff z Norska. Oba inspektoři dorazili do Turecka v květnu a počátkem července se měli ujmout svých postů ve svěřených oblastech, což do vypuknutí války stihl učinit pouze Hoff, jenž byl však krátce po zahájení turecké mobilizace odvolán.²⁷²

Londýnská mírová smlouva zanechala po první balkánské válce nevyřešený také problém okupovaných Egejských ostrovů. Jejich status byl ponechán ke kolektivnímu rozhodnutí velmocí, přičemž věci se nadále zabývala konference velvyslanců v Londýně. Velmoci se zpočátku rozdělily ve své podpoře podle spojeneckých bloků. Státy Dohody podporovaly Řecko, zatímco trojspolkové mocnosti Turecko. Celá otázka úzce souvisela s určením hranic v jižní Albánii, neboť Venizelos opakovaně prohlašoval, že jeho vláda nemůže učinit ústupek v obou případech. Jednání probíhala po celé léto 1913, ovšem bez valného výsledku. Jediným závěrem, na kterém se byly všechny velmoci schopné shodnout, bylo, že Turecku mají být minimálně vráceny ostrovy Imbros a Tenedos. Ty byly považovány za důležité k obraně úžin a jejich svěření Řecku by tak mohlo do budoucna vyvolat krizi v Úžinách. Existoval konsenzus, že by v žádném případě neměly přejít pod kontrolu některé z velmocí. Ponechání Úžin Turecku podporoval z tohoto důvodu i Petrohrad, který by byl jejich případným uzavřením nejvíce dotčen. Navíc v případě, že by ostrovy zůstaly Turecku, by je mohlo Rusko snáze obsadit, pokud by v budoucnu přikročilo k pokusu získat Úžiny.²⁷³ S prvním komplexnějším návrhem na základě předchozích rozhovorů vystoupil 1. srpna Edward Grey. Navrhl pět bodů, které kromě vytvoření komise pro určení hranic Albánie předpokládaly také předání většiny ostrovů s převahou řeckého obyvatelstva Řecku, s výjimkou Tenedosu, Imbrosu a Thasosu (v jeho případě se však uvažovalo také o předání Bulharsku). Itálie pak měla vyklidit Dodekanéské ostrovy a předat je Portě, jakmile Turci dokončí stažení z Kyrenaiky.²⁷⁴

Velmoci nabyly dojmu, že Turci a Italové kooperují a úmyslně zdržují odchod svých jednotek. To vzbudilo obavy Francie, která podezřívala Itálii ze snahy zřídit si v regionu stálou námořní základnu a chtěla Řecko za ztráty v jižní Albánii odškodnit Dodekanéskými ostrovy. Řím reagoval prohlášením, ve kterém se přihlásil ke snaze udržet ve Středomoří rovnováhu sil a zabránit, aby z krize těžila některá z velmocí. Paříž pak 11. srpna souhlasila s tím, aby o dalším osudu Dodekanéských ostrovů rozhodla

---

²⁷² HELLER, *British Policy*, s. 111; KIESER, s. 165.

²⁷³ BOBROFF, s. 59.

²⁷⁴ HELMREICH, s. 337.

diplomatická konference. Turecká strana byla s tímto vývojem v zásadě spokojena, neboť tlak Francie bránil Italům si ostrovy ponechat. Turci také mohli skutečně se stažením svých sil vyčkávat, dokud nebude jasné, že budou předány jim a ne Řecku.²⁷⁵ Vývoj nastal také v postoji Berlína. Wilhelmstraße se dlouhodobě stavěla na tureckou stranu. Státní podtajemník Arthur Zimmerman doporučoval navrátit Portě také Chios a Lesbos. Ostrovy ponechané Řecku pak měly být demilitarizovány. S názory Wilhelmstraße se však rozcházel Vilém II., který po nástupu Konstantina I. přesunul svoji podporu k Athénám.²⁷⁶ Další obavy Turecka ze ztráty německé přízně vyvolala koncem září návštěva řeckého krále v Berlíně.²⁷⁷

Vzhledem k tomu, že jednání na podzim nepokročila, začala Porta po konci druhé balkánské války uvažovat o vojenském řešení. Turecká vláda uskutečnila velké investice do svého válečného loďstva. Nejprve se od Itálie neúspěšně pokoušela odkoupit křižníky *Sicilia* a *Sardagena*, poté se jí však podařilo přeplatit Řeky a odkoupit rozestavěnou bitevní loď *Rio de Janeiro* za částku 1 200 000 britských liber. Vlastnictví bylo formálně převedeno na Turecko 29. prosince 1913 a loď obdržela nové jméno *Sultan Osman I.*²⁷⁸ Krátce po uzavření istanbulského míru doznaly podstatného zlepšení také vztahy Istanbulu a Sofie. Porta proto začala uvažovat o možném spojení s Bulharskem. Vzhledem k porážce Bulharska došlo také ke změně ohledně ostrova Thasos, který měl nově připadnout místo Sofii Athénám. Istanbul za tohoto stavu usiloval o uzavření aliance s Bulharskem a snažil se získat souhlas s přechodem vlastních vojsk přes jeho území pro případ konfliktu s Řeckem. Význam dohody se Sofií uznával také Cemal Bey: „*Spojení s Bulharskem pro nás bylo důležité, neboť bylo zřejmé, že dříve či později povedeme válku s Řeky. Bylo pro nás nemožné ponechat Řecku Egejské ostrovy jako byly Lémnos, Mytiléna [Lesbos, pozn. autora] či Chios.*“²⁷⁹ Jednání probíhala v Istanbulu a měla být držena v tajnosti. Z tamních velvyslanců byl o jejich průběhu informován pouze Pallavicini, neboť Vídeň poskytla bulharsko-tureckému sblížení svoji tichou podporu.²⁸⁰ Bulharská strana zpočátku jevila při jednání o spojení značnou ochotu.

---

²⁷⁵ Telegram osmanského velvyslance v Římě Nabyho Beye velkovezíru Saidu Halimu PaStředoşovi, 6. 8. 1913, KULERALP, Sinan (ed.), *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One* (dále ODD), *Volume VI. The Aegean Islands Issue 1912–1914*, Istanbul 2011, s. 120.

²⁷⁶ KALDIS, s. D1126.

²⁷⁷ Telegram Nabyho Beye Saidu Halimu Paşovi, 24. 9. 1913, ODD, sv. VI, s. 134.

²⁷⁸ TOPLISS, David, *The Brazilian Dreadnoughts 1904–1914*. In: *Warship International* 25, 1988, 3, s. 284. Porta však ještě musela společností Armstrong uhradit náklady na dokončení lodě. Celkové náklady se tak vyšplhaly zhruba na 3 miliony britských liber.

²⁷⁹ CEMAL, s. 55.

²⁸⁰ HELMREICH, s. 411.

Bylo dohodnuto rozdělení zisků v případné válce s Řeckem, ve které se vůči sobě obě strany zavázaly zachovávat benevolentní neutralitu.²⁸¹ Bulhaři však následně odmítli tato ujednání ratifikovat, neboť se obávali, že by mohli být do války sami zataženi. Problémem zůstávala také rumunská hrozba intervence, pokud by se Sofie pokusila změnit uspořádání po bukurešťském míru. Na existenci spojení mezi oběma zeměmi se během cesty bulharského ministra zahraničí Nikolý Genadieva do Paříže dotazoval ruský velvyslanec Izvolskij, který pro možnou spolupráci „*uvedl příklad Německa a Rakouska-Uherska po Sadové*“.²⁸² Genadiev však existenci jakékoliv aliance s Tureckem popřel. Bulharsko však projevilo zájem pomoci Turecku zajistit do budoucna alespoň slib neutrality Rumunska během případné války o ostrovy.²⁸³

Po selhání pokusu získat bulharské spojení došlo k dalšímu vývoji, když se prostřednictvím Rumunska podařilo 14. listopadu 1913 dosáhnout uzavření mírové smlouvy mezi Řeckem a Tureckem v Athénách. Bez bulharské podpory musela Porta pro případné vojenské řešení čekat na dodání *Sultana Osmana I.* a další objednané bitevní lodi *Reşadiye*.²⁸⁴ Venizelos pak 12. prosince přišel s návrhem stáhnout řecké jednotky z jižní Albánie, pokud budou Řecku přiřknuty všechny Egejské ostrovy s výjimkou Tenedosu a Imbrosu. Dodekanéské ostrovy pak měly být navraceny Portě a obdržet autonomní status. Tento návrh od počátku podporovali Britové, a do února 1914 se k němu přiklonily i veškeré další velmoci. Mallet jej z Istanbulu dále doplnil o doporučení neposkytovat Portě žádný úvěr, který by mohla využít k vedení války s Řeckem. Současně však varoval i před úplným odstříhnutím Turecka od britských financí, a doporučoval je raději poskytovat po menších částkách.²⁸⁵ Rozhodnutí konference bylo oznámeno ve dnech 13.–14. února a bylo podmíněno odchodem řeckých jednotek z Albánie do konce března téhož roku.²⁸⁶ Vlastnictví ostrovů však Řecku nebylo velmocemi garantováno, což ponechávalo Turecku možnost získat je zpět prostřednictvím pozdější agrese.²⁸⁷

---

²⁸¹ CEMAL, s. 53–54.

²⁸² Telegram osmanského vyslance v Sofii Fethiho Beye Saidu Halimu Paşovi, 13. 11. 1913, ODD, sv. VI, s. 148.

²⁸³ Telegram Fethiho Beye Saidu Halimu Paşovi, 20. 11. 1913, ODD, sv. VI, s. 149.

²⁸⁴ KALDIS, s. D1132.

²⁸⁵ Soukromý dopis britského velvyslance v Istanbulu Louise Malleta Greyovi, 17. 12. 1913, GOOCH, George Peabody, TEMPERLEY, William Vazeille (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914. Volume X. Part I. The Near and Middle East on the Eve of War*, London 1936, s. 158.

²⁸⁶ Zpráva Malleta Greyovi, 16. 2. 1914, BD, sv. X/1, s. 232.

²⁸⁷ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 47.

Rozhodnutí velmocí však neznamenalo konec otázky Egejských ostrovů, neboť Athény nesplnily svůj závazek a ponechaly v jižní Albánii nepravidelné jednotky. Pozice Řecka se dále zhoršila, když bývalý řecký ministr zahraničí Georgios Christakis-Zografos vyhlásil 28. února 1914 nezávislost Severního Epiru. Německá podpora britského návrhu vedla také k dočasnému ochlazení vztahů mezi Berlínem a Istanbulem. Turci v odpovědi na německé stanovisko přestali respektovat dohodu z časů Abdülhamida II., která umožňovala německým archeologům své nálezy volně posílat do muzeí v Berlíně.²⁸⁸ V dubnu se však Němci při cestě císaře Viléma II. na Korfu vyslovili proti původnímu návrhu, a začali usilovat o turecko-řecké smíření. Podle císaře měly Athény vrátit Istanbulu také Chios a Lesbos, za což by správa ostrovů zůstala v rukách Řeků.²⁸⁹

S tím, jak se v roce 1914 blížilo dodání tureckých bitevních lodí, začaly Athény v narůstajících obavách vystupovat stále agresivněji. Venizelos sice nadále usiloval o dohodu, ovšem jeho vláda současně od USA odkoupila predreadnoughty *Idaho* a *Mississippi* a ve Francii zadala zakázku na stavbu nového dreadnoughtu *Salamis* a šesti torpédových člunů, přičemž dalších šest bylo objednáno v Německu.²⁹⁰ Zbrojení pak doprovodil výstrahou, že Řecko by mohlo na turecké lodě po jejich dokončení zaútočit během plavby z Anglie do Istanbulu. Cemal Paşa, nyní již jako ministr námořnictva tuto možnost odmítl a prohlásil, že v případě řeckého útoku si je jistý vítězstvím, naopak v případě porážky Turecko nemá co ztratit.²⁹¹ Taktika Athén nicméně přinutila tureckou stranu vrátit se zpět k jednacímu stolu. V průběhu července byl vypracován nový plán, který měl být projednán na konferenci v Bruselu zahájené koncem téhož měsíce. Halim Paşa však svůj odjezd vzhledem k blížící se válce odkládal, a po jejím vypuknutí již k dalším jednáním nedošlo.²⁹²

V období po balkánských válkách pokračovala také německá snaha dosáhnout porozumění s ostatními velmocemi ve věci Bagdádské dráhy. Toto úsilí vyvíjela Wilhelmstraße intenzivněji již od obnovení výstavby v roce 1908. Současně se Němci a vedení Bagdádské železniční společnosti začali vzdávat jejího německého charakteru, a snažili se o zapojení zahraničního kapitálu a získání podpory dalších evropských států v tomto projektu, který se v nestabilním období po roce 1908 jevil z finančního hlediska riskantní. Osmanská říše za vlády mladoturků nadále trvala na trase ve větší vzdálenosti

---

²⁸⁸ WEBER, s. 50.

²⁸⁹ KALDIS, s. D1136–D1137.

²⁹⁰ CEMAL, s. 96; KALDIS, s. D1139.

²⁹¹ Zpráva Malleta Greyovi, 25. 5. 1914, BD, sv X/1, s. 252.

²⁹² KALDIS, s. D1140–D1141.

od pobřeží, což dráhu prodražovalo a snižovalo budoucí zisky. Současně po roce 1910 Porta odmítla udílet další kilometrové záruky. Stavba tak mohla pokračovat především díky velkorysým půjčkám turecké vládě ze strany *Deutsche Bank*.²⁹³ Německu se podařilo v otázce Bagdádské dráhy dosáhnout jako s první zemí dohody s Ruskem během návštěvy Mikuláše II. v Berlíně počátkem listopadu 1910. Dne 4. listopadu bylo uveřejněno, že obě strany překonaly své spory a Petrohrad souhlasí s pokračováním výstavby výměnou za německé uznání ruské zájmové sféry v severní Persii, včetně práva na výstavbu železnice do Teheránu. Konečná dohoda mezi oběma zeměmi pak byla uzavřena v srpnu 1911.²⁹⁴

Francouzský kapitál byl již do stavby železnice zapojen prostřednictvím Osmanské císařské banky. Bagdádské železniční společnosti tedy zbývalo překonat především odpor Britů. Její vedení vzhledem k finančním problémům hodlalo uspišit stavbu hospodářsky nejperspektivnějších úseků, tedy především části dráhy v Mezopotámii, kde se však dalo počítat s největším britským odporem. Britské ministerstvo zahraničí se v červenci 1910 rozhodlo zabránit tomu, aby v Mezopotámii existoval německý železniční monopol. Současně plánovalo vybudovat vojenská opevnění v Kuvajtu, a posílit tak svoji pozici v Perském zálivu.²⁹⁵ Ve snaze vypořádat se s britskými námitkami se společnost v nové konvenci z 21. března 1911 zřekla práva na stavbu dráhy z Bagdádu do Basry. Vedení společnosti tak obětovalo z hospodářského hlediska sice méně významný, ale ze strategického pohledu kritický úsek zajišťující přístup k zálivu. Šlo o účinnou demonstraci skutečnosti, že celý projekt byl především finančním podnikem, nikoliv politickým.²⁹⁶

Během konfliktů v Libyi a na Balkáně se výstavba potýkala s řadou problémů, které přinesly její významné zpomalení. Po vypuknutí války s Itálií bylo ze země nuceno odejít množství italských inženýrů a dělníků, kteří měli za úkol projektovat problematické úseky v horách Taurus a Amanus. Další komplikace přinášely epidemie cholery a útoky banditů. Pokus nahradit výpadek kvalifikovaných dělníků z řad místní populace však narážel na celkový nedostatek pracovních sil v Osmanské říši, který ještě zhoršila mobilizace na podzim roku 1912.²⁹⁷ Tyto faktory vedly k dalším finančním obtížím

---

²⁹³ MCMURRAY, s. 83.

²⁹⁴ EARLE, Edward Mead, *Turkey, The Great Powers, and the Bagdad Railway. A Study in Imperialism*, New York 1924, s. 239.

²⁹⁵ HELLER, *British Policy*, s. 49.

²⁹⁶ MCMURRAY, s. 84.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 93.

projektu, a němečtí investoři již nebyli schopni ani ochotni nést všechny rostoucí náklady sami. V roce 1913 se tak pro Brity a Francouze otevíral prostor, aby si na Bagdádské železniční společnosti a Němcích vymohli ústupky. Cílem Francouzů bylo posílit postavení svých společností v severní Sýrii, čemuž hodlaly obětovat i své plány při pobřeží Černého moře. Paříž měla silnou vyjednávací pozici, neboť uzavřením dohody mohla podmiňovat poskytnutí dalších úvěrů i prodej válečných lodí Portě. Výsledkem německo-francouzských jednání byla konvence z 15. února 1914, která přinesla vymezení sfér vlivu.²⁹⁸ Francouzi dosáhli uznání svých zájmů v severní Anatólii a Sýrii, na jejímž severu vznikla neutrální zóna. *Deutsche Bank* měla také od Osmanské císařské banky odkoupit její podíl v Bagdádské železniční společnosti, což značilo ústup francouzského kapitálu z projektu Bagdádské dráhy, z hlediska vlivu v Turecku to ale bylo kompenzováno dalšími úvěry Portě, která je měla použít na pokračování výstavby.²⁹⁹ Pro obě strany znamenala dohoda významné posílení vlastní pozice pro případ rozpadu Osmanské říše.³⁰⁰

Jednání mezi Londýnem a Istanbulem probíhala již od roku 1911. Pro Brity zůstával hlavní otázkou další osud úseku z Bagdádu do Basry. Předložili návrh, aby jej vybudovala společnost s rovným zastoupením německého, tureckého, ruského, francouzského a britského kapitálu. Tímto uspořádáním by státy Dohody získaly nad tratí kontrolu. Porta však rozhodně odmítala ruskou účast a po následující dva roky byl v jednání učiněn jen minimální pokrok. Situace se změnila v květnu 1913, když se kabinet Şevketa Paşi rozhodl v rámci své politiky prevence konfliktu ukončit německo-britský antagonismus v Mezopotámii. Porta se tak postavila do role prostředníka mezi zájmy obou mocností. Jednáním s Londýnem byl pověřen bývalý velkovezír Hakki Paşa, kterému se 16. května podařilo dosáhnout podpisu předběžné smlouvy o říční plavbě. Jednalo se o první ze série dohod, které upravovaly pozici obou mocností v Mezopotámii.³⁰¹ Němci postupně souhlasili s odložením stavby úseku z Bagdádu do Basry na neurčito a zavázali se nekonkurovat britské říční dopravě. Londýn měl na oplátku přestat klást překážky stavbě dráhy, za což mu byla dále slíbena účast dvou zástupců v předsednictvu Bagdádské železniční společnosti. Jeho dominantní postavení

---

²⁹⁸ EARLE, *Turkey, The Great Powers* s. 247.

²⁹⁹ Problém pro Osmanskou císařskou banku představovala skutečnost, že francouzská vláda odmítala z politických důvodů připustit tyto podíly k prodeji na burze. Banka se tak nacházela v situaci, kdy nesla rizika spojená s projektem, aniž by mohla z jeho úspěchu těžit.

³⁰⁰ KENT, s. 154.

³⁰¹ HELLER, *British Policy*, s. 93.

na řekách Eufrat, Tigris a Šatt al-Arab bylo dále potvrzeno vznikem nové společnosti, která převzala práva na výstavbu a provoz přístavů v Bagdádu a Basře. V jejím čele stanul britský předseda, a britský kapitál získal také 40% podíl. Pro politiky v Londýně však bylo nejpodstatnější, že se společnost při přepravě zboží zavázala dodržovat rovné podmínky bez ohledu na zemi původu a stejnou zásadu přijala také Bagdádská železniční společnost. Z britského pohledu se jednalo o značný úspěch také proto, že touto dohodou zanikla možnost, že by Německo mohlo v Perském zálivu získat vlastní přístav. Londýn obdržel právo veta pro případné rozšíření železnice z Basry k pobřeží Perského zálivu, a naopak se zavázal souhlasit s navýšením tureckých cel o čtyři procentní body. Během jednání byl vyřešen i problém Kuvajtu, který zůstal součástí Osmanské říše s autonomním statutem a Porta se zavázala nijak nezasahovat do jeho vnitřních záležitostí.³⁰²

Dosavadní jednání však probíhala mezi Londýnem na jedné straně a Portou či Bagdádskou železniční společností na straně druhé. K trvalému překonání problémů zbývalo uzavřít příslušnou smlouvu mezi Německem a Velkou Británií, která by předchozí dohody potvrdila. To si vyžádalo celou první polovinu roku 1914. Během rozhovorů, které vedl za německou stranu v Londýně velvyslanec Karl Max kníže Lichnowski, byly projednávány otázky sfér vlivu a podmínky další výstavby železnic v Osmanské říši. Dne 28. března byl vypracován návrh ujednání mezi britskou Společností izmirsko-aydinské dráhy, Anatolskou železniční společností a Bagdádskou železniční společností. Jeho hlavní část představovalo vymezení zón působení trojice společností a závazek se vzájemně podporovat ve snaze získat v těchto oblastech koncesi na stavbu dráhy. Dále obsahoval podmínky napojení obou železničních sítí a podmínky plavby na tureckých jezerech, která se nacházela na hranici mezi zónami jednotlivých společností.³⁰³ Po vyjasnění těchto otázek bylo možné přistoupit k uzavření dohody. Ta byla podepsána 15. června 1914 ve formě tajné konvence v Londýně. Její ratifikaci však pozdržela separátní jednání mezi Německem a Osmanskou říší, která se protáhla až do vypuknutí první světové války.³⁰⁴

Přestože dohoda obou zemí nebyla ratifikována, v období let 1913–1914 se podařilo odstranit veškeré spory mezi Berlínem a Londýnem v oblasti Mezopotámie a projekt Bagdádské dráhy tak mohl nadále pokračovat bez jakýchkoliv překážek ze

---

³⁰² EARLE, *Turkey, The Great Powers*, s. 255–256.

³⁰³ Text návrhu ve formě dodatku k britsko-německé konvenci z 15. června 1914 viz. EARLE, Edward Mead, *The Secret Anglo-German Convention of 1914 Regarding Asiatic Turkey*. In: *Political Science Quarterly* 38, 1923, 1, s. 41–44.

³⁰⁴ EARLE, *The Secret Anglo-German Convention*, s. 27.

strany kterékoli velmoci. Průtahy spojené s dojednáním smluv a válečnými konflikty dokázaly v předchozích letech výstavbu železnice natolik zpomalit, že po vypuknutí první světové války nebyla Bagdádská dráha schopná plnit svůj původní účel – zajistit rychlý přesun vojsk. Potíže se projevíly zejména na chybějících úsecích v pohořích Amanus a Taurus, které byly v nouzových podmínkách dokončeny až v srpnu 1917 a navíc s odlišným rozchodem kolejí, kvůli kterému bylo přepravovaný materiál nutné opakovaně překládat.³⁰⁵ V roce 1914 se tak Osmanská říše kvůli chybějícím částem dráhy nacházela z vojenského hlediska ve strategicky nevýhodném postavení. Porta mohla počítat s tím, že tento deficit bude ve výhledu několika dalších let odstraněn, avšak do té doby představoval argument proti potenciálnímu vedení války.

3.3 Vojenská mise Limana von Sanderse

Neuspokojivý výkon turecké armády během první balkánské války vedl k úvahám o tom, jak co nejrychleji a co nejvíce zvýšit její bojeschopnost. Již během konfliktu se uvažovalo o pozvání nové vojenské mise s podstatně širším působením než u těch předchozích. Od počátku bylo také jasné, která z velmocí by ji měla vyslat. Vzhledem k tomu, že turecké jednotky byly organizovány podle pruského vzoru, a přechod na jiný systém by si vyžádal náročnou přestavbu celé armády, bylo první logickou volbou Německo. K tomu měla ostatně blízko i většina vojenských špiček, především İzzet Paşa. První krok k jejímu vyslání učinil počátkem ledna 1913 ještě kabinet Kâmila Paši, když se prostřednictvím Wangenheima snažil zjistit podmínky působení francouzské vojenské mise v Řecku. Vedle snahy o zlepšení bojových kvalit turecké armády přispěla k úvahám kabinetu také snaha o depolitizaci armády, která měla pod velením cizích důstojníků lépe odolávat vlivu VJP. Stejný cíl sledoval také Şevket Paşa, který tak po svém nástupu do úřadu velkovezíra na Kâmila v otázce mise logicky navázal.³⁰⁶

Počátkem dubna 1913 se Şevket obrátil na vojenského ataše německé ambasády majora Strepela, aby jeho prostřednictvím požádal císaře Viléma II. o vyslání německého důstojníka do Osmanské říše. Ten měl zodpovídat za vypracování nových plánů k obraně Istanbulu, a jeho jmenování mělo proběhnout až po skončení balkánských válek. Tímto postupem byla z věci vynechána Wilhelmstraße, která se mohla vyjádřit až, když ji císařův pobočník informoval o přání Viléma II. turecké žádosti vyhovět. Státní tajemník Jagow poskytl svůj souhlas s tím, že proti vyslání důstojníka v době míru nelze

---

³⁰⁵ TRUMPENER, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire 1914–1918*, Princeton 1968, s. 306.

³⁰⁶ TURFAN, s. 321–322.

nic namítat. Císař však tuto odpověď pochopil tak, že Zahraniční úřad nenamítá nic ani proti dalším v budoucnu uvažovaným misím.³⁰⁷ Po tomto úspěchu Şevket vyjádřil přání, aby v Osmanské říši působil větší počet důstojníků za podobných podmínek, jako jejich francouzské protějšky v Řecku. Následně pak 22. května požádal císaře prostřednictvím Wangenheima o „*předního německého generála pro tureckou armádu*“.³⁰⁸ Žádost počítala s vysláním širší mise, která měla být zodpovědná za kompletní reformu tureckého vojska. Přestože byl Wangenheim k úspěchu mise skeptický, doporučoval turecké přání splnit. Argumentoval přitom, že přítomnost německých vojáků v Istanbulu bude vhodnou protiváhou vlivu britských důstojníků působících v osmanském námořnictvu. V případě odmítnutí navíc hrozilo, že se Turci budou nuceni obrátit na některou další velmoc, přičemž zájem o vyslání mise jevil zejména rakouské velvyslanectví v Istanbulu.³⁰⁹ Dva dny po předložení turecké žádosti o ní informoval Vilém II. u příležitosti svatby své dcery Victorie Louisy také cara Mikuláše II. a krále Jiřího V. Vilém II. následně trval na tom, že oba další panovníci proti vyslání mise v daném okamžiku nic nenamítali.³¹⁰

Se zdánlivě zajištěným souhlasem Ruska a Velké Británie zbývalo vybrat vhodného velitele vojenské mise. Wangenheim byl toho názoru, že dotyčný důstojník musí mít především jisté osobní charisma a být zvyklý působit samostatně, aby tak mohl potřebné reformy lépe prosadit. Za nutnou naopak nepovažoval znalost tureckých reálií a jazyka, neboť tento deficit měl být vynahrazen asistencí ataše Strepela.³¹¹ Volba následně padla na velitele 22. divize v Kasselu generála Ottu Limana von Sanderse. Svoji kvalifikaci shrnul sám Liman následovně: „*V pruské armádě jsem prošel všemi možnými posty, náležel jsem mnoho let ke generálnímu štábu, hodně jsem cestoval do zahraničí, ale Turecko jsem nikdy nenavštívil ani jsem nestudoval tamní poměry.*“³¹² Proto pro něj bylo značným překvapením, když byl 15. června osloven, zdali by se ujal velení německé vojenské mise. Vzhledem k tomu, že úkol pokládal za velkou čest, se rozhodl nabídku přijmout. Následně jej císař 30. června jmenoval velitelem vojenské mise, avšak odjezd do Turecka zdrželo dojednání dalších detailů jeho působení. Wangenheim doporučil, aby Liman dorazil do Istanbulu v utajení co nejdříve, a mohl se tak ještě před svým formálním

---

³⁰⁷ KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders I. Its Origin*. In: *The Slavonic Review* 6, 1927, 16, s. 14.

³⁰⁸ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 22. 5. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 201.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 202.

³¹⁰ KERNER, *Liman von Sanders I.*, s. 14.

³¹¹ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 22. 5. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 202.

³¹² LIMAN VON SANDERS, Otto, *Fünf Jahre Türkei*, Berlin 1920, s. 9.

příjezdem seznámit s tamním prostředím. Porta naopak upřednostňovala, aby Liman dorazil do Osmanské říše až poté, co budou definitivně uzavřena mírová jednání s balkánskými státy.³¹³

Vzhledem k tureckému zapojení do druhé balkánské války a složitosti problematiky se následná jednání protáhla až do podzimu 1913. Teprve 19. září informoval Wangenheim Wilhelmstraße o dohodě s tureckou stranou. Liman se měl stát velitelem veškerých německých důstojníků v tureckých službách s právem provádět inspekce kdekoliv v Turecku. Pod jeho kontrolu měl spadat celý systém vojenského vzdělávání, dále se měl stát členem Nejvyšší válečné rady a jeho přímému velení měl být podřízen I. armádní sbor dislokovaný v Istanbulu. Smlouva měla být uzavřena na období pěti let s možností prodloužení. Ševketem zamýšlený záměr depolitizace armády se projevil v tom, že obsahovala také pojistky, které měly vládnoucímu tureckému kabinetu bránit personálně zasahovat do vedení armády bez souhlasu velitele mise.³¹⁴ Na základě tohoto návrhu pak měla být vypracována konečná smlouva. Celkový počet vyslaných důstojníků včetně Limana byl stanoven na 42 osob, přičemž do Osmanské říše měli odcestovat ještě do konce roku.³¹⁵

Po květnovém dotazu Viléma II. Zahraničnímu úřadu probíhala veškerá další jednání v přísném utajení. Počátkem listopadu se však o údajném vyslání většího počtu německých generálů do Osmanské říše dozvěděl z tureckých zdrojů Petrohrad. Něratov zastupující nepřítomného Sazanova konfrontoval s tímto zjištěním radu petrohradské ambasády Hellmutha svobodného pána von Luciuse. Něratov prohlásil, že zatímco samotný výcvik provinčních tureckých jednotek německými důstojníky by Rusko neznepokojil, skutečnost, že by součástí mise bylo také přímé německé velení tureckým silám v Istanbulu, byla nepřijatelná.³¹⁶ Německá strana oponovala, že ve skutečnosti je součástí mise pouze jediný generál a odmítla, že by svým postupem mohla, či dokonce chtěla ohrozit ruské zájmy v oblasti Úžin. Usilovala pouze o další zachování Osmanské říše, což mělo být dle jejího názoru také v zájmu Petrohradu. Upozornila také na skutečnost, že celá idea vzešla z turecké strany.³¹⁷ Zatímco obavy Něratova se podařilo Luciusovi rozptýlit, Sazanov se po svém návratu do Petrohradu stavěl k přítomnosti

---

³¹³ KERNER, *Liman von Sanders I.*, s. 23.

³¹⁴ Telegram Jagowa Vilému II., 20. 9. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 204–205.

³¹⁵ UYAR, ERICKSON, s. 237–238.

³¹⁶ Telegram rady německého velvyslanectví v Petrohradu Hellmutha svobodného pána Luciuse Zahraničnímu úřadu, 7. 11. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 206.

³¹⁷ Telegram Zimmermana Luciusovi, koncept, 8. 11. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 206–207.

vojenské mise kritičtěji a dotazoval se, zdali má pod německé velení skutečně spadat také I. armádní sbor a opevnění v Úžinách. Ruské výhrady podnítily jednání o modifikaci vojenské mise. Berlín nestál o konflikt s Petrohradem a byl ochoten na ruské námitky reflektovat, ovšem kompletní stažení mise nepřipadalo k úvahu vzhledem ke škodám, které by takový krok způsobil císařově prestiži a německým zájmům v Turecku.³¹⁸

Jednání o problému Limanovy mise pokračovalo ve dnech 17.–20. listopadu během návštěvy ruského předsedy rady ministrů Vladimíra Nikolajeviče Kokovcova v Berlíně. Při schůzce mu kancléř Theobald von Bethmann-Hollweg zopakoval předchozí argumenty, proč Německo nepovažuje přítomnost svých vojáků za hrozbu Rusku. Upozornil také na to, že pro ni již existuje precedens v podobně britské námořní mise a francouzského velení istanbulskému četnictvu. V průběhu jednání se také ukázalo, že panovníci obou států své vlády řádně neinformovali o květnových rozhovorech, a ty zůstávaly co do detailů vojenské mise až do Kokovcovova setkání s Bethmann-Hollwegem v nevědomosti.³¹⁹ Oba státníci se shodli, že se v tomto případě jedná do značné míry o nedorozumění, pro které Kokovcov předložil dva možné způsoby řešení. Vzhledem k tomu, že hlavní výhrada ruské strany směřovala k velitelské pravomoci Limana nad I. armádním sborem, navrhl takovou modifikaci smlouvy, podle které by měl pouze inspekční pravomoc. Druhou možností pak bylo ponechání zvažovaného znění pouze s tím rozdílem, že by se místo Limanova působení přesunulo z Istanbulu do Edirne.³²⁰ Kokovcov odjel z Berlína s nadějí, že Němci se budou ruským přáním řídit a podmínky německo-turecké smlouvy budou patřičně upraveny. Během schůzky s Lucieusem 22. listopadu v tomto směru naléhal na německou stranu také Sazanov, který však již byl upozorněn, že Bethmann-Hollweg neučinil v této otázce při jednání s Kokovcovem žádné závazky.³²¹ O den později pak Jagow prezentoval císaři návrh odpovědi Sazanovovi, která možnost modifikace smlouvy odmítala: „*Jednání s Tureckem již byla uzavřena v takovém rozsahu, že změna podmínek již není v současné době možná. Nicméně generál, který bude vybrán jako vedoucí mise, bude zplnomocněn k tomu, aby znovu podrobně přezkoumal otázku, zda by bylo možné přesunout jeho sídlo do Adrianopole nebo Smyrny.*“³²²

³¹⁸ KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders II. The Crisis*. In: *The Slavonic Review* 6, 1927, 17, s. 346–347.

³¹⁹ SKŘIVAN, s. 433.

³²⁰ Zpráva Bethmann-Hollwega o rozhovoru s Kokovcovem, 19. 11. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 216–217.

³²¹ KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders II. The Crisis*. In: *The Slavonic Review* 6, 1927, 17, s. 352.

³²² Zpráva Jagowa Vilému II., 23. 11. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 219.

Německá odpověď, ponechávající i přes odmítnutí jistý prostor k ústupkům, ruskou stranu neuspokojila. Sazanov německé velení tureckým jednotkám v oblasti Úžin považoval za nepřijatelné a ohrožující životní zájmy Ruska. Upozorňoval na vliv, který by mohlo mít v případě opětovných nepokojů či převratu v Istanbulu. Petrohrad nadále pokračoval ve vyjednávání s Berlínem, současně se však obrátil na své spojence v Londýně a Paříži, kterým doporučoval podniknout společné kroky. Francouzské i britské ministerstvo zahraniční vyjádřily souhlas se Sazanovovým názorem, že není možné přenechat Úžiny a také ochranu diplomatů v Istanbulu německému generálovi. Nejprve však doporučovaly pokračovat v jednání ohledně možného přesunu Limana z Istanbulu do Edirne, a prozatím neviděly důvod situaci eskalovat. Paříž pak navíc vyloučila další zvažovanou možnost, totiž že by se Liman mohl přesunout do İzmiru, což by bylo v rozporu s jejími zájmy. Ochotu podniknout další kroky projevíli politici v Paříži a Londýně až se zdánlivým krachem rozhovorů. Vzhledem k tomu, že vyslání mise původně iniciovala Porta, na kterou měly mít jejich hrozby větší účinek než na Berlín, rozhodli se proto působit primárně na ni. Dne 29. listopadu francouzský ministr zahraničí Stephen Pichon instruoval velvyslance v Londýně Paula Cambona, aby s Brity dohodl společný postup proti Turecku. Výsledkem bylo vypracování protestní nóty 2. prosince, kterou se dohodové velmoci vymezovaly proti německému vlivu v Istanbulu, a zvláště v oblasti Úžin.³²³ Svůj souhlas s jejím zněním a předložením identických kopií Portě poskytl také Grey. Její prezentaci však zdržela skutečnost, že Sazanov byl s nótou seznámen až 4. prosince a ruská strana žádala o odklad, neboť v daný moment se jednání s Německem vyvíjela slibně. Tentýž den však došlo také k vydání *irade*, kterým sultán jmenoval Limana velitelem I. armádního sboru v Istanbulu.³²⁴

Již několik dní po vypracování nóty Grey upustil od plánu jejího předložení Portě. Za touto změnou názoru stál nejspíše telegram velvyslance Malleta z 5. prosince, ve kterém Mallet napsal, že pokud je mu známo, oblast Úžin je z působení I. armádního sboru vyjmuta, a tudíž považuje předání nóty za poněkud předčasný krok. Dále pak upozornil, že v případě požadavku kompenzací mohla protistrana poukázat na přítomnost britské námořní mise kontradmirála Limpuse. Dle jejích podmínek byl Limpus „velitelem loďstva a námořním poradcem“, jeho velení tak v době míru podléhaly veškeré turecké námořní síly a zodpovídal se pouze příslušnému ministrovi. Tato skutečnost britskému

---

³²³ KERNER, *Liman von Sanders II.*, s. 356–357; Zpráva Greye radovi britského velvyslanectví v Paříži hraběti Granvilleovi 2. 12. 1913, BD, sv. X/1, s. 348.

³²⁴ WEBER, s. 36.

ministerstvu zahraničí až do tohoto momentu zcela unikla. Stálý podtajemník Nicolson poukázal sice na fakt, že existuje „rozíl mezi velitelem neefektivního námořnictva a vrchním velitelem posádky hlavního města“,³²⁵ Grey však následně považoval za nutné přistupovat k problému velmi opatrně. Přítomnost britské mise stavěla Londýn po celou dobu trvání Limanovy aféry do nevýhodné pozice. V Turecku působila již od února 1909, kdy mladoturci požádali Brity o asistenci s obnovou svého námořnictva, zdecimovaného úspornými opatřeními sultána Abdülhamida II. V jejím čele se postupně vystřídala trojice velitelů, přičemž kontradmirál Limpus zastával tento post od května 1912. Právě v souvislosti s jeho nástupem došlo ke změně formulace smlouvy, která z něj nově učinila také „velitele loďstva“, aniž by si této změny bylo ministerstvo zahraničí plně vědomo.³²⁶ Limpus sehrával také důležitou úlohu při zajišťování námořních zakázek. Ze své funkce významně přispěl například k uzavření kontraktu se společnostmi Armstrong a Vickers na stavbu nových doků v zálivu İzmit. Stažení mise by tudíž mohlo kromě prestiže a vlivu poškodit také britské obchodní zájmy.³²⁷

Vzhledem k přítomnosti Limpuse v Turecku se Britové nemohli podílet na předložení protestní nóty, aniž by poskytli protistraně argumenty a ukázali nemalou dávku pokrytectví. Grey tudíž doporučil její předání odložit a nejprve se dotázat Porty na smluvní detaily německé mise a jejich interpretaci. Sazanov s britskými výhradami nesohlasil a prezentoval podobné stanovisko jako Nicolson. Odmítal srovnávat bezvýznamné turecké námořnictvo s kontrolou armádního sboru v citlivé oblasti. Zároveň je však nutné říci, že tento argument měl ztratit svoji relevanci po očekávaném dodání moderních dreadnoughtů Turecku během následujícího roku.³²⁸ Při setkání s Greyem 9. prosince poukázal na přítomnost britské mise také dočasný *chargé d'affaires* německé ambasády v Londýně Richard von Kühlmann. Pozici Limana v Turecku hodnotil analogicky k té Limpusově, Grey však v danou chvíli nebyl seznámen s Limpusovými pravomocemi a musel o jejich vyjasnění žádat Malleta.³²⁹ Sazanov mezitím přišel s návrhem, že přesunu Limana do Edirne by bylo možné snadněji dosáhnout, kdyby se také Limpus přesunul mimo Istanbul. Z ruského hlediska by šlo o ideální řešení, které by umenšilo nejen německý, ale také britský vliv v tureckém

---

³²⁵ Telegram Malleta Greyovi, 5. 12. 1913, BD, sv. X/1, s. 358–359.

³²⁶ ROONEY, Chris B., *The International Significance of British Naval Missions to the Ottoman Empire 1908-1914*. In: *Middle Eastern Studies* 34, 1998, 1, s. 16.

³²⁷ CEMAL, s. 92, ROONEY, s. 12.

³²⁸ KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders III*. In: *The Slavonic Review* 6, 1928, 18, s. 544.

³²⁹ Zpráva Greye britskému velvyslanci v Berlíně Williamu Edwardu Goschenovi, 9. 12. 1913, BD, sv. X/1, s. 363–364.

hlavním městě. Proti tomuto řešení však protestovala britská admirálie. Následně tak 13. prosince velvyslanci dohodových států pouze individuálně předložili nótu, ve které se tázali na podrobnosti působení německé mise. Velkovezír Halim Paša však odmítl na kladené otázky odpovědět, neboť se dle jeho názoru jednalo o interní tureckou záležitost. Stejně tak nevyhověl ani žádosti o poskytnutí textu smlouvy.³³⁰

Po neúspěšném tlaku velvyslanců na Halima Pašu v Istanbulu se situace dostala do zdánlivě neřešitelného bodu. O den později navíc do Istanbulu dorazil generál Liman von Sanders s částí důstojníků. Při jeho příjezdu jej na nádraží v Sirkeci slavnostně přivítali İzzet Paša a Cemal Bey, od kterého Liman ještě tentýž týden převzal velení nad I. armádním sborem.³³¹ Následovalo povinné setkání se sultánem a tureckými politickými špičkami. Liman se již z dřívějších znal s İzzetem a také Halim Paša a Talât Bey na něho zapůsobili příznivým dojmem. Paradoxně nejvíce si během svého působení stěžoval na obtížnou spolupráci s Wangenheimem. Ten Limana krátce po jeho příjezdu seznámil se zprávou od Jagowa. Státní tajemník jej vyzval, aby vzhledem k ruským námitkám uvážil přesun do Edirne. Liman však setrvání v hlavním městě považoval za nezbytné k úspěšnému provedení reformy a Edirne nepovažoval za vhodnou lokalitu³³² Přesto byl ochoten se změnou souhlasit, pokud by se tím vyřešily námitky Petrohradu. S plánem přesunu však nesouhlasila Porta, která trvala na původním znění smlouvy a na rozdíl od Němců neohodlala Rusku v celé záležitosti ustupovat. V případě, že by Britové v odpovědi odvolali Limpusovu misi, pak slíbila, že by ihned náhradou požádala o vyslání německého admirála.³³³ Na rozdíl od Porty nechtěla Wilhelmstraße krizi prohlubovat, ale hledala z ní co nejrychlejší cestu. Jagow nadále považoval za nejlepší řešení modifikaci mise, s čímž souhlasil také Wangenheim, který doporučoval vyčkat, a poté jmenovat Limana inspektorem jednotek v evropské části Turecka. Velení vzorového II. armádního sboru v Edirne se pak měl ujmout jiný německý důstojník. Wangenheim ale současně upozorňoval na to, že německé velení sboru v Istanbulu je pro Rusy pouze zástupný problém, neboť Petrohrad chtěl vzhledem ke svým snům o ovládnutí Úžin především zabránit modernizaci turecké armády.³³⁴

Během následujících dnů se Wangenheim snažil přesvědčit Halima Pašu, aby poskytl svůj souhlas k nastíněným změnám. Současně apeloval na Gierse, aby zatím

---

³³⁰ KERNER, *Liman von Sanders III.*, s. 549–550; WEBER, s. 37.

³³¹ Le Stamboul, 15. 12. 1913, XLVII/194. Cemal Bey se následně ujal postu ministra veřejných prací.

³³² LIMAN VON SANDERS, s. 14–15.

³³³ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 16. 12. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 260–261.

³³⁴ Soukromý dopis Wangenheima Jagowovi, 17. 12. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 265–268.

Rusko nepodnikalo žádné další kroky. Vojenští atašé obou ambasád pak měli hledat kompromis v podobě úprav podmínek Limanovy mise přijatelných pro všechny dotčené státy. Petrohrad tento smířlivý přístup načas uklidnil, avšak koncem prosince již Sazanovovi docházela trpělivost a začal opět uvažovat o společném zákroku dohodových států vůči Portě. Zatímco Paříž přislíbila podporu, Grey věřil upřímnosti německých snah o nalezení východiska, a nadále zůstával zdrženlivý.³³⁵ Wangenheimovi se zatím podařilo přesvědčit tureckou stranu, aby dala úpravě mise své svolení, nový problém ale vyvstal s neochotou Rusů akceptovat Limana jako oblastního inspektora. Raději by jej viděli jako generálního inspektora celé turecké armády, což však znamenalo významné povýšení, pro které Wangenheim neměl souhlas Porty. Giers navíc 23. prosince požadoval, aby byly patřičné změny provedeny do deseti dnů, což Wangenheim označil za nemožné. Přestože tedy obě strany dosáhly předběžné dohody a Wangenheim přislíbil Giersovi Limanův přesun dle ruského přání, napětí nadále zůstávalo vysoké. Wangenheim koncem prosince odcestoval do Berlína, kde na poradě s Jagowem navrhl řešení, které mělo Portu přimět souhlasit s Limanovým jmenováním generálním inspektorem celé turecké armády. Navrhl, aby císař povýšil Limana do hodnosti generála jezdeckta, načež by měl být podle smlouvy automaticky povýšen do odpovídající hodnosti též v turecké armádě. Liman by se tak stal v Osmanské říši maršálem, a tudíž by se mohl vzdát velení I. armádního sboru a ujmout se vyšší funkce. Tímto postupem by pak Rusové dosáhli svých požadavků, aniž by Turci či Němci ztratili tvář.³³⁶ Následně plán schválil také císař, Rusové však měli být informováni až po získání tureckého souhlasu.

V Istanbulu však 3. ledna 1914 zkomplikovala situaci výměna na postu ministra války. İzzeta Pašu, který již předběžně souhlasil s modifikací smlouvy, vystřídal Enver Paša.³³⁷ Rada německého velvyslanectví v Istanbulu Gerhard von Mutius posléze vyjádřil obavy, že se mu sice podaří získat příznivé stanovisko velkovezíra, ale celý plán může ztroskotat právě na odporu Envera, Taláta a Cemala. Enverovo jmenování ministrem války navíc vyvolalo další odpor Petrohradu, který již ztratil víru v německou snahu o kompromis. Mutius proto doporučil, aby byl Berlín připraven v případě nesouhlasu Turkům Limanovo jmenování „vnutit“ tím, že císař generála povýší u příležitosti svých narozenin. Liman pak měl rezignovat na post velitele I. armádního sboru a Berlín měl

---

³³⁵ Soukromý dopis Greye Goschenovi, 2. 1. 1914, BD, sv. X/1, s. 407.

³³⁶ Zpráva Bethmann-Hollwega Vilému II., 31. 12. 1913, GP, sv. XXXVIII, s. 283–284.

³³⁷ Le Stamboul, 3. 1. 1914, XLVIII/3.

trvat na odpovídající změně hodnosti v turecké armádě.³³⁸ Enver však navzdory Mutiusovým obavám s předloženým řešením posléze souhlasil, a císař tak mohl za souhlasu Turků Limana 14. ledna povýšit na generála jezdeckva.³³⁹

Po necelé tři týdny od Giersova jednání s Wangenheimem se ruská vláda zabývala otázkou, jaké kroky dále učinit, pokud nebude jejím požadavkům vyhověno. Na žádost Sazanova proto car na 13. ledna svolal zvláštní konferenci, na které měly být formulovány zásady dalšího postupu. Její účastníci se shodli na tom, že německé velení v Istanbulu je nepřijatelné a Rusko musí být připraveno hájit své stanovisko i za použití výjimečných prostředků. Nejprve měl být ve spolupráci s Londýnem a Paříží zahájen finanční bojkot Turecka, po kterém mělo následovat stažení velvyslanců z Istanbulu. V případě, že by Porta neustoupila, jí mělo být předloženo ultimátum, po jehož uplynutí mělo Rusko okupovat vybraná území v severní Anatolii. Rusko tak bylo připravené riskovat válečný konflikt s Osmanskou říší, byť za podmínky francouzské a britské podpory.³⁴⁰ Výsledky konference však zůstaly pouze v teoretické rovině, neboť den po jejím zahájení byl Petrohrad německou stranou informován o Limanově povýšení a přesunu do funkce generálního inspektora.

Jakmile bylo oznámeno, že se Liman stane generálním inspektorem, byla krize v zásadě u konce. Přítomnost německé vojenské mise v Turecku však i nadále působila v rusko-německých vztazích negativně, neboť Petrohrad dosáhl jen částečného úspěchu a nadále se obával reformy turecké armády pod Limanovým vedením.³⁴¹ Konference z 13. ledna také ukázala, že Rusko je ochotné v případě ohrožení svých zájmů v Úžinách riskovat vypuknutí války. Postup zvažovaný v jejím průběhu bylo možné uplatnit i v jiných případech. Limanovy snahy o reformu turecké armády zatím narazily na realitu tureckých podmínek. Jeho působení komplikoval také nový ministr války Enver, který neměl na rozdíl od İzzeta s Limanem dobré osobní vztahy, a choval odlišné představy o vedení turecké armády. Krátce poté, co se ujal úřadu, navíc Enver provedl rozsáhlé čistky v řadách starších důstojníků, kteří byli hlavními stoupenci spolupráce s Německem. Enver nesouhlasil s řadou změn, které se Liman snažil prosadit, jeho postavení jedné z předních osobností VJP navíc mařilo původní záměr depolitizace armády. Rovněž Liman nebyl s místními podmínkami spokojený a tureckou politiku

---

³³⁸ Telegram Mutiuse Zahraničnímu úřadu, 9. 1. 1914, GP, sv. XXXVIII, s. 291.

³³⁹ LIMAN VON SANDERS, s. 16.

³⁴⁰ KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders IV. The Aftermath*. In: *The Slavonic Review* 7, 1928, 19, s. 102.

³⁴¹ Zpráva Mutiuse Bethmann-Hollwegovi, 20. 1. 1914, GP, sv. XXXVIII, s. 305.

v následujícím období ovlivňoval také vzájemný antagonismus mezi vedením německé vojenské mise a částí VJP z okruhu Envera.³⁴²

---

³⁴² HALEY, *Desperate Ottoman I.*, s. 43–44; LIMAN VON SANDERS, s. 19. Ke špatnému dojmu Limana z turecké armády nepochybně přispěl také incident, kdy jeho dvě dcery obtěžovala skupina vojáků. WEBER, s. 49.

4 Velká válka na obzoru

4.1 Hledání spojení

Osmanská říše vstoupila pod kolektivním vedením VJP do roku 1914 po dlouhé době vnitropoliticky stabilní. V prvních měsících se také podařilo dojednat předběžné dohody ve většině otázek mezinárodní povahy. Díky tomu se mohla těšit relativně klidnému období, které jí dávalo příležitost dále prohlubovat své reformy. Vedení VJP počítalo s tím, že v blízké době bude moci těžit z výsledků německé vojenské mise, posunu k národnímu hospodářství a správních reforem. Z řady cílů vytyčených po konci první balkánské války tak Portě v roce 1914 zbývaly tři. Vedle snahy o navrácení Egejských ostrovů to bylo zajištění vojenského spojení a zrušení kapitulací. Poslední dva cíle spolu úzce souvisely. Kapitulace představovaly pro Turecko hlavní překážku na cestě k rovnoprávnému postavení s evropskými státy. Jejich odstranění však nebylo podle vedení VJP možné dosáhnout bez pomoci silného spojení. Osmanská říše však byla stále vojensky slabá a neměla případnému partnerovi co nabídnout. Porta doufala, že se tato situace změní po dodání objednaných válečných lodí a reformě armády. Ocitla se však v neřešitelné situaci, neboť další modernizace vyžadovala více finančních prostředků, které nebylo možné získat bez dalšího zadlužení, či bez zrušení kapitulací. Turečtí diplomaté přesto usilovali o nalezení spojení, nicméně jejich činnost v tomto směru zůstávala dlouho neúspěšná.³⁴³

Ani členové VJP se nebyli schopni shodnout, na kterou z mocností by se měli orientovat. Armáda a Enver Paša vzhledem k dosavadní spolupráci logicky preferovali Německo, ovšem mezi civilní částí VJP dosud existovaly značné sympatie k Velké Británii a Francii, pro kterou se opakovaně vyslovoval Cemal Paša. Většina se však shodovala, že je třeba přijmout jakoukoliv nabídku, která se naskytne od kterékoliv z velmocí. Menšinová část se snahou najít spojení naopak nesouhlasila a odsuzovala přítomnost cizích vojenských misí jako předstupeň postupného rozdělení říše.³⁴⁴ K prohloubení sporů přispěla obnova parlamentního života v zemi. Poslanecká sněmovna po volbách z přelomu let 1913 a 1914 zasedla 14. května 1914 k ustanovující schůzi, na které byl jejím předsedou zvolen Halil Bey.³⁴⁵ Ve svých projevech požadoval učinit konec podřízenému postavení Osmanské říše. Porta měla podle jeho názoru také

---

³⁴³ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 3–4.

³⁴⁴ MANGO, s. 126.

³⁴⁵ Halil Bey bývá někdy podle svého místa původu nazýván Milâsli Halil, častěji se však v literatuře objevuje s příjmením Mentеше, které však získal až po reformě v roce 1934.

povinnost osvobodit Řeky okupovaná území. Tato agresivní rétorika však případné spojence spíše odrazovala. S Halilem nesouhlasila nacionalistická skupina, jejíž myšlenky shrnul spisovatel Naci İsmail Bey. Požadoval po Turcích, aby se oprostili od svého imperiálního dědictví. Namísto snahy o znovuzískání ztracených území měli raději budovat nový turecký národní stát. Za příklad mu sloužilo Sardinské království, které se zbavilo dědictví Římské říše a položilo základ moderní Itálii. Vedení VJP se s Naciho postoji neztotožnilo a samo zastávalo spíše umírněnou verzi Halilových idejí. Naciho myšlenky však ovlivnily skupinu kolem Fethiho Beye a Mustafy Kemala.³⁴⁶

Ani vládnoucím představitelům VJP, tedy především Halimu Paşovi a triumvirátu Envera Paşi, Cemala Paşi a Talâta Beye však nelze přičítat přehnané ambice. Až na výjimky se jejich plány omezovaly na defenzivní strategii a zajištění dalšího přežití Osmanské říše. Válka měla být vedena pouze, pokud se k tomu naskytne vhodná příležitost, což odpovídalo zkušenosti z druhé balkánské války. Přestože turecké národní uvědomění během roku 1914 stále narůstalo, myšlenky panturkismu zůstávaly i nadále na okraji zájmu. I Enver, který je s touto ideologií nejčastěji spojován, ji přijal až na sklonku první světové války, kdy se zdálo, že jejich cílů bude možné dosáhnout díky kolapsu Ruského impéria.³⁴⁷ Úsilí Porty tak v roce 1914 směřovalo především k cíli učinit z Turecka žádaného spojence. Jedním ze způsobů, jak toho hodlala dosáhnout, bylo významné zvýšení schopností vlastní armády. Tohoto úkolu se po svém jmenování do funkce ministra války naplno ujal Enver Paşa. Měl tu výhodu, že díky svému postavení a statusu hrdiny mohl provádět i velmi radikální změny, aniž by to způsobilo závažné politické problémy. Již po několika dnech ve funkci tak zahájil rozsáhlé čistky, během kterých bylo penzionováno asi 1100 důstojníků včetně dvou maršálů, 33 divizních a 95 brigádních velitelů. Za Enverova působení bylo možné změny provádět rychlostí, která nebyla za předchozích ministrů představitelná.³⁴⁸

Enverovy plány zahrnovaly také další modernizaci armády včetně nově vzniklého letectva, které Turci budovali ve spolupráci s Francouzi od roku 1911. Během balkánských válek mohla Osmanská říše nasadit celkem deset strojů. Právě vzdušné síly se Enver v únoru 1914 pokusil použít jako symbol propagované modernizace a přišel s myšlenkou slavnostního letu z Istanbulu do Káhiry (čímž měla být připomenuta také

---

³⁴⁶ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 27–28.

³⁴⁷ HALEY, Charles D., *The Desperate Ottoman. Enver Paşa and the German Empire II*. In: *Middle Eastern Studies* 30, 1994, 2, s. 243; HANIOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History*, s. 188.

³⁴⁸ GINGERAS, s. 103; MANGO, s. 125.

skutečnost, že Egypt byl dosud po formální stránce součástí Osmanské říše).³⁴⁹ Ráno 8. února 1914 odstartovala z Istanbulu dvojice letadel.³⁵⁰ Během letu však došlo k technickým problémům, kvůli kterým oba stroje havarovaly, což si vyžádalo také životy posádek. Cestu měl dokončit třetí stroj, ani ten však nedoletěl do cíle. Úspěšně ji dokončilo až čtvrté letadlo, které přistálo v Káhiře 9. května 1914. Jeho přilet byl navenek prezentován jako triumf, ale pro Envera byl projekt ve výsledku spíše zklamáním, neboť při něm Turecko přišlo o nemalou část svých vzdušných sil a zkušených letců. Pozitivním výsledkem celého projektu se tak stalo paradoxně to, že díky nehodám prvních strojů došlo k uspořádání sbírek na nákup nových letadel podobně, jako již dříve u válečných lodí.³⁵¹

Přítomnost Limanovy mise v Turecku záhy přinesla první výsledky v reformním úsilí. Na jaře 1914 však paradoxně snižovala ochotu Německa uzavřít spojení s Tureckem. Pruský generální štáb se totiž díky Limanovi mohl podrobně seznámit se skutečným stavem turecké armády. Šéf štábu polní maršál Helmuth von Moltke mladší pak v březnu označil Turecko za „mrtvého muže na Bosporu“ a považoval jej za z vojenského hlediska zcela bezcenné.³⁵² I když se toto hodnocení ukázalo být později nepravdivé, nelze se mu ve světle Limanova popisu stavu turecké armády podívat: „Navštívil jsem vojáky 8. divize v Tschorlu [Çorlu], kteří se nacházeli v naprosto zoufalém stavu. Důstojníci neobdrželi již šest až osm měsíců žádný plat [...] Mužstvo již léta nevidělo žold, bylo špatně živeno a oblečeno do otrhaných uniforem.“³⁵³

Snaha nalézt potencionálního spojence byla zčásti motivována hrozbou, kterou představovalo Rusko. Většina členů VJP si Petrohrad nedokázala představit jako spojence, považovala jej naopak za hlavního nepřítele. Také odpor Dohody během krize ohledně Limanovy mise některé z nich utvrdil v domnění, že západní mocnosti již přislíbily Istanbul Petrohradu.³⁵⁴ V roce 1914 však překvapivě došlo k jistému zlepšení rusko-tureckých vztahů, zejména v hospodářské oblasti. První náznaky oteplení se objevily krátce po zažehnutí Limanovy krize, když Izvolskij doporučil nadále neblokovat francouzské půjčky. Obával se, že by francouzské úvěry mohly být nahrazeny německými, a doporučoval posílení vlastní pozice v zemi s cílem vyvážit vliv Berlína.

---

³⁴⁹ AYDIN, Atilla, *The Ottoman Air Force Flight From Istanbul to Cairo in 1914*. In: *Oriens* 37, 2009, 1, s. 126.

³⁵⁰ *Le Stamboul*, 10. 2. 1914, XLVIII/33.

³⁵¹ AYDIN, s. 129.

³⁵² MCMURRAY, s. 112.

³⁵³ LIMAN VON SANDERS, s. 19.

³⁵⁴ CEMAL, s. 69.

Otázce dalšího vztahu Petrohradu s Istanbulem a možného zaboru Úžin se v Rusku věnovala také námořní konference zahájená 21. února 1914. Panovala na ní shoda, že se Rusko nejspíše nebude moci zmocnit Istanbulu, aniž by přitom nevyvolalo všeobecnou evropskou válku. V případě jejího vypuknutí však hrozilo, že by Rusy mohla v ovládnutí Úžin předstihnout jiná velmoc.³⁵⁵

Konference reagovala také na pokračující program turecké námořní výstavby. Rusové měli po dodání objednaných tureckých lodí z Anglie ztratit dosavadní převahu v Černém moři, a to až do roku 1917. Porta navíc ve snaze získat převahu nad Řeckem usilovala o nákup dalších bitevních lodí, což by pozici Ruska ještě dále zhoršilo.³⁵⁶ Počátkem roku 1914 kolovaly zvěsti o plánech vlád Argentiny a Chile prodat své rozestavěné dreadnoughty. Logickým zájemcem by v takovém případě byla Porta. Petrohrad se snažil této možnosti zabránit a po jednáních se společností Armstrong Whithworth získal ujištění, že při případném prodeji lodí bude z možných zájemců Turecko automaticky vyřazeno. Petrohrad pak sám usiloval o odkup chilských bitevních lodí, přestože ruská vláda doposud upřednostňovala domácí výstavbu s úmyslem podpořit vlastní průmyslovou produkci. V roce 1914 však byla situace z ruského pohledu natolik vážná, že byla ochotna od této strategie odstoupit. Nově zakoupené lodě měly podpořit ruskou Baltskou flotilu, jejíž významná část se měla přesunout do východního Středomoří a vyvážit tak poměr sil. Tento plán však ztroskotal na rozhodnutí Santiaga de Chile si obě rozestavěné lodě ponechat.³⁵⁷

V průběhu námořní konference byla znovu diskutována také proveditelnost možného obsazení Úžin vojenskou operací. Zde se však Rusové setkali s faktorem, který tuto možnost bez pomoci dalších velmocí v podstatě vylučoval. Disponovali totiž pouze velmi omezeným obchodním loďstvem. Až 95 % přepravy ruského zboží v Černém moři zprostředkovávaly lodě jiných zemí. Převážná kapacita však byla nutnou podmínkou úspěchu podobné operace. Bez dostatečného množství lodí nebylo i při získání námořní převahy možné včas přesunout a zásobovat potřebný počet vojáků, aby bylo možné vybudovat v oblasti Úžin předmostí. Armádní špičky pak poukázaly na to, že ruské lodě měly ještě navíc zajišťovat zásobování jednotek na Kavkaze. Účastníci konference se shodli na nutnosti na všechna tato zjištění reagovat. Bylo schváleno vytvoření speciální

---

³⁵⁵ KERNER, *Liman von Sanders IV.*, s. 104.

³⁵⁶ SELIGMANN, Matthew S., *Keeping the Germans Out of the Straits. The Five Ottoman Dreadnought Thesis Reconsidered*. In: *War in History* 23, 2016, 1, s. 21.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 26.

expediční jednotky, která měla být v případě nutnosti připravena k obsazení Istanbulu. Dále měla být podniknuta opatření k okamžitému navýšení přepravních kapacit ruského námořnictva. Tu měly uvolnit také nově naplánované železnice na Kavkaze. Dne 30. března 1914 pak byla schválena také výstavba dodatečného čtvrtého dreadnoughtu, který měl pojistit převahu Ruska v Černém moři i přes případné další akvizice tureckého námořnictva.³⁵⁸ Přes schválení těchto opatření, které měly sloužit v podstatě ofenzivním účelům, vedla konference k vyloučení možnosti útočné války s Osmanskou říší minimálně do roku 1917.

Zatímco v Rusku probíhala námořní konference, Porta prodělala v důsledku německé podpory Athén opětovný příklon směrem k Dohodě. Velkovezír Halim Paša se pokoušel dále zlepšit špatné vztahy s Petrohradem a podpořil vznik nové Společnosti osmansko-ruského přátelství. Rovněž Giers po návratu z konference hovořil o nutnosti prozatím zachovat celistvost Osmanské říše a v mezidobí rozvíjet obchodní vztahy.³⁵⁹ Podobně příznivý postoj zaujal Istanbul také vůči Paříži a Londýnu, především ve snaze získat od Francie další úvěr. Toho se Cavidu Beyovi podařilo dosáhnout v průběhu dubna 1914 výměnou za ústupky v oblasti železnic a poskytnutí daňových výjimek pro vybrané francouzské instituce působící v Turecku. Porta se také zavázala, že úvěr použije na nákup vojenského materiálu z Francie.³⁶⁰

Dočasný pokus o příklon k Dohodě neznamenal zpřetrhání vztahů s Trojspolkem. Turkům v danou chvíli vyhovovalo jednat o alianci s oběma mocenskými bloky. Halim Paša varoval Pallavicinho, že pokud Vídeň nepodnikne patřičné kroky, tedy pokud nezačne vážně uvažovat o uzavření spojenectví, mohl by v Istanbulu nakonec převážit ruský vliv. Obdobně Wangenheima varoval Halil Bey, podle kterého bylo Rusko ve vztahu k Turecku silnější a aktivnější než Německo, a Porta je s ním proto nucena hledat porozumění.³⁶¹ Během jednání s Německem sehrával důležitou úlohu také Enver Paša. Stavěl se do role hlavního stoupence aliance s Berlínem, poukazoval však na odlišný názor ve zbytku VJP. Doporučoval proto Wangenheimovi, aby Německo projevilo Osmanské říši větší podporu. Současně jej informoval o ve skutečnosti neexistující nabídce spojenectví s Rumunskem a Řeckem pod záštitou Dohody, kterou mělo Turecko

---

³⁵⁸ KERNER, *Liman von Sanders IV.*, s. 105–106.

³⁵⁹ CORRIGAN, H. S. W., *German-Turkish Relations and the Outbreak of War in 1914. A Re-Assessment.* In: *Past and Present* 36, 1967, 1, s. 149.

³⁶⁰ CEMAL, s. 74.

³⁶¹ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Istanbul 6. 4. 1914, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (dále PAAA), Politik, Orientalia Generalia 5, RZ 201/14503.

obdržet. Podle Envera byla tato nabídka stále aktuální a Porta ji nepřijala pouze vzhledem k upřímné snaze raději uzavřít alianci s Německem.³⁶²

Vrcholem tureckých snah o zlepšení vztahů s Ruskem byla návštěva Taláta Beye a İzzeta Paši v Livadiji na Krymu v květnu 1914. Porta využila zvyku z doby sultána Abdülazize, podle kterého při pobytu cara v tamních lázních vždy vyslala zdvořilostí delegaci. Talátovi se během návštěvy naskytl prostor k tomu, aby s rovněž přítomným Sazanovem projednal řadu otázek. Chtěl jej ubezpečit, že turecké námořní zbrojení, ani Limanova mise nejsou namířeny proti Rusku, a to si nemá dělat z kroků Porty obavy. Talát se také snažil zjistit, jak by Rusko reagovalo na případný konflikt s Řeckem, zatímco Sazanov považoval jednání za vhodný základ pro posílení ruského vlivu v Turecku s cílem zajistit Rusku místo ve Správě osmanského veřejného dluhu.³⁶³ Nejvýznamnější moment celého jednání však přišel až v jeho závěru. V den plánovaného odjezdu turecké delegace měl Talát Paša navrhnout Sazanovovi uzavření plnohodnotného vojenského spojení, kterým by byly garantovány také ruské zájmy v Úžinách. Sazanov byl tímto návrhem překvapen, byl však o něm ochoten uvažovat. Hlavní překážkou k tomu, aby Rusko spojení přijalo, byla reakce ostatních velmocí. Bylo zřejmé, že v Berlíně, a především ve Vídni by aliance vyvolala značné znepokojení. Ani z Paříže a Londýna nebylo možné čekat příznivá stanoviska, což ukázaly již předchozí Něratovovy a Čarykovovy pokusy o sblížení v roce 1911. Jednání pokračovala Giersovým prostřednictvím i v následujících týdnech. Přestože i velvyslanec byl spojení nakloněn, rozhovory nakonec skončily bez výsledku. Návštěva v Livadiji byla přesto pro tureckou stranu úspěchem, neboť se jí alespoň podařilo zlepšit vztahy s Petrohradem. Jednání navíc vyvolala další obavy Berlína a Vídně, pro které byla cesta ukázkou toho, že se Porta nemusí spoléhat pouze na přízeň Trojspolku.³⁶⁴

Sbližování s Ruskem vyvolávalo na jaře 1914 znepokojení v Rakousku-Uhersku, jehož zahraniční politika však byla paralyzována neshodami s Německem. Vídeň viděla prořeckou politiku Berlína jako zásadní omyl. Sama preferovala možnost spolupráce s Bulharskem a Tureckem a napojení obou států na Trojspolek, ovšem německá podpora Athénám byla v rozporu s touto variantou. Porta si byla naopak dobře vědoma snah Vídně vybudovat vlastní blok spojenců na Balkáně, a pokusila se této skutečnosti využít

---

³⁶² AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 85.

³⁶³ REYNOLDS, s. 44.

³⁶⁴ Zpráva německého velvyslance ve Vídni Heinricha von Tschirschkého Bethmann-Hollwegovi, Vídeň 22. 5. 1914, PAAA, Politik, Orientalia Generalia 5, RZ 201/14503.

ke zlepšení svých vyhlídek na uzavření spojenectví. Halimův kabinet navázal na předchozí rozhovory se Sofií o uzavření aliance, díky které by pak Porta mohla nabídnout Trojspolku nejen svoje, ale také bulharské síly. Tento plán však narazil na neochotu bulharského kabinetu činit závazky, které by mohly Bulharsko zavést do nového konfliktu, a dohodě nebyl příliš nakloněn ani car Ferdinand. Jednáním se Sofií nepomohlo ani personální obsazení tamní turecké legace. Vyslanec Fethi Bey se vzhledem ke své rivalitě s Enverem zařadil do Cemalova okruhu. Cemal Paša byl ale stoupencem orientace na západní velmoci, které neměly o spojenectví Bulharska velký zájem. Také Mustafa Kemal, který v Sofii působil jako vojenský atašé, před spojenectvím s Bulharskem varoval. Kemal navíc vyvolal menší diplomatický incident, když vedení turecké armády upozornil na skutečnost, že podle jeho zdrojů Němci za balkánských válek předávali Bulharům zprávy o pohybu tureckých vojsk. Jakkoliv mohly být tyto informace pravdivé, vzhledem k přítomnosti Limanovy mise nebylo jejich šíření žádoucí, a celá aféra tak skončila Kemalovým napomenutím a zákazem se o věci dále zmiňovat.³⁶⁵ Vedle Bulharska usilovala Porta také o sblížení s Rumunskem, které považovala za příznivě nakloněné Trojspolku, jehož vliv ale v zemi i přes existenci tajné spojenecké smlouvy v roce 1914 rychle upadal. Bukurešť veškeré námluvy ze strany Istanbulu odmítla a trvala na zachování územního stavu po druhé balkánské válce. Přes kladné ohlasy z Vídně však kroky Porty nevedly k žádané odezvě ze strany Německa, jenž o spojenectví s Tureckem neuvažovalo.³⁶⁶

V červnu 1914 se začaly projevovat také úspěchy snah o postupné sblížení s Francií. Zásluhy lze připsat především Cemalu Pašovi, který o několik měsíců dříve přispěl k založení výboru francouzsko-tureckého přátelství a ve své pozici ministra námořnictva zadal několik významných zakázek francouzským společnostem. Tato činnost mu přinesla pozvání k účasti na vojenských manévrech francouzského námořnictva konaných v první polovině července. To představovalo příležitost zahájit jednání s vládou v Paříži. Halim Paša pověřil Cemala úkolem nadnést během jeho cesty otázku Egejských ostrovů a pokusit se Paříž přesvědčit přijmout turecký návrh řešení počítající s udělením autonomie. Cemal hodlal během jednání předložit také nabídku vojenské aliance, nicméně velkovezír nevěřil, že by ji byla francouzská vláda ochotna přijmout.³⁶⁷

---

³⁶⁵ MANGO, s. 131.

³⁶⁶ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 87.

³⁶⁷ CEMAL, s. 103.

Zatímco se Cemal Paša v Istanbulu připravoval na odjezd do Paříže, zastihla Portu zpráva o atentátu spáchaném na arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este. Turecká diplomacie jeho smrt považovala za ztrátu. Turecký *chargé d'affaires* ve Vídni se o zavražděném arcivévodovi vyjádřil jako o člověku, jenž měl potenciál reformovat habsburskou monarchii.³⁶⁸ Podle *chargé d'affaires* v Berlíně Edhema Beye zemřel arcivévoda proto, že byl překážkou podvratným aktivitám Srbska a Černé Hory financovaných [!sic] moskevskou pokladnou.³⁶⁹ Turecká diplomacie podrobně sledovala další vývoj po atentátu. Případná eskalace mohla Osmanské říši usnadnit vstup do jednoho z mocenských bloků. Toho si byl vědom také Cemal, který plánoval sejít se během své cesty s francouzským premiérem Reném Vivianim. Ten však doprovázel prezidenta Raymonda Poincarého na cestě do Ruska. Cemal se tak musel spokojit pouze se setkáním s ředitelem politického odboru ministerstva zahraničí Pierrem de Margeriem. Během schůzky nejprve vznesl otázku Egejských ostrovů a předložil tureckou představu jejího řešení. Pokud by jej Paříž akceptovala, a navíc souhlasila se spojenectvím s Tureckem, nabízel jí také neutralitu Bulharska a možnost dokončit obklíčení Trojspolku v Evropě.³⁷⁰ Margerie však reagoval podobně jako Sazanov o necelé dva měsíce dříve. Prohlásil, že turecká nabídka je zajímavá, nicméně by s ní museli souhlasit také premiér a prezident. Francie navíc nemohla uzavřít spojenectví s Tureckem, aniž by to nejdříve konzultovala se svými dohodovými partnery. V daný moment tudíž Cemalovu nabídku odmítl, a doporučil pokračovat v dalších jednáních prostřednictvím velvyslanectví v Istanbulu. Cemal tak svoji cestu do Francie ukončil 18. července, aniž by dosáhl jakýchkoliv hmatatelných výsledků.³⁷¹

Vážnosti situace během červencové krize si byla Porta plně vědoma nejpozději od 17. července, kdy ji Edhem Bey informoval o konzultacích, které probíhaly mezi Německem a Rakouskem-Uherskem ohledně textu nóty, která měla být předána Bělehradu. Podle Edhema byl její obsah pro Srbsko nepřijatelný, z čehož soudil, že Vídeň hodlá vyvolat válku, ve které počítá také se spoluprací Bulharska. Naději na zachování míru však dle něj představoval zdrženlivý přístup Berlína, který si ještě mohl vymínit zmírnění nóty.³⁷² V Halimově kabinetu i vedení VJP začaly probíhat diskuze o tom, jak

---

³⁶⁸ Zpráva osmanského vedoucího úřadu ve Vídni Blacque Beye Halimu Pašovi, 1. 7. 1914, ODD, sv. VIII, s. 21–22.

³⁶⁹ Zpráva osmanského vedoucího úřadu v Berlíně Edhema Beye Halimu Pašovi, 1. 7. 1914, ODD, sv. VIII, s. 22.

³⁷⁰ CEMAL, s. 105.

³⁷¹ Tamtéž, s. 106–107.

³⁷² Zpráva Edhema Beye Halimu Pašovi, přísně důvěrné, 17. 7. 1914, ODD, sv. VIII, s. 29.

se má Osmanská říše v případě vypuknutí války zachovat. Část kabinetu včetně Halima Paši a Cavida Beye byla zdrženlivá a chtěla příležitosti využít pouze k uzavření aliance, do války se nicméně zdráhala vstoupit. Naproti tomu Talât Bey a Enver Paša trvali na zapojení se do konfliktu, neboť neutralita pro ně představovala nejhorší možnost. Ať už by totiž vyhrála kterákoliv strana, jejím dalším krokem by dle jejich názoru bylo obsazení Úžin a následné podrobení Osmanské říše.³⁷³ Pokud by ale Turecko stanulo na vítězné straně, mohlo nejen získat některá ztracená území, ale především by se mohlo zbavit nenáviděných kapitulací. Stejně jako většina evropských politiků předpokládali, že válka bude trvat jen krátce. Možnost, že by se válka mohla protáhnout na dobu několika let a obě strany by vyčerpala natolik, že by již vítězi nezbyly síly na další agresí vůči Osmanské říši, turečtí státníci v červenci 1914 nezvažovali.

Vidina války vedla k přehodnocení postavení Turecka také některé evropské státy. Jeho význam byl zřejmý především Vídni, která v rámci příprav na válku se Srbskem usilovala o zapojení Bulharska do konfliktu, aby tak mohla v Makedonii otevřít druhou frontu. Bulharská vláda však nechtěla podniknout žádné kroky, dokud se jí nedostane záruky neutrality ze strany Osmanské říše a Rumunska. Vídeň tedy pokračovala ve svém záměru vybudovat alianci Bulharska, Rumunska a Turecka, stále se jí však nedostávalo podpory Berlína. Jagow opakovaně odmítal uvažovat o spojení s Portou, a stejně jako Moltke byl toho názoru, že turecká armáda je z vojenského hlediska bezcenná.³⁷⁴ Postoj Wilhelmstraße sdíleli v Istanbulu také Wangenheim a Liman. Ten přesto požádal o vyslání dalších důstojníků a inženýrů, kteří měli pro případ konfliktu začít s opevnováním Úžin. Jagow však žádost zamítl a souhlasil pouze se školením tureckých inženýrů v Německu.³⁷⁵ Jeho přístup byl pro Portu i Vídeň zklamáním. Enver upozorňoval Wangenheima na možnost, že se Turecko nakonec zapojí do války na straně Dohody. Velvyslanec však toto prohlášení nepovažoval za reálnou hrozbu. Wangenheim se domníval, že státy Dohody mají o schopnostech turecké armády podobné mínění, jako Němci. Dohodě navíc v daném okamžiku plně postačovala neutralita Turecka, která umožňovala nadále přepravovat zboží skrze Úžiny a zároveň bránila Bulharsku zapojit se do války proti Srbsku. Odmítl také možnost řecko-tureckého smíření pod patronátem Velké Británie.³⁷⁶ Wangenheimovo hodnocení bylo poměrně přesné. Státům Dohody

---

³⁷³ GINGERAS, s. 106–107; SHAW, SHAW, s. 310.

³⁷⁴ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 94; CORRIGAN, s. 150–151.

³⁷⁵ WEBER, s. 61.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 62–63.

turecká neutralita skutečně zcela vyhovovala, a ty tak neměly motivaci přistoupit na turecký požadavek rovnocenného spojení. Především Mallet považoval vztahy Osmanské říše a Velké Británie za velmi dobré a odmítal, že by mohly probíhat jakékoliv tajné námluvy mezi Německem a Tureckem.³⁷⁷

Německý přístup však posléze doznal zásadního obratu. Dne 22. července Wangenheima navštívil Enver, který jej opět upozornil na touhu většiny VJP připojit se k Trojspolku. Odmítl Wangenheimův argument, že Turecko se má raději zaměřit na vlastní reformy, neboť to Enver nepovažoval až do zajištění bezpečí plynoucího z aliance za možné. Následně přišel s návrhem, aby alespoň jeden ze států Trojspolku zaštitil alianci, kterou Porta hodlala uzavřít s Bulharskem. Wangenheim též den informoval o rozhovoru také Zahraniční úřad. Přestože nadále považoval možnost uzavření řecko-turecké aliance během plánovaných rozhovorů v Bruselu za málo pravděpodobnou, doporučoval postupovat s velkou obezřetností. Dle jeho názoru by totiž Osmanská říše nemusela v případě německého odmítnutí zůstat neutrální. Varoval především před možností, že by se společně s Bulharskem mohla pokusit napadnout Řecko, čímž by se konflikt rozšířil bez ohledu na záměry Berlína.³⁷⁸

Následující den se Wangenheimova zpráva dostala k Vilému II., který se v těchto dnech plavil na své jachtě Hohenzollern v norských fjordech. Na rozdíl od Wilhelmstraße nesouhlasil s tím, že by Turecko mělo zůstat neutrální. Dle císařova názoru bylo momentálně nutné využít příležitosti a připojit jej k Trojspolku. Souhlasil také s využitím Porty k zajištění příznivého postoje Bulharska a Rumunska. Dne 24. července sdělil své výhrady Zahraničnímu úřadu a instruoval jej, aby Wangenheim v Istanbulu postupoval se záměrem uzavřít spojení.³⁷⁹ Jednalo se o zásadní obrat v dosavadní německé politice, která se nyní odklonila od Řecka a ztotožnila se s pozicí Vídně. Zcela se také proměnil vztah obou států. Nyní to bylo Německo, kdo usiloval o spojení, a Portě se tak naskytl prostor, aby si mohla diktovat podmínky. Jejich základ vyjádřila turecká strana již v rozhovorech s Pallavicinim, o kterých rakouský velvyslanec informoval také Wangenheima. Halim Paša sliboval, že v případě války může Vídeň počítat jak s Tureckem, tak i s Bulharskem. Následně přišel s myšlenkou, aby Trojspolek poskytl

---

³⁷⁷ HELLER, *Louis Mallet*, s. 4.

³⁷⁸ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Istanbul 22. 7. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1913.

³⁷⁹ Telegram generáladjutanta Karla hraběte Wedela Zahraničnímu úřadu, Balestrand (loď Hohenzollern) 24. 7. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1913.

Istanbulu ochranu pouze proti Rusku, nikoliv však Francii a Velké Británii.³⁸⁰ S podobným návrhem přišel velkovezír 27. července na jednání s Wangenheimem. Nabídl vytvoření krátkodobé tajné aliance namířené proti Petrohradu, která měla vstoupit v platnost v případě napadení jednoho ze signatářů či Rakouska-Uherska Ruskem. Aktivována měla být také v případě vyhlášení války Rusku Trojspolkem. Smlouva se neměla nijak dotýkat hospodářských otázek. Jako ústupek se Porta také zavázala předat přibližně čtvrtinu jednotek své armády pod velení důstojníků německé mise.³⁸¹

Na základě předchozích rozhovorů vypracoval kancléř Bethmann-Hollweg návrh smlouvy o pěti bodech, který 28. července odeslal Wangenheimovi. Oba státy měly v současném konfliktu zachovávat striktní neutralitu, ale v případě napadení Rakouska-Uherska Ruskem mělo do války vstoupit po boku Německa rovněž Turecko. V případě války mělo také podřídit velení svých vojsk německé vojenské misi. Německo dále garantovalo integritu Osmanské říše proti Rusku. Problémem se však ukázal pátý bod, podle kterého mělo spojení platit pouze po dobu současného konfliktu mezi Rakouskem-Uherskem a Srbskem.³⁸² Turecká strana ale usilovala o dlouhodobou dohodu, neboť její hlavní starostí byla otázka poválečného uspořádání. Halim Paša proto tento bod odmítl jako zcela nepřijatelný. Obával se varianty, kdy by se Petrohrad po konci války mstil Istanbulu za jeho podporu Trojspolku. Jako ideální řešení si velkovezír představoval smlouvu na dobu sedmi let, nicméně byl ochoten přistoupit také na její platnost do vypršení mandátu Limanovy mise, tedy do konce roku 1918.³⁸³

Zatímco v Istanbulu probíhala v přísném utajení jednání, Velká Británie učinila krok, který zásadně poškodil její vztahy s Istanbulem. Koncem července začaly válečné přípravy, v jejichž rámci přišel první lord admirality Winston Churchill s návrhem zabavit rozestavěné turecké válečné lodě podle zákona o mobilizaci z roku 1912 a posílit jimi vlastní flotilu. O den později konzultoval tuto možnost také s prvním námořním lordem³⁸⁴ Louisem Alexandrem z Battenbergu a třetím námořním lordem Archibaldem Gordonem Moorem. Následně byly vypracovány plány na konfiskaci dvojice bitevních lodí *Sultan*

---

³⁸⁰ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 23. 7. 1914, PAAA, Politik, Reichskanzler, Staatssekretär, Rat im Gefolge 1914–1916 18 (dále RSRG), RZ 202/22402.

³⁸¹ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, přísně tajné, Istanbul 27. 7. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

³⁸² Telegram Bethmann-Hollwega Wangenheimovi, tajné, Berlín 28. 7. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

³⁸³ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 30. 7. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

³⁸⁴ Jedná se o odlišnou funkci. Úřad prvního lorda admirality měl politický charakter a přibližně odpovídal postu ministra námořnictva. První námořní lord pak byl faktickým náčelníkem štábu britského Královského námořnictva.

Osman I. a *Reşadiye* a několika menších plavidel. Moore nicméně varoval, že země se dosud nachází v míru a pro zabavení tak chybí legitimní důvod.³⁸⁵ Situace byla o to delikátnější, že se na místě již nacházela část posádky lodi *Sultan Osman I.*, která ji měla po jejím dokončení převzít. Britské ministerstvo zahraničí chovalo obavu, že by se Turci mohli pokusit na loď, které ještě chyběla část výzbroje, proniknout a vztyčit nad ní svoji vlajku. Pokud by k tomuto došlo, loď by byla považovaná po formální stránce za tureckou a k jejímu zabavení by tak již nemohlo dojít. Ještě 29. července tudíž admirálita vydala instrukce zabránit tureckým námořníkům vstoupit na palubu *Sultana Osmana I.*³⁸⁶

Plán konfiskace byl následně postoupen britskému kabinetu, který jej 31. července přijal i přes chybějící právní odůvodnění. Ještě tentýž den britští námořníci obsadili obě objednané bitevní lodě, které byly následně zařazeny do královského námořnictva pod jmény HMS *Agincourt* a HMS *Erin*.³⁸⁷ Porta byla Brity o zabavení lodí formálně informována až 1. srpna 1914. Tento krok nicméně očekávala nejpozději od 29. července. Již dříve navíc turečtí námořníci pobývající v Anglii varovali před britskou snahou pozdržet dodání lodí, na což Cemal Paşa reagoval pokusem dojednat okamžité předání *Sultana Osmana I.* i bez chybějící výzbroje s tím, že její montáž může být dokončena v Istanbulu. Porta se proti zabavení lodí silně ohradila a požadovala zpět celou částku pěti milionů tureckých liber zaplacených za stavbu lodí a další milion jako náhradu škody.³⁸⁸ Za přípustný by podobný krok mohla považovat v čase války, ale ne za stavu, kdy Britové stále ani nemobilizovali.³⁸⁹ Vzájemné vztahy dále poškodilo to, že Londýn neučinil žádné konkrétní sliby ohledně finanční kompenzace. Grey se 3. srpna omezil pouze na příslib důkladného zvážení odškodnění a nabídku jednání o odkoupení lodi *Sultan Osman I.*³⁹⁰ Konfiskace zásadním způsobem pobouřila veřejné mínění, a to nejen v Osmanské říši, ale i ve většině muslimského světa. Ztráta lodí byla pocíťována obzvláště hořce, neboť byly financovány z velké části za pomoci veřejných sbírek a vstupného z kulturních akcí. Na obnovu námořnictva museli od roku 1913 povinně odvádět část svého platu také státní úředníci.³⁹¹ Bez bitevních lodí navíc nepřicházela v úvahu dříve zvažovaná konfrontace

---

³⁸⁵ FROMKIN, s. 56.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 57.

³⁸⁷ VAN DER VAT, Dan, *The Ship that changed the World. The Escape of the Goeben to the Dardanelles in 1914*, Edinburgh 2000, s. 27.

³⁸⁸ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 109.

³⁸⁹ CEMAL, s. 116–117.

³⁹⁰ FROMKIN, s. 58; HELLER, *Louis Mallet*, s. 6.

³⁹¹ ÖZBEK, s. 798–799.

s Řeckem s cílem osvobodit okupované Egejské ostrovy. Jejich ztráta znamenala rovněž převahu ruského námořnictva v Černém moři.

Kroky Londýna potvrdily vedení VJP správnost jeho orientace na spojení s Německem. Pro stoupence Dohody v rámci výboru naopak představovaly těžkou ránu a okruh kolem Cemala Paši definitivně opustil myšlenku aliance s Francií. VJP se nově názorově dělil mezi proponenty neutrality, jako byl Cavit Bey, a válečnou stranu, kterou zosobňoval především Enver Paša. Tento vývoj však nebyl v úplnosti znám Wangenheimovi, který ještě 31. července naléhal na Zahraniční úřad, že vzhledem k ruské mobilizaci je nutné uzavřít smlouvu s Portou co nejdříve, neboť jinak „*můžeme mít 300 000 Turků proti sobě místo s námi*“.³⁹² V odpovědi následující den, kdy se již Německo nacházelo ve válečném stavu s Ruskem, Bethmann-Hollweg oprávnil Wangenheima k uzavření spojenecké smlouvy. Tu měl podepsat, pokud by také Liman byl toho názoru, že je Turecko schopné se pod vedením německých důstojníků účinně zapojit do války.³⁹³ Wangenheim proto obratem požádal Limana a Envera o schůzku, na které byl zhodnocen strategický význam Osmanské říše. Ten byl podle Limana závislý především na zajištění aliance s Bulharskem a Rumunskem, která by umožnila tureckým silám udeřit proti Rusku ve směru na Oděsu. V případě neutrality Rumunska a účasti Bulharska pak mělo spojení alespoň posloužit k otevření druhé fronty vůči Srbsku. Frontu ve východní Anatolii hodnotili přítomní jako okrajovou, a byli toho názoru, že ani Rusové se zde nebudou pokoušet o žádné ofenzivní akce. Enver se nicméně obával ruské převahy v Černém moři, a žádal po Wangenheimovi přesun německého bitevního křižníku *Goeben* do Úžin. Díky němu pak mělo turecké námořnictvo disponovat dostatečnou převahou, která by umožnila obojživelné akce proti ruskému pobřeží. Wangenheim zpravil 2. srpna o závěrech schůzky Wilhelmstraße a požádal o přesun bitevního křižníku *Goeben* do Úžin. Tato žádost však byla Jagowem následující den odmítnuta, neboť *Goeben* nebyl v danou chvíli k dispozici.³⁹⁴ Velvyslanec dále informoval, že vzhledem k Limanově příznivému stanovisku a vlastnímu přesvědčení

---

³⁹² Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 31. 7. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

³⁹³ Telegram Bethmann-Hollwega Wangenheimovi, Berlín 1. 8. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

³⁹⁴ Telegram Jagowa Wangenheimovi, 3. 8. 1914, KAUTSKY, Karl, MONTGELAS, Max Graf, SCHÜCKING, Walther, BÜLOW, Bernhard Wilhelm von (ed.), *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914. Band III. Vom Bekanntwerden der russischen allgemeinen Mobilmachung bis zur Kriegserklärung an Frankreich*, Berlin 1921, s. 170.

o ochotě VJP zapojit se do války na straně Německa ještě týž den podepíše alianční smlouvu.³⁹⁵

K podpisu spojení mezi Osmanskou říší a Německem skutečně došlo ještě 2. srpna ve čtyři hodiny odpoledne. Oproti prvotnímu návrhu však s několika menšími změnami. Třetí bod zajišťoval německé vojenské misi efektivní vliv nad tureckou armádou, přesné vymezení jejích pravomocí však mělo být ponecháno na Enverově dohodě s Limanem.³⁹⁶ Čtvrtý bod nově garantoval turecká území proti komukoliv, nejen proti Rusku. Smlouva měla platit do 31. prosince 1918 s možností prodloužení na dalších pět let, a měla zůstat utajenou.³⁹⁷ V turecké vládě byla o její existenci informována jen úzká skupina nejvýznamnějších ministrů včetně Envara, Taláta a Cemala. Ten i přes své předchozí výhrady k orientaci na Německo uznal, že nabídka byla příliš dobrá, než aby si ji Turecko mohlo dovolit odmítnout.³⁹⁸ Také Berlín byl spokojen a počítal s brzkým zapojením tureckých jednotek do konfliktu. Oproti tomu státy Dohody neměly o existenci tajné smlouvy žádné informace. Mallet nadále věřil, že Turecko zůstane neutrální. Podezření ohledně tureckých plánů choval pouze Giers, který se Portu snažil přimět k neutralitě pohrůzkami případné ruské intervence. Současně volal po urychlení válečných příprav Černomořské flotily a navrhoval preventivní zákrok proti Turecku, který však vylučovaly stejné obtíže, kvůli kterým obsazení Úžin odmítla již únorová konference.³⁹⁹

4.2 Období neutrality

Podpisem spojenecké smlouvy s Německem nastoupila Osmanská říše cestu směřující k zapojení do první světové války. Záhy následovala také příslušná opatření, ještě 2. srpna schválil Halimův kabinet mobilizaci mužů ve věku 20–45 let. Vyhlášena byla následující den vydáním *irade*.⁴⁰⁰ Berlín kalkuloval se vstupem Turecka do války v řádu několika dní, to však zůstalo neutrální další po skoro tři měsíce. Na aktivním zapojení do konfliktu totiž na rozdíl od uzavření aliance nepanovala v kabinetu ani v parlamentu shoda. Řada

---

³⁹⁵ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 2. 8. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402; LIMAN VON SANDERS, s. 33–34.

³⁹⁶ Tuto formulaci turecké strana požadovala s ohledem na roli sultána coby vrchního velitele osmanských sil.

³⁹⁷ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, 2. 8. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402. Text smlouvy k dispozici také In: First World War [online], [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: <https://www.firstworldwar.com/source/turcogermanalliance.htm>.

³⁹⁸ CEMAL, s. 112.

³⁹⁹ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 102.

⁴⁰⁰ KIESER, s. 188.

čelních představitelů země včetně velkovezíra se nadále do války zdráhala vstoupit. Osmanská říše tak na počátku srpna zaujala specifickou pozici, kdy již na jedné straně učinila řadu válečných opatření, na druhé straně opakovaně proklamovala svůj záměr zůstat v probíhajícím konfliktu neutrální.⁴⁰¹ Tento postup však vyvolával ve všech evropských státech značnou nejistotu a znepokojení.

Jen několik hodin po vyhlášení mobilizace se s velkovezírem setkal ruský velvyslanec Giers. Sdělil mu své výhrady k tomuto opatření, pro které dle jeho názoru Osmanská říše postrádala důvod. Ubezpečil velkovezíra, že Petrohrad nemá v úmyslu obsadit Úžiny (na což ostatně neměl v danou chvíli ani dostatek sil). Podle Halima Paši však byla mobilizace čistě preventivním opatřením, ke kterému musela Porta přikročit na základě veřejného mínění a zhoršující se situace v Evropě. Nicméně připustil, že pokud by se naskytla vhodná příležitost, mohlo by se Turecko pokusit získat zpět území odstoupená Bulharsku po první balkánské válce. Giers o rozhovoru informoval britského *chargé d'affaires* v Istanbulu Henryho Beaumonta. Podle Gierse byl Petrohrad sice znepokojen tureckou mobilizací, a především setrváním německé vojenské mise v zemi, nicméně pokládal za nepravděpodobné, že by jeho vláda proti těmto skutečnostem výrazněji protestovala. Sám Beaumont si nebyl tureckým postojem jistý. Na jednu stranu varoval před snahami Německa a Rakouska-Uherska získat Turecko na svoji stranu, současně byl však ochoten věřit upřímnosti turecké proklamace neutrality.⁴⁰² Dle jeho názoru bylo turecké rozhodnutí mobilizovat ovlivněno zvěstmi o plánovaném ruském útoku proti Osmanské říši, které pravděpodobně pocházely z německé ambasády.⁴⁰³ Grey s Beaumontovým hodnocením souhlasil a instruoval jej upozornit Portu, že případné porušení neutrality by mělo pro Osmanskou říši závažné důsledky.⁴⁰⁴

Berlín naopak usiloval o brzký vstup Turecka do války. Němci si byli vědomi, že turecká strana by mohla v případě nepříznivého vývoje na evropských bojištích opustit své smluvní závazky, či se dokonce postavit na stranu Dohody. Míru těchto obav dokládá naléhavé sdělení Jagowa Wangenheimovi, aby se pokusil přimět Turky vstoupit do konfliktu ještě 4. srpna. Očekával totiž brzkou deklaraci války ze strany Velké Británie

---

⁴⁰¹ Oběžná zpráva Halima Paši osmanským diplomatickým zastoupením, 3. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 84.

⁴⁰² Telegram britského vedoucího úřadu v Istanbulu Henryho Beaumonta Greyovi, 3. 8. 1914, GOOCH, George Peabody, TEMPERLEY, William Vazeille (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914, Volume XI. The Outbreak of War*, London 1926, s. 311–312.

⁴⁰³ Telegram Beaumonta Greyovi, 3. 8. 1914, BD, sv. XI, s. 317–318.

⁴⁰⁴ Telegram Greye Beaumontovi, 4. 8. 1914, BD, sv. XI, s. 313.

a obával se, že by její účast mohla Portu od splnění spojenecké povinnosti odradit.⁴⁰⁵ Na druhou stranu z tureckého pohledu se toto vyčkávání alespoň z počátku jeví jako nezbytné. Porta si byla vědoma, že plná mobilizace si vyžádá několik měsíců, během kterých bylo Turecko podobně jako v případě první balkánské války zranitelné. Nemohla tak vyhovět požadavkům Berlína a do konfliktu se okamžitě zapojit, zároveň ale nechtěla přijít o německé spojení a s ním spojené potenciální zisky v případě vítězství. Osmanská říše byla navíc v zásobování většinou druhů válečného materiálu závislá na Německu. Jeho přeprava přes neutrální Rumunsko by však po vstupu do války nebyla možná. Nutnost vyčkat na dokončení mobilizace sice skutečně dávala Portě možnost Německo v případě nepříznivého vývoje opustit, konečné rozhodnutí o zapojení do konfliktu však nebylo možné neomezeně oddalovat.⁴⁰⁶ Mobilizace přinášela vysoké finanční náklady, které bylo možné hradit jen díky německým půjčkám. Berlín je však mohl v případě příliš dlouhého váhání Portě odeprít. Osmanská říše čelila okamžitě po vypuknutí války 28. července značnému poklesu obchodu a rostoucí inflaci. Hospodářské problémy pak byly dále prohloubeny odvozy již tak nedostatkové pracovní síly.⁴⁰⁷ Případná demobilizace po vyčerpání finančních prostředků by ale byla pro Berlín jasným signálem, že Turci nechtějí dostát svým spojeneckým závazkům. V takovém případě by Němci spojeneckou smlouvu nejspíše vypověděli a Porta by se tak ocitla ještě v horším postavení než před jejím uzavřením, neboť by se již nemohla vrátit ke své politice balancování mezi oběma bloky. Pro tureckou politiku v období od srpna do října 1914 se tak stala charakteristickou snaha co nejdéle oddalovat vstup do války a současně získat co nejvíce prostředků z Německa, aniž by si Porta nenávratně zneprátelila státy Dohody.⁴⁰⁸

Spojence v těchto snahách našli Turci ve Wangenheimovi, který se vrátil ke svým dřívějším pochybnostem o vojenském potenciálu Osmanské říše. Zcela akceptoval argument, že je potřeba nejprve dokončit mobilizaci. Vhodnou záminku pro vyčkávání poskytla také ohlášená neutralita Itálie, i když Porta byla o jejím úmyslu zůstat mimo konflikt informována již před podpisem spojenecké smlouvy.⁴⁰⁹ Liman měl

---

⁴⁰⁵ Telegram Jagowa Wangenheimovi, urgentní, tajné, 3. 8. 1914, KAUTSKY, Karl, MONTGELAS, Max Graf, SCHÜCKING, Walther, BÜLOW, Bernhard Wilhelm von (ed.), *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914. Band IV. Von der Kriegserklärung an Frankreich bis zur Kriegserklärung Österreichs-Ungarns an Rußland*, Berlin 1921, s. 9.

⁴⁰⁶ SHAW, SHAW, s. 311.

⁴⁰⁷ AHMAD, *War and Society*, s. 274–275.

⁴⁰⁸ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 193–194.

⁴⁰⁹ Telegram Nabyho Beye Halimu Paşovi, 31. 7. 1914, ODD, sv. VIII, s. 70.

o schopnostech turecké armády lepší mínění, pochyboval však o brzkém vstupu Turecka do války. Již 11. srpna podal žádost o odvolání z funkce velitele vojenské mise, neboť chtěl velet jednotkám v Evropě, ta však byla zamítnuta. Stejnou odpověď obdržel Liman také při druhém pokusu o rezignaci během září, po kterém se mu dokonce dostalo napomenutí přímo ze strany císaře.⁴¹⁰ V dohodových státech naopak mobilizace vyvolala silné obavy, navíc se neodehrála bez několika incidentů. Ty souvisely s Enverovým rozhodnutím bez souhlasu kabinetu a navzdory doporučení kontradmirála Limpuse zaminovat Bospor a Dardanely. Limpus se obával incidentu, který by mohl nastat, pokud by byla některá z min zanesena do Istanbulu a potopila zde zahraniční loď. Enver původně zamýšlel ponechat pouze tajné plavební koridory pro spojence, Halim Paša však prosadil jejich otevření také pro obchod, neboť opak by dle něho vedl k drastickému zhoršení vztahů s dohodovými mocnostmi. Položení min v Bosporu bylo opatření mířící především proti Rusku, které na něj reagovalo zadržováním tureckých občanů v černomořských přístavech a prohledáváním tureckých lodí.⁴¹¹ Vyhrocená situace se sice po několika dnech uklidnila, v té době se již ale schylovalo k vážnější krizi.

Od listopadu 1912 operovala pod vedením kontradmirála Wilhelma Antona Souchona ve Středomoří německá divize složená z bitevního křižníku *Goeben* a lehkého křižníku *Breslau*. Šlo o moderní, rychlé a dobře pancéřované lodě, mise však měla především prestižní charakter. Jejich nasazení ve Středozezemním moři vzešlo z iniciativy císaře Viléma II., který chtěl demonstrovat německou přítomnost ve světových mořích, avšak proti převaze spojených francouzsko-britských sil nepředstavovaly německé lodě významnou hrozbu. Po vypuknutí války se však nacházely ve vhodném postavení k tomu, aby mohly narušit přepravu francouzských vojáků ze severní Afriky do Evropy.⁴¹² Toho využily ráno 4. srpna, kdy ostřelovaly přístavy v Alžírsku, záhy se však byly nuceny stáhnout před francouzsko-britskými silami. Spojenci očekávali, že se Souchon pokusí uniknout do rakouských přístavů, ale o den dříve bylo v Berlíně rozhodnuto jinak. O Jagowově zamítnutí Wangenheimovy žádosti o přesun lodi *Goeben* do Turecka byl 3. srpna informován Vilém II. Císař s Jagowem nesouhlasil a vydal rozkaz, aby obě lodě odpluly do Istanbulu. V jeho rozhodnutí nejspíše hrála roli dvojice faktorů. Prvním byla neutralita Itálie a dosavadní mír mezi Dohodou (s výjimkou Srbska) a Rakouskem-

---

⁴¹⁰ MCMEEKIN, s. 118.

⁴¹¹ CEMAL, s. 94.

⁴¹² VAN DER VAT, s. 37.

Uherskem. Druhým byla snaha posílit Turky a přimět je tak k rychlejšímu vstupu do války. Dne 6. srpna se proto obě lodi vydaly z Messiny směrem k Istanbulu.⁴¹³

O rozhodnutí Viléma II. byl obratem informován také Halim Paša, který však odmítal lodě do Úžin vpustit. To by ale znamenalo jistou zkázu německé Středomořské divize. Naproti tomu jejich vpuštěním riskovala Porta svoji neutralitu a možnost přímého konfliktu s Dohodou. Dle mezinárodního práva by totiž musela lodě do 24 hodin vypovědět, nebo je odzbrojit a jejich posádky internovat. Po Wangenheimových protestech však Halim Paša při schůzce v noci na 6. srpna ustoupil a povolil jejich proplutí za podmínky přijetí šesti tureckých požadavků. Ty obsahovaly mimo jiné německý souhlas se zrušením kapitulací, garanci spravedlivých tureckých zisků ve válce včetně reparací a navrácení Egejských ostrovů v případě řecké intervence. Ze strany Německa šlo o velmi významné ústupky, Wangenheim je nicméně akceptoval, neboť dle jeho mínění byly závazné pouze v případě naprostého německého vítězství.⁴¹⁴ Souchon přesto musel čekat v Egejském moři na povolení ke vstupu do Úžin ještě několik následujících dní, přičemž neustále narůstala hrozba, že bude nalezen pronásledujícími Brity. Halim Paša totiž vpuštění lodí začal podmiňovat také uzavřením aliance s Bulharskem.

Ještě 10. srpna obdržel Souchon protichůdné instrukce. Zatímco z Istanbulu byl informován, že turecká strana ještě nedala ke vstupu svolení, a lodě tak nemají do Úžin pokračovat, rozkazy z Berlína naopak požadovaly, aby Souchon neprodleně proplul Dardanelami. Kontradmirál se řídil rozkazy z Německa a obě lodě se tak večer 10. srpna ocitly před vstupem do Úžin, což v Istanbulu vedlo k mimořádné schůzi vlády. Kabinet se rozhodl ustoupit ze svých požadavků a umožnit lodím Dardanelami proplout. Své svolení však podmínil jejich následným odprodejem Portě. *Goeben* a *Breslau* měly být prezentovány jako náhrada za lodě zabavené Brity. Tento krok měl především za cíl umožnit Osmanské říši zachovat si neutralitu. Jejich odkoupením, které nejspíše poprvé navrhl vyslanec v Athénách Ghalib Kémaly Bey 8. srpna, se Porta mohla vyhnout povinnosti lodě vydat či internovat.⁴¹⁵ Halim Paša toto řešení projednal ještě týž večer s Wangenheimem, který však jejich možný prodej na základě instrukcí z Berlína odmítl.

---

⁴¹³ VAN DER VAT, s. 78.

⁴¹⁴ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, *Therapia* 6. 8. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

⁴¹⁵ Telegram osmanského vyslance v Athénách Ghaliba Beye Halimu Pašovi, přísně důvěrné, 8. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 113.

Goeben a *Breslau* byly přesto vpuštěny do Úžin a následující den zakotvily v zátocce Karabiga v Marmarském moři.⁴¹⁶

Britové byli o pohybu německých lodí informováni ještě 11. srpna, na což admirálita reagovala rozkazem zahájit blokádu Úžin. Stejný den však Porta bez ohledu na předchozí odmítnutí oznámila odkoupení obou lodí, o kterém informovala také Brity kotvící před Dardanelami. Turecký kabinet tak postavil Londýn i Berlín před hotovou věc. Němci nemohli tuto zprávu dementovat, pokud nechtěli přijít o svoji Středomořskou divizi, a byli tak nuceni přistoupit na fiktivní prodej. Cemal Paša následně přišel s návrhem nahradit Limpusovu misi Souchonem a německými námořníky, kteří by tak mohli zůstat na svých lodích. Nad *Goebenem* a *Breslau* byly 15. srpna vztyčeny turecké vlajky a do osmanského námořnictva byly zařazeny pod novými jmény *Yavuz Sultan Selim* a *Midilli*.⁴¹⁷ Důstojníci britské mise však zůstali v tureckých službách i nadále, přičemž Limpus formálně předal velení na tureckým námořnictvem Souchonovi až počátkem následujícího měsíce. V zemi zůstal do 14. září, kdy obdržel rozkaz odplout na Maltu. Někteří britští důstojníci dokonce zůstali v Turecku až do jeho vstupu do války.⁴¹⁸ Londýn následně požadoval vydání lodí v souladu s mezinárodním právem a zpochybňoval legalitu transakce. Turecká strana však jakékoliv pochybnosti odmítla s tím, že mezinárodní právo nezakazuje prodej lodě válčící stranou neutrálnímu státu.⁴¹⁹ Britové byli nuceni se s nastalou situací smířit, neboť jedinou alternativou bylo vyhlášení války, což si v již tak složité válečné situaci pochopitelně nepřáli. Britská admirálita se tak spokojila pouze s ponecháním části svých sil v blízkosti Úžin pro případ, že by se německé lodě pokusily odplout.⁴²⁰

Paralelně s únikem Středomořské divize vedla Porta několik tajných jednání. Jedním z jejích cílů bylo získat čas a přesvědčit Dohodu o upřímnosti své neutrality. Touto snahou bývá vysvětlováno také setkání Envera Paši s atašé ruské ambasády 5. srpna, během kterého Enver ruské straně navrhl uzavření vojenské aliance na období pěti až deseti let, pokud Rusové na oplátku podpoří turecké nároky v otázce Egejských ostrovů a západní Thrákie.⁴²¹ Tento krok měl nejspíše za cíl rozptýlit ruské obavy ohledně existence německo-tureckého spojení, současně však nelze vyloučit ani možnost, že

---

⁴¹⁶ VAN DER VAT, s. 114.

⁴¹⁷ CEMAL, s. 120; VAN DER VAT, s. 118.

⁴¹⁸ ROONEY, s. 24.

⁴¹⁹ Telegram Halima Paši osmanskému velvyslanci v Londýně Tevfiku Pašovi, 31. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 186.

⁴²⁰ MACFIE, s. 122–123.

⁴²¹ BOBROFF, s. 101.

byl míněn vážně. Turecko by se totiž za těchto podmínek mohlo dočkat podobných zisků, jaké si slibovalo od dohody s Německem. Navíc by mu tak bylo umožněno dále vyčkávat, a přiklonit se nakonec k vítězí straně. Proti této možnosti však hovoří skutečnost, že Rusům ji předložil právě Enver, který byl nesporně hlavním stoupencem orientace na Německo. Petrohrad byl tureckým návrhem příjemně překvapen a Giers z Istanbulu doporučoval tureckou nabídku přijmout.⁴²² Sazanov však považoval za dostatečnou již prostou neutralitu Osmanské říše, a nechtěl se smluvně vázat k větším ústupkům. Portě za její nestrannost ve válce přislíbil garanci současných území a projevil ochotu smluvně uznat případnou konfiskaci německých železničních koncesí v Turecku. Nabídl zvážit i další požadavky, ale současně odmítl turecké územní nároky: „*Nemůžeme však přijmout návrh císařské vlády ohledně [Egejských] ostrovů a Thrákie, neboť současná válka se vede ve jménu národního principu, a my nemůžeme cokoliv učinit bez souhlasu Anglie a Francie, které jsou proti.*“⁴²³ Pozdější jednání však vzhledem k dalším incidentům a novým postojům Ruska zůstala bez úspěchu.

Jedním z důvodů jejich selhání byla také aktivita, kterou Osmanská říše nadále vyvíjela směrem k Bulharsku a Rumunsku. Porta předpokládala, že se společným tlakem s Německem a Rakouskem-Uherskem podaří přimět vstoupit do války alespoň Bulhary, zatímco Rumunsko mělo minimálně zachovat neutralitu. S tímto scénářem počítala také v době podpisu alianční smlouvy. Bez spojení s Bulharskem by se Turecko ocitlo v izolaci. Otevření druhé fronty proti Srbsku a dosažení pozemního spojení s Rakouskem-Uherskem bylo nezbytné pro dlouhodobé vedení války. Turci by navíc místo na Balkáně mohli své síly nasadit pouze na vzdálenějších válčistiích na Sinaji a ve východní Anatolii. Neochota Bulharska zapojit se do konfliktu se stala pro Halimův kabinet další vhodnou záminkou pro vyčkávání. I kdyby se podařilo odpor Sofie zlomit a spojení dojednat, Porta neměla v úmyslu zapojit se do války, dokud by nebyla dokončena mobilizace jejích vojsk. Při jednáních se Sofií v polovině srpna byla diskutována také myšlenka vzniku obranného bloku, ke kterému se mělo připojit také Rumunsko a Řecko.⁴²⁴

Tyto rozhovory vedly k návrhu smlouvy, se kterým Halim Paša 15. srpna seznámil také Wangenheima. Současně jej však ujistil, že se jedná pouze o základ budoucích jednání a Porta udělá vše proto, aby Bulharsko přesvědčila ke vstupu do války.

---

⁴²² BOBROFF, s. 102.

⁴²³ Telegram zastupujícího osmanského velvyslance v Petrohradu Fahreddina Reşada Beye Halimu Paşovi, přísně důvěrné, 20. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 161.

⁴²⁴ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, přísně tajné, Therapia 9. 8. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

Wangenheim si však nedělal o plánech Turků falešné představy: „*Návrh smlouvy prozrazuje záměr zúčastněných stran zůstat neutrální, dokud nebude jasné, zda zvítězíme my, nebo naši protivníci, aby se tak mohly v případě našeho vítězství ve vhodný moment chopit kořisti.*“⁴²⁵ Dále poznamenal, že Turecko bez aktivní spoluúčasti Bulharska do války nevstoupí. Tentýž den odcestovali do Sofie Talât Bey a do Bukurešti Halil Bey s cílem dojednat konečné podmínky spojenecké smlouvy, a v nejlepším případě získat i závazek Sofie k pozdějšímu vstupu do války.⁴²⁶ Přes osobní snahu nejvyšších představitelů VJP však Turci nedokázali prosadit ani přijetí původního návrhu. Rumunsko námluvy Porty opět odmítlo, a naopak vedlo tajná jednání o dohodě s Ruskem.⁴²⁷ Petrohrad tak navíc získal i informace o diplomatických snahách Porty, což vyvolalo otázky o upřímnosti Enverova návrhu spojení z 5. srpna. Lepšího výsledku dosáhl Talât v Sofii, kde 19. srpna podepsal s Bulharskem obrannou smlouvu. Bulharský premiér Vasil Radoslavov však odmítal přidání jakýchkoli ofenzivních klauzulí, dokud se mu nedostane záruky rumunské neutrality při případném útoku proti Srbsku.⁴²⁸

Neutralita Bulharska a Rumunska působila potíže také v oblasti vojenských dodávek z Německa do Turecka. S první žádostí o materiální pomoc se na Wangenheima obrátil Enver již 6. srpna. Pro účast ve válce potřebovala osmanská armáda minimálně 200 000 pušek, půl milionu dělostřeleckých granátů a další výzbroj.⁴²⁹ K splnění Enverovy žádosti se přikláněl Liman, který si byl vědom špatného zásobení turecké armády. Také Berlín měl zájem Enverovi vyhovět a umožnit Portě co nejdříve vstup do války. První dodávky však o několik dnů zpozdil požadavek společnosti Krupp, která sice měla potřebný materiál k dispozici, trvala ale na platbě v hotovosti, neboť Porta dosud neuhradila své předchozí závazky. Tomu se však Turecko vzhledem k obtížné finanční situaci snažilo vyhnout, a žádalo tak o pomoc německou vládu.⁴³⁰ Problém byl vyřešen až zásahem pruského ministra války Ericha von Falkenhayna 15. srpna. Na základě jeho rozhodnutí byla požadovaná částka uhrazena z německého armádního rozpočtu.⁴³¹

---

⁴²⁵ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 15. 8. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

⁴²⁶ Telegram Halima Paši osmanskému velvyslanci ve Vídni Hilmimu Pašovi, přísně důvěrné, 15. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 142; MANGO, s. 136.

⁴²⁷ ANDERSON, s. 317–318.

⁴²⁸ TRUMPENER, *Germany and the Ottoman Empire*, s. 35.

⁴²⁹ TRUMPENER, Ulrich, *German Military Aid to Turkey in 1914. An Historical Re-Evaluation*. In: *The Journal of Modern History* 32, 1960, 2, s. 145.

⁴³⁰ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 15. 8. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

⁴³¹ TRUMPENER, *Military Aid*, s. 145.

Obtíže spojené s platbou za materiál však byly zanedbatelné ve srovnání s těmi souvisejícími s jeho transportem. Tu zajišťoval Zahraniční úřad ve spolupráci se společností Schenker & Co. po železnici přes neutrální Rumunsko a Bulharsko. Přeprava tak byla závislá na souhlasu těchto zemí. Turecká strana navíc začala svoje požadavky navyšovat o dodání houfnic, nákladních automobilů, uniforem a další výstroje.⁴³² Bukurešť s transportem materiálu souhlasila 18. srpna, již po několika dnech však své hranice pro náklad opět uzavřela. Její rozhodnutí souviselo s incidentem, kdy bez vědomí Bukurešti odcestovalo přes rumunské území do Turecka několik desítek německých důstojníků a námořníků v civilních šatech. Jejich příjezd do Istanbulu však nezůstal bez povšimnutí dohodových států, které se následně obrátily na Rumunsko s požadavkem, aby se již podobná situace neopakovala. K vyslání posil došlo na základě Souchonovy žádosti, o které však admirál neinformoval tureckou vládu. Ta se tak o přesunu německých důstojníků dozvěděla až se zpožděním. Halim Paşa se okamžitě obrátil prostřednictvím tureckého velvyslance v Berlíně Mahmuda Muhtara Paši na Němce se žádostí, aby bez tureckého souhlasu již další muže neposílali.⁴³³ Muhtar Paşa se však řadil mezi stoupence vstupu do války a německou stranu tak nejspíše o velkovezírově požadavku plně neinformoval. Nelze ani vyloučit možnost, že velkovezírově pokyny záměrně ignoroval. Halimu Paşovi odpověděl až v souvislosti s vysláním druhé skupiny námořníků. V telegramu jej informoval o stanovisku podtajemníka Zimmermana, podle kterého byli důstojníci a námořníci vysláni do Istanbulu pouze pro potřeby německého loďstva.⁴³⁴

Berlín následně zahájil jednání s Bukureští, aby opět povolila přesun materiálu. Ta souhlasila za podmínky, že se bude jednat pouze o omezené množství nákladu, což po 29. srpnu v praxi znamenalo maximálně osm vagónů denně. Již 16. září však Bukurešť začala opět zdržovat náklad na uherských hranicích, kde se zatím nashromáždilo asi 150 vagónů. Rumuni jim umožnili pokračovat 22. září, nicméně denní kvóta byla následně snížena jen na sedm nákladních vozů. Po celou dobu transport komplikovala také řada incidentů, při kterých unikl na veřejnost obsah dodávek. Turecká strana to již dříve přičítala nedostatečným maskovacím opatřením ze strany společnosti Krupp a obávala se dalších omezení přepravy. Navíc byla již 6. září informována, že v případě

---

⁴³² TRUMPENER, *Military Aid*, s. 147.

⁴³³ Telegram Halima Paši osmanskému velvyslanci v Berlíně Muhtaru Paşovi, 23. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 167; telegram Halima Paši Muhtaru Paşovi, důvěrné, 26. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 174.

⁴³⁴ Telegram Muhtara Paši Halimu Paşovi, důvěrné, 27. 8. 1914, ODD, sv. VIII, s. 177.

jejího vstupu do války Bukurešť nadále neumožní dopravovat vojenský materiál přes rumunské území.⁴³⁵ Množství těchto případů začalo narůstat koncem měsíce a rumunská vláda 30. září pod tlakem veřejnosti opět uzavřela své hranice. Dne 2. října pak premiér Ion Brătianu německému vyslanci oznámil, že jeho země již nepovolí žádné další dodávky vojenského materiálu. Náklad nacházející se na rumunském území měl být následně vrácen zpět do Uherska.⁴³⁶ Tento vývoj přispěl k dalšímu váhání Turecka se vstupem do války, neboť jedinou alternativu přepravy přes Rumunsko představovalo obsazení Srbska a přesun materiálu přes jeho území. Porta tak měla motivaci čekat se svým zásahem až do porážky Bělehradu, či do případné intervence Bulharska a otevření druhé fronty.

Rostoucí požadavky přicházející z turecké strany, aniž by podnikla jakékoli kroky k vstupu do války, vedly v Berlíně k značné frustraci. Německé velení však začalo přikládat Turecku stále větší důležitost, a počátkem září opět apelovalo ve prospěch intervence. Jako nejvhodnější místa pro útok označil Moltke Oděsu, kde by se mohly turecké jednotky vylodit za podpory křižníku *Goeben*, a Suez, jehož obsazení by zásadním způsobem narušilo britské obchodní trasy. V případě postupu směrem na Egypt Němci věřili také v povstání místního obyvatelstva proti Britům. Obě možnosti byly zváženy Wangenheimem, Enverem i Limanem, nicméně každý preferoval odlišný postup. Wangenheim se obával o bezpečnost Istanbulu vzhledem k britsko-francouzským silám v blízkosti Dardanel, a odmítal proto použít lodě nutné k obraně hlavního města na podporu vylodění v Černém moři. Poukazoval navíc také na obtíže se zásobováním při podobné operaci. Sám považoval za nejrozumnější postupovat na Suez. Současně si však byl vědom, že si případná ofenzíva přes Sinaj vyžádá několik dalších týdnů příprav. Oproti tomu Liman jasně upřednostňoval vylodění u Oděsy s cílem ulevit německo-rakouským silám na východní frontě, a pokusit se s nimi spojit v Haliči. Útok na Suez odmítal, neboť by vyžadoval několikadenní pochod přes poušť, který by dle jeho názoru výrazně snížil bojeschopnost armády předtím, než by se vůbec setkala s nepřítelem. Enver navrhoval vyčkat několik týdnů, po kterých měly turecké síly zaútočit ve směru na Kavkaz a pokusit se využít odporu místního obyvatelstva proti Rusům.⁴³⁷

---

⁴³⁵ Telegram osmanského vyslance v Bukurešti Séfy Beye Halimu Paşovi, 6. 9. 1914, ODD, sv. VIII, s. 197–198.

⁴³⁶ TRUMPENER, *Military Aid*, s. 149.

⁴³⁷ TRUMPENER, Ulrich, *Liman von Sanders and the German-Ottoman Alliance*. In: *Journal of Contemporary History* 1, 1966, 4, s. 186.

Ve snaze dosáhnout rychlého tureckého rozhodnutí přistoupil Berlín počátkem října k odmítnutí veškerých dalších žádostí o vojenský materiál, a to až do doby, než se Osmanská říše aktivně zapojí do války.⁴³⁸ Wangenheim se pokusil toto rozhodnutí zvrátit, přičemž argumentoval doposud probíhající mobilizací. Vyloučil sice možnost vylovení u Oděsy, sliboval však útok proti Egyptu během několika následujících týdnů. Na rozdíl od Limana bylo vedení německé armády s touto možností spokojeno. Berlín však nechtěl Turkům poskytnout příležitost k dalšímu otálení, a současně s přípravami na tažení proti Suezmu požadoval také neprodlený zásah Souchonovy divize: „*Pokud se vylovení u Oděsy nejeví jako možné, [...] pak by k vypuknutí války mohlo dojít alespoň prostřednictvím námořních sil v Černém moři.*“⁴³⁹ Wangenheim s tímto plánem nesouhlasil. Domníval se, že je chybou riskovat zatažení Turecka do války předtím, než bude zcela připravené. Tím spíše kvůli operaci marginálního vojenského významu. Německé vedení nicméně od svého požadavku neustoupilo.

Počátkem září navíc Porta dospěla k dalšímu rozhodnutí, které znamenalo zásadní změnu jejího postavení vůči velmocem. Dne 9. září bylo oznámeno rozhodnutí kabinetu o vypovězení veškerých kapitulací k 1. říjnu 1914.⁴⁴⁰ Usnesení se okamžitě setkalo s nadšeným přijetím obyvatelstva, pro které znamenalo konec nerovného postavení a nadvlády velmocí nad Tureckem. V ulicích Istanbulu vypukly oslavy a VJP u této příležitosti uspořádal slavnostní banket. Nadšení panovalo také v provinciích, odkud do hlavního města přicházely gratulace k „dosažení svobody a nezávislosti“.⁴⁴¹ Stránky *Taninu* hlásaly: „*Ta noční můra, která nás pronásledovala po staletí, a byla rok od roku strašnější a nesnesitelnější, ta noční můra, která nás tísnila tak, že nám brala dech, už neexistuje!*“⁴⁴² Osmanské říši se tímto krokem podařilo splnit jeden ze svých hlavních cílů, aniž by musela porušit svoji neutralitu. K udržení nového stavu však bylo klíčové zachovat si nadále německé spojení.

Vypovězení kapitulací vyvolalo velkou kritiku ze strany všech dotčených států. Vesměs se shodovaly na tom, že je není možné jednoduše zrušit, neboť představují dvoustrannou smlouvu. Žádná z mocností se nicméně nenacházela v postavení tureckému rozhodnutí vzdorovat. Německo s tímto krokem již předběžně souhlasilo během jednání

---

⁴³⁸ Zpráva pruského ministra války Ericha von Falkenhayna Zahraničnímu úřadu, tajné, 10. 9. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

⁴³⁹ Telegram Jagowa Wangenheimovi, koncept, 10. 9. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22402.

⁴⁴⁰ AHMAD, *Capitulations*, s. 18.

⁴⁴¹ Tamtéž.

⁴⁴² Le Stamboul, 10. 9. 1914, XLVIII/229. Francouzské noviny citují zprávy tureckého tisku.

Wangenheima a Halima Paši o vpuštění *Goebenu a Breslau* do Úžin, ale velvyslanec si nedokázal představit, že by Turci k tomuto kroku přistoupili ještě před válkou, nikoliv až po ní. Berlín následně odmítl jejich vypovězení akceptovat.⁴⁴³ V kombinaci s tureckou neochotou zapojit se do konfliktu dokonce pohrozil vypovězením aliance a stažením vojenské mise. Později nicméně souhlasil odložit tento spor až na dobu po válce, a v podstatě tak přijal nastalou situaci. Podobný postoj zaujala také Vídeň, podle které bylo rozhodnutí Porty nutné respektovat vzhledem k jejímu významu ve válce. Protesty vznesly také státy Dohody, byť Rusko připustilo jistou ochotu jejich zrušení akceptovat výměnou za zachování přísné neutrality.⁴⁴⁴

Vypovězení kapitulací vedlo k dalšímu navýšení tlaku ze strany Německa na brzkou tureckou intervenci, nicméně většina kabinetu byla dosud proti válce. Berlín proto splnil svoji pohrůžku a omezil další materiální pomoc s výjimkou převodu 100 000 tureckých liber, které měly sloužit k financování útoku na Suez.⁴⁴⁵ Porta tak měla jen omezený čas, než by ji nedostatek financí donutil demobilizovat. Za této situace Enver přistoupil na německé požadavky. Kontradmirál Souchon na základě instrukcí z Berlína 14. září žádal o možnost uspořádat manévry v Černém moři, čímž by se mu naskytla příležitost vyprovokovat válku s Ruskem. Enver jejich konání schválil, aniž by k tomu měl svolení velkovezíra či kabinetu. Svůj souhlas byl však záhy donucen odvolat, neboť o plánovaných manévrech byl informován také Cemal Paša, jenž proti nim protestoval u velkovezíra. Halim Paša věc předložil na schůzi kabinetu 16. září, kde se všichni ministři s výjimkou Envera vyslovili pro zachování neutrality, a tudíž i proti přítomnosti Souchonových lodí v Černém moři.⁴⁴⁶ Toto rozhodnutí potvrdil kabinet i na další schůzi 20. září. Problém však představoval status lodí *Goeben a Breslau*. Němci trvali na výkladu, podle kterého byly lodě i přes fiktivní prodej nadále německé a jejich posádky tak podléhaly pouze rozkazům z Berlína. Halim Paša toto stanovisko akceptoval, z čehož však vyplývalo, že Porta by neměla právo bránit případnému německému pokusu odplout do Černého moře. V následujících dnech také proběhla další jednání o úpravě postavení kontradmirála Souchona. Ta vyústila v jeho jmenování do hodnosti admirála v osmanském loďstvu, čímž se dále posílil jeho vliv na turecké námořnictvo.⁴⁴⁷

---

⁴⁴³ FROMKIN, s. 69.

⁴⁴⁴ Oběžná zpráva Halima Paši osmanským diplomatickým zastoupením, 10. 10. 1914, ODD, sv. VIII, s. 273–276. Příloha obsahuje zprávy tureckých zastoupení o reakci evropských států na vypovězení kapitulací.

⁴⁴⁵ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 150.

⁴⁴⁶ MCMEEKIN, s. 116; WEBER, s. 74.

⁴⁴⁷ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 160.

Konflikt však téměř vypukl kvůli jinému incidentu. Na základě Churchillova rozhodnutí přistoupilo britské námořnictvo 25. září k prohledávání veškerých tureckých lodí plujících z Úžin do Egejského moře. Turci se následně rozhodli podrobit britské odhodlání zkoušce. Dne 27. září se Dardanely pokusil opustit turecký torpédový člun, který však zadržely britské lodě a donutily jej obrátit se zpět. Na základě této konfrontace začali němečtí inženýři ještě téhož dne pracovat na kompletním zaminování Úžin. Porta posléze rozhodla o jejich uzavření z „preventivních důvodů“ a nabídla možnost jejich opětovného otevření za podmínky, že se britsko-francouzské lodě stáhnou k Lémnosu.⁴⁴⁸ Britové však na turecký požadavek nepřistoupili, a Úžiny tak zůstaly pro dopravu uzavřené.

Tato skutečnost měla mít zásadní strategické důsledky, které se však projevily až v delším časovém období. Těžce zasaženo bylo Rusko, které ztratilo možnost importovat přes Černé moře vojenský materiál od svých spojenců a postižen byl také jeho export. Osmanská říše sice stále zachovávala neutralitu, její pozice se nicméně značně změnila. Petrohrad dosud nebyl ochoten riskovat konflikt s Osmanskou říší zčásti proto, že se obával dopadů uzavření Úžin. Jakmile Porta uskutečnila toto opatření, zmizel i jeden z hlavních argumentů proti preventivnímu útoku s cílem se jich zmocnit. Celý incident však nelze hodnotit jinak než jako selhání britské diplomacie, která svým nátlakem přinutila Turecko k protipatřením, z kterých nejvíce těžilo Německo. Uzavření Úžin však paradoxně nebylo příliš reflektováno v Berlíně, který nadále spatřoval hlavní význam Osmanské říše v přímé válečné intervenci a vázání nepřátelských jednotek, nikoliv v dlouhodobém narušení zásobovacích tras Ruska. V průběhu září navíc Německo utrpělo neúspěchy ve svém tažení proti Francii v bitvách na Marně a Aisně, se kterými pomalu zanikala šance na rychlé rozhodnutí války. O to více německé velení naléhalo na zapojení Turecka, současně však narůstaly i obavy, že ochota Porty vstoupit do války bude s jejím trváním stále slábnout.⁴⁴⁹

Berlín tudíž pokračoval v nátlaku na svého spojence, k čemuž se naskytlá nová příležitost 1. října, když Muhtar Paša požádal při rozhovoru s Zimmermannem o půjčku ve výši 5 milionů tureckých liber. Tyto finance byly dle velvyslance nezbytné k tomu, aby Turecko nemuselo demobilizovat.⁴⁵⁰ Zimmermann tento požadavek přijal, ale

---

⁴⁴⁸ Oběžná zpráva Halima Paši osmanským diplomatickým zastoupením, 10. 10. 1914, ODD, sv. VIII, s. 273–276; FROMKIN, s. 67.

⁴⁴⁹ MCMEEKIN, s. 94.

⁴⁵⁰ Telegram Halima Paši Muhtar Pašovi, 28. 9. 1914, ODD, sv. VIII, s. 246.

v souladu se zásadou neposkytovat další pomoc až do zapojení Istanbulu do války jej podmínil předchozím tureckým zásahem. Současně se ale obával důsledků finančních problémů Porty a nezávazně přistoupil na Muhtarovu prosbu, aby byla část peněz vyplacena předem. Další splátka měla být vyplacena bezprostředně po vstupu Turecka do války a zbytek pak postupně každý následující měsíc. Zimmermann však vyjádřil také pochybnosti o osmanském ministru financí Cavidu Beyovi vzhledem k jeho protiněmeckému postoji, a trval na tom, aby celé jednání proběhlo bez jeho vědomí.⁴⁵¹ Během následujících dní se pak Muhtar dohodl s německou vládou na přesných podmínkách půjčky. Turecku mělo být vyplaceno 250 000 liber do deseti dnů od uzavření smlouvy, dalších 750 000 pak do deseti dnů od vstupu do války s Ruskem či Velkou Británií. Zbylé prostředky pak měly být vypláceny měsíčně po 400 000 librách až do celkové výše 5 milionů. Úvěr zahrnoval také 6% úrok a podmínky jeho splacení měly být dojednány do 12 měsíců od uzavření míru.⁴⁵² Během jednání se Muhtar Paša na základě svých instrukcí pokoušel dohodnout také odkoupení německých ponorek, které měly být doručeny po částech a následně smontovány v Istanbulu. V tomto případě však Němci již trvali na předchozím vyhlášení války.⁴⁵³

Německá neústupnost nakonec začala přinášet výsledky. Velkovezír Halim Paša se dosud stavěl proti válce, nicméně část vedení VJP se shodla, že již není možné ji dále odkládat. Večer 8. října se Talât Bey a Halim Bey sešli s Enverem Pašou v jeho sídle, kam obdržel pozvání také Wangenheim. Velvyslanci sdělili, že jsou odhodláni postavit se po bok Německa, jakmile to bude možné. Následně vyložili svůj plán na zapojení Turecka do války. Nejprve se chtěli obrátit na Cemala Pašu a získat jej pro intervenci. Vzhledem k jeho pozici ministra námořnictva a předchozí zkušenosti se zablokováním zářijových námořních manévrů ho při pokusu vyprovokovat incident v Černém moři nebylo možné obejít. Pokud by byl Cemal Paša proti útoku, měli se ještě pokusit získat přímo souhlas velkovezíra. V případě, že by si nenaklonili ani jednoho z nich, je hodlali donutit k rezignaci a intervenci měla následně prosadit nová vláda vytvořená z členů válečné strany v rámci VJP. Samotná intervence měla mít podobu útoku proti ruskému loďstvu a přístavům v Černém moři. Proběhnout měla, jakmile z Berlína dorazí první část dojednané půjčky.⁴⁵⁴

---

⁴⁵¹ Telegram Zimmermanna Jagowovi, Berlín 1. 10. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22403.

⁴⁵² Osobní dopis Muhtara Paši Halimu Pašovi, 6. 10. 1914, ODD, sv. VIII., s. 269–270.

⁴⁵³ Telegram Muhtara Paši Halimu Pašovi, 7. 10. 1914, ODD, sv. VIII., s. 270.

⁴⁵⁴ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 9. 10. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

Wangenheim o setkání informoval Berlín, přičemž se vyjádřil proti tureckým plánům. Podle velvyslance byla v danou chvíli vzhledem k uzavření Úžin zcela dostačující osmanská neutralita. Zopakoval své znepokojení ohledně potíží, které by vstup do války vyvolal v zásobování Osmanské říše. Především se ale obával možnosti, že by Turecko mohlo být v krátké době poraženo, čímž by Německo přišlo o veškeré výhody plynoucí z uzavření Úžin a nutnosti Rusů držet část svých jednotek v záloze pro případ války s Osmanskou říší. S tímto hodnocením se však zásadně rozcházel postoj Berlína. Wilhelmstraße i německé vrchní velení turecký plán ocenily a trvaly na jeho co nejdřívějším uvedení do praxe. Mezitím se Talátovi a Enverovi podařilo již 10. října získat pro věc i Cemala. Díky tomu tak měla válečná strana možnost jednat zcela za zády velkovezíra. Následujícího dne Wangenheima opět navštívili stoupenci války. Během schůzky přišli s novým požadavkem, aby alespoň 2 miliony liber z dojednané půjčky byly převedeny do Istanbulu ještě před intervencí. Vyplaceny však měly být německou ambasádou až následně. Tato úprava nejspíše souvisela s úmrtím rumunského krále Karla I., jehož smrt přiblížila Rumunsko Dohodě a vyvolala pochybnosti o přesunu hotovosti přes jeho území.⁴⁵⁵ Turci Wangenheima požádali, aby veškerá další jednání směřující k vstupu do války proběhla v tajnosti bez vědomí Halima Paši a Muhtara Paši v Berlíně. Tato skutečnost svědčí o trvajícím rozporu v rámci kabinetu i odhodlání velkovezíra zachovat neutralitu, kvůli které ho chtěla válečná strana pokud možno postavit před hotovou věc.⁴⁵⁶ Nicméně i Halim Paša nadále podporoval spojení s Německem, kterému sliboval, že Turecko do války vstoupí, jakmile se naskytne vhodná situace. Názorově se tak spíše shodoval s Wangenheimem. Uvědomoval si, že Německo i Osmanská říše mají z turecké neutrality řadu výhod, které nechtěl riskovat případnou porážkou na bojišti.⁴⁵⁷

Přesné datum tureckého zapojení do války tak od této chvíle záviselo v první řadě na doručení oněch 2 milionů tureckých liber. Ty byly ve zlatě vypraveny ve zvláštním vlaku přes Rumunsko. První část dorazila do Istanbulu již 16. října, zbytek pak o pět dní později.⁴⁵⁸ Enver Paša mezitím pracoval na přesném plánu turecké provokace a postupu po vypuknutí války. Dne 22. října předestřel prostřednictvím Wangenhema své představy Moltkemu. Válečné operace měla zahájit turecká flotila pod Souchonovým velením.

---

⁴⁵⁵ TRUMPENER, *Germany and Ottoman Empire*, s. 49–50.

⁴⁵⁶ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, *Therapia* 11. 10. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

⁴⁵⁷ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 172.

⁴⁵⁸ MCMURRAY, s. 114.

Po očekávané odpovědi ze strany Ruska měl sultán vyhlásit svatou válku proti státům Dohody. Úkolem tureckých sil pak bylo setrvat v obraně a vázat ruské síly na Kavkaze. Pokračovaly také přípravy na vylovení u Oděsy, které však Enver podmínil námořní převahou, benevolentní neutralitou ze strany Rumunska a Bulharska a současnou ofenzívou německo-rakouských sil na východní frontě. Naplnění všech předpokladů však bylo krajně nepravděpodobné, a tuto část plánu tak nejspíše nelze považovat za zcela vážně míněnou. Expedici na Suez pak bylo možné vzhledem k trvajícím přípravám zahájit nejdříve za šest týdnů. Část jednotek měla být v Thrákii připravena zapojit se do bojů ať už po boku Bulharska, či v případě příklonu Sofie k Dohodě proti němu. Německé velení i ministerstvo zahraničí turecký plán posléze bez výhrad přijaly.⁴⁵⁹

Zbývalo tak vyřešit průběh samotné námořní operace v Černé moři. Tu chtěla válečná strana zahájit pod záminkou námořních manévrů, jejichž konání admirál Souchon prosazoval již delší dobu. Turci však nebyli připraveni převzít za incident plnou zodpovědnost, a přišli proto s následujícím plánem. Souchon měl od Envera obdržet zapečetěnou obálku, ve které se nacházel rozkaz k napadení ruských sil. Otevřít ji měl po radiovém vysílání z Istanbulu pouze v případě, že se pro intervenci vysloví i turecký kabinet. V opačném případě měl obálku ponechat zapečetěnou a vyprovokovat incident bez přímého rozkazu. Tento postup by tak Turkům ponechával jistý prostor případně svalit vinu na Souchona. S tímto plánem však logicky nesouhlasil Wangenheim, jenž pro admirála požadoval jasné písemné instrukce, které by Turkům zabránily na poslední chvíli změnit názor.⁴⁶⁰ Souchon je obdržel 24. října, přičemž Enver neopomněl o jejich udělení informovat také německé velvyslanectví. Ministr války rovněž převzal za celý plán zodpovědnost. O výkladu rozkazu nemohlo být pochyb: „*Celé loďstvo uskuteční cvičení v Černém moři. Pokud se vám naskytne vhodná příležitost, napadněte ruskou flotilu.*“⁴⁶¹ Turečtí námořníci zároveň od Cemala obdrželi tajné instrukce plnit během cvičení německé rozkazy. Proti plánu se na poslední chvíli postavil Halil Bey, který začal pochybovat o přínosu vstupu do války a začal se ztotožňovat s Wangenheimovými názory. Hodlal proto ještě 25. října odcestovat do Berlína, aby se německé vedení na poslední chvíli pokusil přesvědčit operaci zastavit.⁴⁶²

---

⁴⁵⁹ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 22. 10. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

⁴⁶⁰ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 24. 10. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

⁴⁶¹ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 25. 10. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

⁴⁶² Tamtéž.

Úspěch tureckého zásahu závisel do velké míry na momentu překvapení. Styčný důstojník německé ambasády, korvetní kapitán Hans Humann, byl toho mínění, že pro Německo přinese výhodu pouze v případě, že se Souchonovi podaří zcela zničit ruské síly v Černém moři.⁴⁶³ Státy Dohody však získaly informace o přepravě zlata do Istanbulu. Na základě této zprávy se Rusko začalo připravovat na blížící se turecký útok. Hlavní předpoklad pro Souchonův úspěch tak zanikl ještě před zahájením operace.⁴⁶⁴ Před intervencí se ještě snažili varovat velvyslanci v Istanbulu, ale válečná část VJP již akceptovala nutnost splnění německých požadavků. Pod Souchonovým velením tak 27. října vyplulo turecké loďstvo do Černého moře.⁴⁶⁵

---

⁴⁶³ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 178.

⁴⁶⁴ REYNOLDS, s. 113.

⁴⁶⁵ WEBER, s. 85.

5 Osmanská říše ve velké válce

5.1 Vstup do války

Poté, co turecké námořnictvo opustilo Istanbul a vplulo do Černého moře, bylo již jen otázkou času, než dojde ke střetu, kterým Osmanská říše vstoupí do války. První dva dny plavby proběhly bez incidentu. Souchon dle domluvy čekal na radiovou komunikaci od Envera, po které měl zaútočit na ruskou flotilu buď na jeho rozkaz, či bez něj. Z Istanbulu však žádné instrukce nepřicházely, což znamenalo, že se Enver rozhodl přenechat odpovědnost za konečné rozhodnutí na Souchonovi. Ten však obdržel rozkaz z Berlína, podle kterého měl útok neprodleně zahájit. Admirál proto 28. října ohlásil, že manévry tureckého loďstva byly narušeny ruským útokem. Pod touto záminkou pak následující den hodlal napadnout ruské přístavy. Síly pod Souchonovým velením však disponovaly jen mírnou převahou a musely se spoléhat na moment překvapení.⁴⁶⁶

Ruská Černomořská flotila mohla nasadit sedm řadových lodí proti tureckým třem a výhodu měla také v počtu torpédoborců (21 ku 9). Turci se museli spoléhat především na *Goeben*, který byl jednoznačně nejmodernější a nejsilnější lodí v Černém moři. Ruským silám velel viceadmirál Andrej Augustovič Ebergard (někdy psáno též Eberhardt). Na útok se připravoval již několik měsíců, koncem září dokonce podnikl námořní demonstraci v oblasti mezi Zonguldakem a Bosporem ve snaze zastrašit Turky a posílit Giersovu diplomatickou pozici v Istanbulu. Viceadmirál však 13. října dostal rozkaz nevyhledávat střetnutí a pokusit se vyhnout konfrontaci.⁴⁶⁷ Přestože ruské námořnictvo očekávalo turecký útok, nemělo pro případ války žádný plán. Ebergard se tak mohl řídit pouze návrhem vypracovaným během předchozího roku, podle kterého měly ruské síly setrvat v defenzívě, položit minová pole u Bosporu, v okolí Oděsy a v Kerčském průlivu, a následně se spolehnout na pozemní síly a britskou převahu na moři.⁴⁶⁸ Zdrženlivá strategie Rusů snižovala riziko, že by se Turkům mohlo podařit zničit celé jejich loďstvo během jediného střetnutí a získat tak rozhodující převahu. Souchonovi také podstatně ztížila úkol vyprovokovat Rusy takovým způsobem, aby je bylo možné označit za původce agrese. V době tureckého útoku se na moři nacházely jen čtyři ruské lodě. Svalení viny na Rusko bylo důležité především pro Enverova a Talátova, kteří chtěli Turecko prezentovat jako oběť. Souchon, který dosud neobdržel další instrukce

---

⁴⁶⁶ AKSAKAL, *The Ottoman Road to War*, s. 178.

⁴⁶⁷ HRBEK, Jaroslav, *Velká válka na moři. I díl. Rok 1914*, Praha 2001, s. 133.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 65–66.

z Istanbulu, se rozhodl zaútočit ráno 29. října na ruské přístavy v Černém moři. Musel si přitom být vědom, že jde o natolik vážný krok, že neponechá Turkům prostor pro další balancování a donutí je se do války zapojit po boku Německa.⁴⁶⁹

Souchon rozdělil své síly na několik skupin, které měly za úsvitu napadnout hlavní ruské námořní základny. On sám zaútočil na palubě vlajkové lodi *Goeben* za asistence dvojice torpédoborců a minonosky *Nilüfer* na Sevastopol.⁴⁷⁰ V tamním přístavu kotvila hlavní část ruské flotily, která by se sedmi řadovými loděmi a třemi křižníky měla mít nad Souchonem převahu. Německý admirál měl však výhodu překvapení a vyšší rychlosti svých lodí. Přibližně v 06:30 ráno zahájil *Goeben* ostřelování Sevastopolu, na které záhy odpověděly pobřežní baterie obránců. Z hlavních děl *Goebenu* bylo vypáleno celkem 47 střel, které však způsobily škody především v městské zástavbě. Křižníku se nepodařilo poškodit žádnou z kotvicích ruských lodí, naopak se sám ocitl v ohrožení palbou z pobřeží a minovými poli. Po asi patnácti minutách Souchon nařídil zastavit ostřelování a odplout.⁴⁷¹ Během zpáteční cesty však zaznamenal asi největší úspěch celé operace. Nedaleko Sevastopolu narazil na hlídkující skupinu tří torpédoborců a minonosky *Prut*. *Goeben* zahájil palbu a zahnal torpédoborce na ústup, a poté se pokusil zajmout střelbou poškozenou minonosku. Posádka *Prutu* však loď nehodlala přenechat Turkům a raději ji záměrně potopila i s jejím nákladem asi 710 min. Část ruských námořníků včetně kapitána *Prutu* byla vzata do zajetí doprovodnými tureckými loděmi. Výpovědi zajatců později Turkům posloužily k dalšímu ospravedlnění útoku. Ještě o něco později se Souchonovi podařilo zajmout také parník *Ida*.⁴⁷²

Již o čtyři hodiny dříve zahájily turecké torpédoborce *Gayret-i Vataniye* a *Muavent-i Milliye* útok na Oděsu. Podařilo se jim potopit dělový člun *Doněc* a poškodit dělový člun *Kubanec*. Oba torpédoborce poté ostřelovaly kotvicí obchodní lodě. Podle původního plánu měla část námořníků provést výsadek, a pokusit se zničit zařízení pro nakládání obilí. To však vzhledem k palbě pobřežních baterií nebylo možné. Obě lodě se proto stáhly a připojily se k Souchonově skupině při návratu do Istanbulu.⁴⁷³ Další skupina se skládala z lehkých křižníků *Breslau* a *Berk-i Satvet*. První z lodí nejprve položila miny v Kerčském průlivu, a následně zamířila k Novorossijsku, kde se připojila

---

⁴⁶⁹ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 179.

⁴⁷⁰ LANGENSIEPEN, Bernd, GÜLERYÜZ, Ahmet, *The Ottoman Steam Navy 1828–1923*, London 1995, s. 44.

⁴⁷¹ VAN DER VAT, s. 12.

⁴⁷² LANGENSIEPEN, GÜLERYÜZ, s. 44; VAN DER VAT, s. 13.

⁴⁷³ LANGENSIEPEN, GÜLERYÜZ, s. 45.

k druhému křižníku. Kapitán lodi *Berk-i Satvet* vyslal na břeh posla se zprávou o zahájení nepřátelství, tomu však Rusy nebyl povolen návrat na loď. Po několika hodinách vyčkávání zahájil osmanský křižník v 10:50 ostřelování města, ke kterému se později připojila také SMS *Breslau*. Útočnickům se podařilo zasáhnout ropné nádrže a následný požár zničil několik zakotvených obchodních lodí. Obdobná situace se opakovala také v přístavu Feodosia, kam v 06:30 dorazil křižník *Hamidiye*. Jeho kapitán se taktéž rozhodl nejprve vyslat do přístavu dvojici důstojníků, kterým byl v tomto případě návrat umožněn, se zprávou o zahájení nepřátelství, Ostřelování města bylo zahájeno až v 09:00 a trvalo přibližně hodinu. *Hamidiye* pak hlídkoval podél pobřeží Krymu a před návratem do Istanbulu se jeho posádce podařilo potopit ještě dva ruské parníky.⁴⁷⁴

Skutečnost, že během operace došlo k vyslání námořníků na břeh k varování Rusů před útokem, je hodna pozornosti. Toto jednání bylo v naprostém rozporu se zájmy válečné kliky v Istanbulu, neboť dokazovalo vinu turecké strany. I pokud by bylo přijato Souchonovo tvrzení, že se jednalo o odpověď na narušení tureckých manévrů předchozího dne, osmanská strana by byla i nadále odpovědná za eskalaci konfliktu. V případě křižníku *Hamidiye* rozhodl o vyslání poslu německý korvetní kapitán Egon svobodný pán von Kottwitz, posádka lodi i jeden z vyslaných důstojníků byli ale Turci.⁴⁷⁵ Z německého pohledu by tento krok dával smysl, neboť by Portu připravil o možnost poukazovat na ruský útok. Potom je však nutné se ptát, proč nepřistoupil Souchon k vyslání posla také v případě Sevastopolu. Možnou odpověď představuje admirálova neochota zbytečně riskovat svoji nejmocnější loď proti pobřežním bateriím. Turecká posádka nic nenamítala, což je však pochopitelné vzhledem k předchozímu Cemalovu rozkazu poslouchat německé velitele. Skutečný cíl operace byl navíc znám pouze omezenému okruhu válečné strany VJP, turečtí námořní důstojníci o něm nebyli informováni. Stejně tak je ale možné, že se ze strany útočníků jednalo o prostou zdvořilost bez postranních úmyslů.

Zprávy o útoku na ruské přístavy vyvolaly v Istanbulu ještě tentýž den politickou krizi. Halim Paşa jej nařídil okamžitě zastavit a stáhnout turecké lodě z Černého moře. S kritikou vystoupil rovněž Cavit Bey, který byl odhodlán rezignovat na post ministra financí. Enver předal radiovým spojením Souchonovi rozkaz k ukončení bojů, později k němu ale připojil i své gratulace. Poté se Enver začal připravovat na blížící se střet v kabinetu. Wangenheimovi stihl ještě před schůzí vlády sdělit, že velkovezír bude muset

---

⁴⁷⁴ HRBEK, s. 134, LANGENSIEPEN, GÜLERYÜZ, s. 44–45.

⁴⁷⁵ HRBEK, s. 134.

nastalý stav akceptovat, jinak jej nahradí některý z členů válečné strany.⁴⁷⁶ O den později se uskutečnilo setkání ústředního výboru VJP a tureckého kabinetu. Halim Paşa odmítl převzít za útok odpovědnost, a trval na tom, že se jednalo o akci pouze menšinové části kabinetu a německého námořnictva. Halim Paşa, Cavit Bey a další ministři stále hodlali usilovat o zachování míru, proti tomu ale byli Enver Paşa a Talât Bey. Velkovezír a jeho příznivci hrozili rezignací, pokud by kabinet nepodpořil jejich kroky v pokusu o usmíření Ruska. Enver naopak Halimu Paşovi vyhrožoval, že pokud neustoupí, nezbyde mu než velkovezíra sesadit. V takovém případě jej pak měl ve funkci nahradit Talât Bey či přímo Enver.⁴⁷⁷

Ostré debaty uvnitř kabinetu trvaly celý následující den, již 30. října ale vydala Porta prohlášení, ve kterém kladla vinu za incident na ruské námořnictvo, které mělo údajně narušit turecké manévry. Svá tvrzení dokládala především případem *Prutu*. Podle Porty byla ruská minonoska potopena nedaleko Bosporu, nikoli Sevastopolu, kde se měla pokoušet průliv zaminovat, což měly potvrdit i výsledky zajaté posádky.⁴⁷⁸ Ta se měla také přiznat k dřívější službě v Istanbulu na civilních lodích, a k tomu, že byla pro tento úkol speciálně vybrána. Halim Paşa se však současně pokusil nabídnout Rusku ústupky. Prostřednictvím velvyslance v Petrohradu vyjádřil lítost nad incidentem a přislíbil učinit příslušná opatření, aby se podobná situace již nemohla opakovat. Ve snaze snížit napětí se zavázal, že Souchon již neobdrží další povolení k proplutí Bosporem a turecké námořnictvo bude vyčkávat v Marmarském moři. Na oplátku žádal Sazanov, aby se ruská flotila neplavila v blízkosti tureckého pobřeží.⁴⁷⁹ Tato komunikace dokládá, že velkovezírovi se hrozbou rezignace ještě na několik dní podařilo prosadit smířlivý kurs, přestože většina vedoucích představitelů VJP podpořila při prvním hlasování vstup do války většinou 17 ku 10. Válečná strana chtěla Halima Paşu přimět k setrvání ve funkci, obávala se totiž možné reakce obyvatelstva na změny ve vládě. Jeho rezignace by mohla zemi dále destabilizovat a vyvolat dojem, že ve vládě došlo k puči. Talât později kritizoval Němce a způsob, jakým konflikt v Černém moři vyvolali. Odpovědnost za to,

---

⁴⁷⁶ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 30. 10. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

⁴⁷⁷ TRUMPENER, *Turkey's Entry into World War I. An Assessment of Responsibilities*. In: *The Journal of Modern History* 34, 1962, 4, s. 379.

⁴⁷⁸ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 30. 10. 1914, PAAA, Politik, Weltkrieg 3, RZ 201/19918.

⁴⁷⁹ Telegram Halima Paşi Fahreddinu Beyovi, 31. 10. 1914, ODD, sv. VIII, s. 294.

že velkovezír a kabinet vstup do války bezprostředně nepodpořili, podle jeho názoru spočívala na Souchonově neschopnosti vyprovokovat Rusy ke střetu mimo přístavy.⁴⁸⁰

V reakci na tureckou agresi stáhly státy Dohody 30. října své diplomaty z Istanbulu. Tentýž den také předaly Portě ultimátum, ve kterém požadovaly neprodlené vypovězení německých vojenských a námořních misí z Istanbulu.⁴⁸¹ Osmanské říši se tak naskytl poslední možnost vyhnout se válečnému konfliktu. Halimův kabinet se však usnesl ultimátum odmítnout. K tomuto rozhodnutí jej vedlo několik racionálních důvodů. Porta již útokem překročila pomyslný Rubikon a akceptováním dohodových požadavků by rezignovala na cíle své zahraniční politiky v minulém období. Ultimátum jí poskytovalo šanci vyhnout se válce, jeho přijetím by však zůstala bez spojení a ochrany před případným pozdějším dělením Osmanské říše. Halim Paša se po vypršení lhůty ještě pokusil působit na francouzskou a britskou vládu, sliboval zachovat mír a zabránit dalším incidentům, jeho snahy však zůstaly bez úspěchu.⁴⁸² Turecký velvyslanec Fahreddin Reşad Bey zatím 1. listopadu v Petrohradu jednal se Sazanovem, kterému tlumočil velkovezírovi lítost a nabídku stažení tureckých lodí z Černého moře. Přitom se nicméně držel výkladu, podle kterého spočívala odpovědnost za incident na ruské straně. Sazanov toto obvinění odmítl a velvyslanci sdělil, že další postup bude záviset na rozhodnutí rady ministrů a cara. Sazanov ještě jednou zopakoval požadavek ultimáta na ukončení německé přítomnosti v zemi, prohlásil však, že ani jeho přijetí již nemůže zastavit vojenské kroky ze strany Ruska. V případě jeho akceptování však byl ochoten vést další jednání prostřednictvím Itálie.⁴⁸³

Sazanovovo setkání s Fahreddinem Beyem nedokázalo změnit rozhodnutí rady ministrů a cara. Rusko se tak 2. listopadu ocitlo ve válečném stavu s Osmanskou říší. Turecký velvyslanec obdržel týž den příkaz předat ambasádu pod ochranu Italského království a opustit Petrohrad.⁴⁸⁴ Fahreddinu Beyovi bylo ještě povoleno odcestovat, Rusové však začali již 2. listopadu obsazovat turecká diplomatická zastoupení v zemi. K podobným opatřením došlo také v ruské sféře vlivu v Persii. V Tabrízu byl zadržen turecký konzul, jenž byl jako válečný zajatec odvezen do Tbilisi. Díky Sazanovovu zásahu však bylo tureckým diplomatům koncem listopadu umožněno odcestovat přes

---

⁴⁸⁰ TRUMPENER, *Germany and the Ottoman Empire*, s. 57.

⁴⁸¹ BOBROFF, s. 114.

⁴⁸² Telegramy Halima Paši osmanským ambasádám v Paříži a Londýně, 1. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 295–296. Vzhledem k totožnému znění obou zpráv je edice uvádí jako jeden dokument.

⁴⁸³ Telegram Fahreddina Beye Halimu Pašovi, urgentní, 1. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 297.

⁴⁸⁴ Telegram Halima Paši Fahreddinu Beyovi, 2. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 298.

Finsko do neutrálního Švédska.⁴⁸⁵ Ruské loďstvo zatím začalo připravovat odvetný útok proti tureckým přístavům. Ještě před jeho uskutečněním se ale do střetu s Tureckem zapojily také západní mocnosti. Spojené britsko-francouzské síly u Úžin začaly ráno 3. listopadu ostřelovat turecké pevnosti v Dardanelách. Ty palbu opětovaly a dohodové lodě se po chvíli opět stáhly mimo dostřel.⁴⁸⁶ Porta střetnutí sice prezentovala jako úspěch, útok nicméně učinil konec nadějím na zachování míru a Halim Paša týž den nařídil tureckým diplomatům opustit Velkou Británii a Francii. Obě země vyhlásily 5. listopadu Turecku válku a svůj krok doplnily dalším ostřelováním tureckých pozic u Seddülbahiru v jižním cípu poloostrova Gallipoli.⁴⁸⁷

Vzhledem k spojeneckým svazkům Porta očekávala také vyhlášení války ze strany Srbska.⁴⁸⁸ To by samo o sobě nemělo přílišný význam, neboť nesdílelo s Tureckem společnou hranici, ale budoucí zapojení Bělehradu vyvolávalo otázky o postoji Athén. Řecko bylo vázáno spojeneckou smlouvou se Srbskem, doposud však zachovávalo neutralitu. To se však mohlo změnit, pokud by Venizelova vláda chtěla naplnit své ambice ohledně Velkého Řecka a anexe území v Malé Asii. Porta proto věnovala dění v Athénách velkou pozornost. Tamní vyslanec Ghalib Bey ještě před útokem v Černém moři hlásil, že Řecko hodlá v případě války zůstat nestranné za podmínky, že nedojde k tureckému útoku proti Srbsku. Současně ale upozornil na snahy Velké Británie získat podporu Athén pro vylovení v Turecku.⁴⁸⁹ Počátkem listopadu se šířily zvěsti o plánu Řecka Britům vyhovět, ty se však ukázaly být nepravdivé. Ghalib Bey přesto žádal Portu, aby v souvislosti s Řeckem postupovala velmi opatrně a vyhnula se jakémukoliv incidentu, který by mohl jeho postoj nepříznivě ovlivnit.⁴⁹⁰

Po ztroskotání jednání nezbývalo Halimovu kabinetu než přijmout skutečnost, že se nachází ve válce s mocnostmi Dohody. Válečná strana tak dosáhla svého cíle, což se projevilo i na zasedání vlády 5. listopadu. V jeho průběhu se čtveřice ministrů včetně Cavida vyslovila proti válce a podala demisi. Velkovezír nicméně ve funkci setrval. Následovala hlasování v poslanecké sněmovně a senátu. Obě komory vyjádřily

---

⁴⁸⁵ Telegram generálního konzula v Tbilisi Mustafy Beye Halimu Pašovi, 28. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 326.

⁴⁸⁶ Telegram Halima Paši osmanským diplomatickým zastoupením a generálnímu konzulátu v Ženevě, 4. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 301; UYAR, Mesut, *The Ottoman Army and the First World War*, Abingdon, New York 2021, s. 71.

⁴⁸⁷ LANGENSIEPEN, GÜLERYÜZ, s. 30.

⁴⁸⁸ Srbsko vyhlásilo Osmanské říši válku 2. prosince 1914.

⁴⁸⁹ Telegram Ghaliba Beye Halimu Pašovi, důvěrné, 22. 10. 1914, ODD, sv. VIII, s. 287.

⁴⁹⁰ Telegram Ghaliba Beye Halimu Pašovi, 3. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 301.

obměněné vládě důvěru a potvrdily její rozhodnutí vstoupit do války.⁴⁹¹ Porta ustoupila od zdrženlivého výkladu o politováníhodném incidentu v Černém moři a začala hovořit o úmyslné ruské agresi. Tvrdý postoj zaujala také vůči diplomatickým zastoupením a státním příslušníkům nepřátelských zemí. Na základě Enverových příkazů probíhalo od 2. listopadu jejich zatýkání a zabavování majetku, především obchodních lodí.⁴⁹²

Po britsko-francouzském útoku projevila Porta také zájem modifikovat spojeneckou smlouvu s Německem. Osmanská říše se dle jejího přání měla stát plnohodnotným členem Trojspolku. Obávala se totiž scénáře, kdy by bylo Turecko po konci války v odvetě dohodovými mocnostmi napadeno a Německo by nemělo za povinnost mu přijít na pomoc. Současně chtěla po Berlínu konkrétní závazky vojenské asistence v případě útoku Dohody na turecká území. Wangenheim a Pallavicini vyjádřili pro tureckou žádost pochopení a doporučili svým vládám akceptovat rozšíření smlouvy ve smyslu přistoupení k Trojspolku a její prodloužení na 10 let.⁴⁹³ S tímto doporučením nesouhlasil Bethmann-Hollweg, který naopak hovořil o potřebě zbavit se po válce přízraku mocenských bloků. Spojenectví s Tureckem by dle jeho názoru pouze „*dalo základ výstavbě nového všeobecného systému koalic, čemuž bychom se chtěli zásadně vyhnout*“.⁴⁹⁴ Podle kancléře bylo v zájmu Německa poskytnout svému spojenci podporu i bez úprav současné smlouvy. Wangenheim však 7. listopadu znovu upozornil Berlín na význam, který Porta přikládá vstupu do vojenského bloku a doporučil její přání vyslyšet. Domníval se, že odmítnutí by mohlo mít kritický dopad na stabilitu vlády a ochotu obyvatelstva pokračovat ve válce.⁴⁹⁵

Bethmann-Hollweg posléze ustoupil, připojení Osmanské říše k již existující smlouvě však považoval za obtížné. Raději proto pověřil Wangenheima vypracováním návrhu nové bilaterální dohody s Portou. Ta neměla být uzavřena na 10 let, ale pouze do vypršení existující trojspolkové smlouvy s možností prodloužení.⁴⁹⁶ Jednání probíhala po několik následujících týdnů. Největší překážkou se ukázala být neochota Berlína přislíbit účast v případné válce proti balkánským státům, zejména Rumunsku. To sice

---

⁴⁹¹ CEMAL, s. 132.

⁴⁹² AKSAKAL, *The Ottoman Road to War*, s. 186.

⁴⁹³ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Istanbul 3. 11. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1915.

⁴⁹⁴ Telegram Bethmann-Hollwega Zahraničnímu úřadu, Velký generální štáb 5. 11. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1915.

⁴⁹⁵ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, Therapia 7. 11. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1915; TRUMPENER, *Germany and the Ottoman Empire*, s. 110.

⁴⁹⁶ Telegram Bethmann-Hollwega Zahraničnímu úřadu, Velký generální štáb 10. 11. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1915.

s Osmanskou říší již nemělo společnou hranici, mohlo se s ní však dostat do konfliktu v případě, že by se Porta v budoucnu rozhodla napadnout Řecko kvůli Egejským ostrovům. Z tohoto důvodu byla přijata výjimka, podle které neměla být aliance aktivována proti Rumunsku či balkánským státům, které nesousedily s Rakouskem-Uherskem. Po nalezení kompromisu byla nová německo-turecká smlouva podepsána 11. ledna 1915. Německo se jejím podpisem zavazovalo přijít Osmanské říši na pomoc v případě jejího napadení Ruskem, Francií, či koalici balkánských států. Proti Velké Británii se mělo Německo zapojit pouze v případě, že by po jejím boku bojoval další evropský stát.⁴⁹⁷

Zároveň s otevřením otázky revize spojenecké smlouvy zahájila Porta také diplomatickou a propagandistickou ofenzívu zacílenou především proti Velké Británii. Ohradila se proti nařčením, že měla vést proněmeckou politiku a nést odpovědnost za agresí. Akcentovala svoji suverenitu a právo na pozvání vojenských misí dle vlastního uvážení. Svoji nedůvěru v garance Londýna zdůvodňovala případy britské věrolomnosti: *„Je zřejmé, že angažmá německých důstojníků v osmanských službách, které bylo čistě domácí záležitostí, nemohlo být zpochybněno cizí mocností! Pokud jde o záruky, které nám Anglie údajně poskytla v souvislosti s územní celistvostí říše, víme až příliš dobře, jakou mají ve skutečnosti cenu. Neporušila snad sama jako první tuto integritu, tak slavně vyhlášenou Berlínskou smlouvou, tím, že okupovala Egypt? Anglie, která byla požádána, aby přišla [Osmanské] říši na pomoc v balkánské válce, udělala naopak vše pro to, aby ji zničila.“*⁴⁹⁸ Dále vinila Brity z toho, že se jí pokusili připravit o vítězství ve druhé balkánské válce a odmítla také jejich pronikání na Arabském poloostrově. Kritika Porty se však neomezovala pouze na nedávné události. Londýnu vyčítala dlouhodobé nepřátelství vůči muslimům: *„Anglie, jejíž nejniternější myšlenky vyjádřil Gladstone, jenž [...] s koránem v ruce v roce 1894 v Dolní sněmovně prohlásil, že dokud bude na zemi existovat tato prokletá kniha, svět nepozná mír, po celá staletí používala všechny zapovězené i nezapovězené prostředky, aby vyřadila všechny muslimské státy ze seznamu svobodných zemí.“*⁴⁹⁹

Přestože Osmanská říše již byla od počátku měsíce ve válečném stavu s Ruskem, rozhodl se kabinet Halima Paši formálně vypovědět 11. listopadu dohodovým mocnostem

---

⁴⁹⁷ TRUMPENER, *Germany and the Ottoman Empire*, s. 112.

⁴⁹⁸ Oběžná zpráva Halima Paši osmanským diplomatickým zastoupením, 11. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 307–308.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 309.

válku. Tento krok byl doprovázen vyhlášením džihádu a memorandem, ve kterém vláda shrnovala důvody, které ji vedly k vstupu do války. Jednalo se o výčet případů, ve kterých měly nepřátelské státy porušit mezinárodní právo či humanitární zásady.⁵⁰⁰ Jako hlavní příčiny byly uvedeny překročení turecké hranice ze strany ruských vojsk v oblasti Erzurumu a ostřelování Dardanel a Akaby. Porta poukazovala na případy, kdy britské námořnictvo narušovalo ještě ve dnech předcházejících incidentu v Černém moři dopravu a konfiskovalo turecké poštovní zásilky. Memorandum dále obsahovalo informace o údajném nalezení zbraní a dokumentů na nepřátelských konzulátech, poukazujících na plánovanou anexi Libanonu ze strany Francie. V dalších bodech byly zmíněny údajné válečné zločiny Dohody, jako potopení civilní lodi *Nikna* ruskými silami nedaleko Zongouldaku.⁵⁰¹ Podle turecké kritiky pak ruští námořníci nečinně přihlíželi, aniž by se pokusili zachránit cestující. Rusy vinila také z nerespektování mezinárodních dohod o zdravotnicích a nemocničních lodí, ostřelování měst bez opevnění či vojenské posádky a užívání tříštivé „dum-dum“ munice.⁵⁰²

Turecké velení věřilo, že ve válce brzy dosáhne zásadních úspěchů. Jeho situace však byla složitá, neboť muselo čelit nepřátelům na několika frontách. Vedle bojišť na Kavkaze, v Mezopotámii a na Sinaji muselo vzhledem k nepřátelské námořní převaze počítat také s možností vylovení dohodových jednotek podél celého pobřeží Středomořího moře. Němečtí poradci se obávali především dalšího útoku proti pevnostem v Dardanelách, neboť tamní baterie byly po letech zanedbávání v žalostném stavu a trpěly kritickým nedostatkem munice.⁵⁰³ V okamžiku vypuknutí války však mohlo osmanské velení těžit z dokončené mobilizace. Počátkem listopadu disponovalo Turecko 820 000 muži ve zbrani rozdělenými do 12 armádních sborů. Jednalo se o sílu, která podstatně převyšovala počet vojáků nasazených během balkánských válek, a která dokazovala úspěch přijatých reforem. Turecké jednotky však stále trápil nedostatek těžkých zbraní i základní výstroje.⁵⁰⁴ Turci nadále připravovali expedici proti Suezmu, jejíhož velení se měl osobně ujmout Cemal Paşa, nový velitel 4. armády. Útok pouze na

---

⁵⁰⁰ Telegram Halima Paşi osmanským diplomatickým zastoupením, 12. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 310–311.

⁵⁰¹ Loď však ve skutečnosti převážela mobilizované vojáky X. armádního sboru. LANGENSIEPEN, GÜLERYÜZ, s. 45.

⁵⁰² Telegram Halima Paşi osmanským diplomatickým zastoupením, 12. 11. 1914, ODD, sv. VIII, s. 311.

⁵⁰³ TRUMPENER, s. 140.

⁵⁰⁴ UYAR, s. 62.

jedné frontě však nepostačoval ambicím Envera Paši, který sám toužil dosáhnout oslnivého vítězství v boji proti Rusům u Erzurumu.⁵⁰⁵

S počátkem války naopak upadl Limanův vliv v rámci osmanské armády. Tato skutečnost souvisela s dřívějšími změnami na pozicích v generálním štábu. Krátce po získání úřadu ministra války se Enver 6. ledna 1914 sám jmenoval také jeho náčelníkem. V této funkci měl dle platných ujednání konzultovat svá rozhodnutí s čelními představiteli německé mise. Limanovi proto nabídl funkci svého zástupce, ten ji však odmítl a trval na velení v poli. To Enverovi umožnilo místo Limana jmenovat plukovníka Friedricha Bronsarta von Schellendorfa.⁵⁰⁶ Ten tak získal klíčový vliv v tureckém armádním velení, který ještě narostl po zahájení konfliktu, ačkoliv zůstával podřízen Enverovým rozkazům. Enver však neměl trpělivost se štábní prací a v praxi tak většinu svých povinností delegoval na svého zástupce. Náleželo mu však poslední slovo u hlavních strategických rozhodnutí. Bronsart na rozdíl od Limana nedisponoval autoritou hlavy vojenské mise, která by mu dovolila Enverovi odporovat. To neuniklo Wangenheimově pozornosti. Velvyslanec do Berlína hlásil, že Liman se ve spolupráci s Turky stává spíše přítěží: „*Zůstane-li generál Liman von Sanders ve své současné funkci, jeho vztahy s císařským velvyslanectvím, tureckou vládou i veliteli vojenské mise se stanou neudržitelnými.*“⁵⁰⁷ Wangenheim doporučoval kancléři nahradit Limana Colmarem von der Goltzem, který se u turecké strany dosud těšil větší přízni. Jeho návrh nebyl přijat, von der Goltz se však o rok později stal velitelem 6. armády v Mezopotámii. Enverovi po čistkách mezi staršími důstojníky chyběli kvalifikovaní důstojníci i v jiných pozicích. Tento nedostatek se rozhodl vyřešit jejich nahrazením Němci, kteří tak později vykonávali vyšší štábní funkce u většiny jednotek osmanské armády.⁵⁰⁸

Přes potíže na personální úrovni se však situace v prvních týdnech války vyvíjela pro Turecko příznivě. Iniciativu sice převzal nepřítel, nedosáhl ale žádných strategických úspěchů. Ruské námořnictvo se pokusilo o odvetu za Souchonův nájezd 6. listopadu ostřelováním Zonguldaku a položením min podél tureckého pobřeží. Turci však záhy zareagovali přesouváním jednotek v chráněných konvojích. Rusové svedli s tureckým loďstvem bitvu 18. listopadu, do které se zapojil také SMS *Goeben*. Jejím výsledkem byly lehké ztráty na obou stranách a poškození *Goebenu* a ruské vlajkové lodě *Jevstafij*.

---

⁵⁰⁵ CEMAL, s. 137.

⁵⁰⁶ LIMAN VON SANDERS, s. 30.

⁵⁰⁷ Telegram Zimmermanna Bethmann-Hollwegovi, Berlín 1. 11. 1914, PAAA, Politik, RSRG 18, RZ 202/22403.

⁵⁰⁸ UYAR, s. 54.

Souchonovi se opět nepodařilo zasadit ruskými silám zničující úder, ty však již nevyhledávaly další střetnutí, a umožnily tureckému loďstvu nerušenou přepravu vojáků a materiálu na kavkazskou frontu.⁵⁰⁹ Na ní došlo k prvním bojům již 1. listopadu. Rusové zahájili narychlo připravenou ofenzívu, jejich postup však po několika dnech zastavil odpor turecké 3. armády.⁵¹⁰ Enver na základě tohoto úspěchu začal uvažovat o vlastní ofenzívě na východě, kterou hodlal uskutečnit ještě před plánovaným útokem na Suez. Enverovu myšlenku podpořili také němečtí důstojníci, kteří chtěli operaci vázat ruské jednotky. Turečtí generálové naopak doporučovali soustředit se na obranu, nicméně Enver na jejich názory nebral ohled.⁵¹¹ Navzdory rizikům se rozhodl pro zimní tažení zahájené 22. prosince, jenž mělo za cíl zničit ruské jednotky na Kavkaze. Osmanskému vojsku se zpočátku dařilo přes těžký terén rychle pronikat hlouběji na území nepřítele směrem na Sarikamiş.⁵¹² Turci disponovali početní převahou a momentem překvapení, ve snaze o co nejrychlejší postup však Enver zcela zanedbal logistickou stránku operace. To mělo katastrofické důsledky, když Turky po několika dnech zastihla prudká změna počasí. Jejich pochod zastavily sněhové bouře a teploty klesající až k -36° Celsia. Většina tureckých vojáků neměla zimní uniformy ani vybavení. Celá operace skončila fiaskem, při kterém Turci přišli přibližně o 60 000 mužů, tedy asi dvě třetiny 3. armády.⁵¹³

V důsledku Enverovy touhy po slavném vítězství tak Turci zcela promarnili svoji převahu na kavkazské frontě. Stále si však slibovali úspěch od připravované suezské kampaně. Ta měla klíčový význam také v očích německého spojence. O její přípravu se spíše než Ahmet Cemal Paşa⁵¹⁴ staral náčelník štábu VIII. armádního sboru (jenž byl součástí Cemalovy 4. armády) plukovník Friedrich svobodný pán Kress von Kressenstein. Jeho plány však komplikovala skutečnost, že měl k dispozici jen omezené síly. Enver navíc odmítl žádosti o další posily včetně těžkého dělostřelectva, neboť byly dle jeho názoru více potřebné jinde. Na základě své zkušenosti z Libye se Enver domníval, že Cemal by se měl snažit doplnit svoji armádu o místní beduínské kmeny, které si měl získat za pomoci úplatků. Tato strategie se však ukázala být v tomto případě značně neefektivní a k 4. armádě se připojil jen menší počet mužů.⁵¹⁵ Ovšem i pokud by

---

⁵⁰⁹ HRBEK, s. 136–137.

⁵¹⁰ SHAW, SHAW, s. 315.

⁵¹¹ UYAR, s. 82–83.

⁵¹² REYNOLDS, s. 124.

⁵¹³ REYNOLDS, s. 125; UYAR, s. 99.

⁵¹⁴ V tomto případě autor uvádí celé jméno, neboť chce předejít záměně s velitelem VIII. armádního sboru generálmajorem Mersinlim Ferdiem Cemalem Paşou, který byl kvůli shodě jmen přezdíván také jako „Malý Cemal“.

⁵¹⁵ MCMEEKIN, s. 172.

Enver vyslyšel Cemalovu žádost, přesun těžkých zbraní by si vyžádal odklad operace o několik dalších týdnů, neboť mezi Istanbulem a Palestinou dosud chybělo nepřerušované železniční spojení a výzbroj by tak musela být přepravována karavanami. Turci si však nemohli dovolit vyčkávat, neboť v pouštních podmínkách bylo možné vést ofenzívu přes Sinaj pouze v zimních měsících. Britové by tak získali více času na posílení vlastních pozic jednotkami z Indie. Cemal a Kress se domnívali, že Egypt je dosud bráněn jen omezeným počtem jednotek. V tom se však mýlili, neboť Britové dokončili své obranné přípravy a přesuny záložních jednotek již v polovině prosince 1914.⁵¹⁶

S ohledem na nutnost zmapovat trasu přesunu a připravit dostatečné zásoby pro přechod přes Sinaj byla operace spuštěna až v druhé polovině ledna 1915. Cemalovým mužům se bez větších obtíží podařilo postoupit až k průplavu, kde však narazili na připravené britské pozice. Zde se ukázalo, že nepřítel disponoval také početní převahou. Po několika šarvátkách se Kress a Mersinli Cemal Paşa dohodli na pokusu překonat Suez v noci na 3. února. Útok však byl Brity odražen. Největším úspěchem celé operace se tak paradoxně stal ústup 4. armády, který proběhl zcela spořádaně za minimálních ztrát. Na rozdíl od Sarikamiše neznamenala suezská kampaň porážku, která by ochromila turecké síly. Její selhání však znamenalo definitivní konec nadějí na rychlý osmanský úspěch ve válce. Porta se musela připravit na dlouhotrvající opotřebovací válku, které se původně chtěla vyhnout.⁵¹⁷

Počátkem roku 1915 se Osmanská říše nalézala v nejistotě a o jejím dalším osudu mělo být rozhodnuto po dalších více jak třech letech velké války. V důsledku svých rozhodnutí uzavřít spojeneckou smlouvu s Německem a přistoupit na požadavek intervence se ocitla v situaci, kdy musela bojovat o své přežití. Současně však konečně dosáhla jisté rovnosti s velmocemi, když se ukázala být protivníkem, kterého nebylo možné jednoduše porazit ani za využití obrovské materiální převahy, jak se ukázalo v bitvách u Gallipoli a Kút al-Amara.⁵¹⁸ Turecká armáda přinesla velké oběti, přesto si po většinu války si uchovala naději na konečné vítězství, o kterém se však rozhodovalo na západní frontě. Také politické elity Osmanské říše projevily překvapivou soudržnost a vytrvat ve válce až do konce. Na rozdíl od Ruska, Rakouska-Uherska a Německa neproběhla v Osmanské říši na konci války revoluce a obměněná vláda si zachovala autoritu i po podpisu příměří v Mudrosu. Radikální část VJP včetně Taláta a Envera byla

---

⁵¹⁶ UYAR, s. 119.

⁵¹⁷ MCMEEKIN, s. 176–178.

⁵¹⁸ UYAR, ERICKSON, s. 175.

nucena odejít do exilu a moci se načas ujali liberálové, zbytek výboru v čele s Mustafou Kemalem však posléze vedl Turecko do nové éry.

5.2 Německý džihád

Německé rozhodnutí uzavřít spojeneckou smlouvu s Osmanskou říší bylo založeno na přesvědčení, že její účast může rozhodnout válku ve prospěch Berlína. To však neodpovídalo opakovaně Moltkeho a Wangenheimově kritice turecké armády. Osmanská vojska na sebe sice mohla vázat část dohodových sil, ale důvody pro uzavření aliance je nutné hledat také jinde. Pokud by Berlín zamýšlel primárně přerušit zásobování a poškodit hospodářství Ruska, pak by nemělo smysl dále tlačit Turecko ke vstupu do konfliktu po uzavření Úžin koncem září 1914. V rozhodování Berlína sehrál významnou roli ještě třetí faktor, kterým byl islám. Představa svaté války vyhlášené chalífou proti státům Dohody byla pro Berlín velice lákavá. Zejména to platilo ve vztahu k Velké Británii, neboť té nebylo na rozdíl od Francie či Ruska možné zasadit rozhodující úder v Evropě za použití pozemních sil. Rozsáhlé povstání muslimských poddaných Jiřího V. však představovalo prostředek, jak ohrozit britské zámořské državy.⁵¹⁹

Plán využít islám jako zbraň proti nepřítelům přitom nebyl v roce 1914 ničím novým. S touto myšlenkou si řada německých orientalistů pohrávala již od první cesty Viléma II. do Osmanské říše v roce 1889. Pojetí svaté války podle islámského učení však nebylo v Německu, ale i v dalších evropských mocnostech, správně pochopeno. Evropané chápali džihád jako ofenzivní proces, jako příkaz chalífy k útoku proti bezvěrcům, který musí každý správný muslim uposlechnout. Spíše než o džihádu, jak jej vnímali sami muslimové, uvažovali v intencích křížových výprav pouze svolaných chalífou (místo papežem). Tato analogie však byla chybná. Džihád v islámské tradici předcházející vládě osmanských sultánů chápal chalífu jako válečného vůdce pověřeného vést muslimy proti nevěřícím. Legitimita svaté války tedy spočívala na faktických schopnostech chalífy ji vést. Pakliže byl vojensky tak slabý, že se musel obracet na běžnou populaci, pak sama tato skutečnost snižovala jeho autoritu a ospravedlňovala muslimy, kteří se výzvu rozhodli nevyslyšet.⁵²⁰ Osmanští panovníci se během své vlády pokoušeli dát džihádu institucionalizovanou podobu, jejich snahy však přinesly jen částečný úspěch. Svatá válka byla sultány opakovaně vyhlášena při konfliktech

---

⁵¹⁹ GOSSMAN, Lionel, *The Passion of Max von Oppenheim. Archaeology and Intrigue in the Middle East from Wilhelm II to Hitler*, Cambridge 2013, s. 84.

⁵²⁰ AKSAKAL, Mustafa, *Holy War Made in Germany? Ottoman Origins of the 1914 Jihad*. In: *War in History* 18, 2011, 2, s. 187; FROMKIN, s. 104.

v 18. a 19. století, kdy ale sloužila především k defenzivním účelům a mobilizaci vlastního obyvatelstva. Její vedení na určitém území bylo závislé na náladách místního obyvatelstva a předních kleriků.⁵²¹ Z tohoto důvodu se velmi úspěšným stal právě odpor vůči italské invazi v Libyi, neboť v tomto případě se s myšlenkou svaté války zcela ztotožnil řád Sanúsíja.⁵²² Právě paradoxní situace, kdy řád mobilizoval obyvatelstvo pro odpor vůči nevěřícím Italům, aniž by byl džihád chalífou formálně vyhlášen, ilustruje jeho primárně obranný charakter.

Sama Porta si byla tohoto rozdílu velmi dobře vědoma. Chápala, že výzva k svaté válce by přinesla jen velice omezené praktické výsledky, což jí však nebránilo využívat ji jako hrozbu. Představy německých orientalistů o možnosti vyvolat rozsáhlé nepokoje proti Britům v Egyptě připadaly Turkům nereálné, současně je ale nechtěli o tyto iluze připravit. Až do vstupu Osmanské říše do války naopak turečtí představitelé ve vzájemných rozhovorech akcentovali ideu džihádu a připravenost muslimů povstat. V interních debatách se však většina VJP stavěla k svaté válce zdrženlivě, neboť si dobře uvědomovala, že je spojená s řadou negativ. Idea džihádu byla v rozporu se snahou prezentovat Osmanskou říši jako standardní, vyspělý evropský stát, se kterým by měly okolní mocnosti zacházet jako se sobě rovným. Dále se obávala možných excesů, které by mohly poškodit reputaci Turecka. Nikdo totiž nemohl vyloučit, že v rámci boje s nevěřícími část vojáků napadne občany některé z neutrálních, či dokonce spojeneckých zemí. Jakmile by byl džihád jednou vyhlášen, aniž by v očích Evropanů přinesl očekávané důsledky, ztratil by pak do budoucna svoji hodnotu jako vyjednávací prostředek. Slib vyhlášení svaté války poskytnutý Němcům je tudíž potřeba hodnotit obdobně jako ostatní závazky přijaté spojeneckou smlouvou. Porta se spoléhala na to, že v ideálním případě nebude k jeho splnění nucena přikročit.⁵²³

Z tohoto důvodu rozhodl sultán o vyhlášení džihádu až ve chvíli, kdy bylo jasné, že se válce nebude možné vyhnout. Práce na proklamaci byly zahájeny teprve 3. listopadu, když selhaly velkovezírovy snahy turecký útok na černomořské přístavy diplomaticky urovnat, a Rusko vyhlásilo Osmanské říši válku. Na jejím vypracování se kromě *şeyhülislama* Mustafy Hayrî Efendiho podílela také skupina předních autorit v oblasti islámského práva. Nalezení přesného znění však nebylo jednoduché. Svatá válka

---

⁵²¹ JOHNSON, Robert, KITCHEN, James E. (eds.), *The Great War in the Middle East. A Clash of Empires*, Abingdon, New York 2019, s. 257.

⁵²² PALMER, s. 240.

⁵²³ AKSAKAL, *Holy War*, 191–192.

předpokládala válku proti křesťanům. Bylo do ní tedy nutné zahrnout výjimky pro Němce, Rakušany a také občany neutrálních států. Na té trval především Pallavicini, který se obával nepříznivé reakce Říma a nechtěl poskytnout Italům důvod pro vstup do války na straně Dohody.⁵²⁴ Rozdělování nevěřících dle státní příslušnosti byla zcela nová myšlenka, která v očích běžných muslimů značně poškozovala legitimitu džihádu. Proklamace získala nakonec podobu právního posudku, který sestával z celkem pěti *fetev*, jež obsahovaly zdůvodnění oprávněnosti a nutnosti vedení svaté války.⁵²⁵ S jejím zněním byli 11. listopadu 1914 nejprve seznámeni při uzavřené ceremonii nejvyšší politici, vojenští a náboženští představitelé země. O tři dny později pak došlo k její veřejné proklamaci před mešitou Mehmeda Dobyvatele v istanbulské čtvrti Fatih. V řadách turecké muslimské populace se džihád setkal s příznivým přijetím a v nadcházejících letech byl úspěšně využíván k mobilizaci obyvatelstva a posílení morálky v armádě. Jásající dav se poté odebral k německé ambasádě, kde provolával slávu Vilému II. Optimistické představy Berlína o povstání v koloniích se však nenaplnily. S větší odezvou se džihád setkal pouze v oblastech Dárfúru a Libye, kde řád Sanúsíja nadále bojoval proti Italům a zavázal se napadnout také Brity v Egyptě. Jeho vyhlášením byly navíc významně poškozeny vazby mezi muslimy a křesťany v Osmanské říši.⁵²⁶

Berlín však nehodlal ponechat svatou válku pouze chalífátu a Turkům a na její vedení se začal zejména po stránce propagandy připravovat ihned po podpisu spojenecké smlouvy. Již 5. srpna vydal Moltke nařízení, na jehož základě měli být rekrutováni špióni k podněcování džihádu na nepřátelských územích, aniž by byl tento postup koordinován s Portou. Hlavní roli v německých přípravách a samotném chápání svaté války sehrály dvě osoby. Tou první byl baron Max von Oppenheim, dobrodruh a cestovatel, který se těšil přátelství a sluchu Viléma II. Během svého předválečného působení v Káhiře navázal kontakt s předními představiteli Egypta i Osmanské říše a snažil se tuto výhodu zužítkovat k budování kariéry v diplomatických službách. Tu však překazila série incidentů, při kterých se Oppenheim zapletl s odpůrci britské správy. Její stížnosti vedly Wilhelmstraße v listopadu 1910 k rozhodnutí se Oppenheima zbavit, ten však díky zásahu císaře posléze obdržel funkci zvláštního vyslance pro oblast Blízkého východu. Druhou klíčovou osobou byl Oppenheimův chránělec, dragoman německého

---

⁵²⁴ Telegram Wangenheima Zahraničnímu úřadu, důvěrné, Therapia 9. 9. 1914, PAAA, Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

⁵²⁵ AKSAKAL, *Holy War*, s. 185; GOSSMAN, s. 87.

⁵²⁶ GOMBÁR, s. 374.

generálního konzulátu v Káhiře Curt Prüfer. V roce 1911 se Prüfer ucházel o funkci ředitele Chedívské knihovny, jeho jmenování však zabránil zásah Kitchenera, který si na této pozici nepřál Němce. Pro Prüfera představoval tento okamžik nepříznivý zlom v doposud velice úspěšné kariéře. Po zbytek života se snažil Britům za toto příkoří pomstít. Navázal proto kontakt s opozičními arabskými skupinami v Egyptě a stal se jedním z hlavních propagátorů Němci sponzorovaného džihádu.⁵²⁷

Bezprostředně po vypuknutí války začal Oppenheim se svými představami seznamovat přední německé osobnosti. Své plány později v říjnu 1914 shrnul v *Denkschrift zur Revolutionierung der islamischen Gebiete unserer Feinde* (Memorandu k revolucionalizaci islámských území našich nepřátel). Dle Oppenheima měla turecká vojska za německé asistence vést tažení do Egypta, kde se po prvních vítězstvích očekávalo vypuknutí povstání proti Britům. Současně měly být vyslány mise do dalších muslimských zemí, především Afghánistánu a Persie, které by jejich obyvatelstvo přesvědčily k odporu vůči Britům s dalším cílem vyvolat tlak na britské državy v Indii. Podle Oppenheima by Londýnu při ohrožení Indie a Egypta neměla zbýt jiná možnost než jednat s Německem o separátním míru.⁵²⁸ Dodnes neexistuje shoda na tom, nakolik jeho myšlenky skutečně ovlivnily následnou politiku Berlína. Ovšem vzhledem k jejímu podstatnému souladu s Oppenheimovými návrhy je nutné jim určitý vliv přiznat. 12. září 1914 se Oppenheim stal ředitelem nově zřízené Překladatelské kanceláře pro orientální jazyky, která se o několik měsíců později proměnila ve Zpravodajskou kancelář pro orient. Jedním z Oppenheimových prvních spolupracovníků se stal právě Curt Prüfer, kterého baron vyslal již v srpnu do Istanbulu s úkolem připravovat německé mise k podnícení džihádu.⁵²⁹

Turecká strana tuto iniciativu Němců příliš nevívala. Jednak si byla dobře vědoma marnosti tohoto počínání, jednak se obávala narušení své neutrality. Do těch oblastí, v kterých bylo možné předpokládat jistou možnost úspěchu (Zakavkazko, Dagestán, Persie), chtěli Turci raději vyslat vlastní mise, které by Němci pouze sponzorovali. V této otázce však Prüfer s Oppenheimem neustoupili. Expedice nicméně zdržely poměrně dlouhé přípravy, kvůli kterým většina z nich opustila Istanbul až po vstupu Turecka do války. Skupina pod vedením Lea Frobeniuse opustila hlavní město až 2. prosince 1914

---

⁵²⁷ LOTH, Wilfried, HANISCH, Marc, *Erster Weltkrieg und Dschihad. Die Deutschen und die Revolutionierung des Orients*, München 2014, s. 168.

⁵²⁸ GOSSMAN, s. 86.

⁵²⁹ LOTH, HANISCH, s. 174.

a zamířila přes Hidžáz do Súdánu, skončila však již na pobřeží Rudého moře, odkud se vrátila zpět do Evropy přes dosud neutrální italskou Eritreu. Súdánu pak úspěšně dosáhla až druhá expedice vedená Bernhardem Moritzem. Ani ta však nepřinesla znatelné výsledky.⁵³⁰ Další mise pod vedením bavorského důstojníka Oskara von Niedermayera vyrazila z Berlína koncem září 1914. Jejím cílem bylo přesvědčit afghánského emíra Habibulláha Chána k vystoupení proti Britům. Niedermayer skutečně po více než roce uspěl a 24. ledna 1916 podepsal s emírem smlouvu o podpoře výměnou za německé finance a zbraně. Dohoda však zůstala mrtvou literou, neboť Berlín neměl reálnou možnost přesunout požadovanou částku a vybavení až do vzdáleného Afghánistánu.⁵³¹

Jistý úspěch přinesla pouze expedice kapitána Fritze Kleina a archeologa Hanse Lührse do svatého města šíitské větve islámu Karbaly. Jejím úkolem bylo pro vyhlášení džihádu získat požehnání předních šíitských kleriků. Po dlouhých jednáních s tamním velkým muftím šejchem Alím se jej počátkem roku 1915 podařilo přesvědčit k vydání *fetvy*, která posvětila sultánovu výzvu ke svaté válce. Na oplátku se Němci zavázali vyplácet muftímu 50 000 německých marek ročně jako odškodné za ušlé příjmy z příspěvků od šiitů z britských kolonií. Touto *fetvou* si tak „pojistili“ loajalitu šíitských poddaných sultána a současně získali prostředek pro šíření odporu vůči Británii a Rusku v oblastech Persie a Afghánistánu.⁵³²

Oproti Němcům, jejichž snahy mířily spíše k vyvolání rebelie v nepřátelských koloniích, se Turci zaměřovali hlavně na zajištění loajality místních vládců v oblasti Arabského poloostrova. Největším vlivem v regionu disponoval díky prestiži svého úřadu mekkánský šeríf Husajn II. al-Hášimí. Šlo o vzdělaného, ale autokratického vládce, jenž se dostával v otázkách modernizace a sekularizace do četných sporů s mladoturky. Přestože choval jisté ambice stát se nezávislým panovníkem, obával se možného pádu a v roce 1914 vyčkával, aniž by projevoval významnější náklonost Britům či Portě, se kterou ho pojilo pouze přátelství s velkovezírem Saidem Halimem Paşou. Druhou významnou sílu tvořili Rašídovci. Ti se těšili také největší podpoře VJP (a především Envera Paşi). Rašídovci ale byli z trojice hlavních rodů na Arabském poloostrově nejslabší, navíc jim v roce 1914 vládl teprve šestnáctiletý emír Sa'úd ibn Rašíd. Rašídovci

---

⁵³⁰ MCMEEKIN, s. 151.

⁵³¹ Tamtéž, s. 228.

⁵³² Tamtéž, s. 207–208.

představovali hlavního soupeře pro třetí významnou sílu v Arábii, rod Sa'údovců z Nadždu.⁵³³

Němci chtěli ve shodě s Enverem Pašou využít arabské vládcy k podpoře plánovaného egyptského tažení. Turci doufali, že se ke kampani připojí na základě chalífovy výzvy k džihádu. S úkolem jednat s Araby se Oppenheim v polovině října 1914 obrátil na českého cestovatele a kněze Aloise Musila, který byl sám členem beduínského kmene Ruwála. Musil byl k Oppenheimovým a Enverovým plánům skeptický. Nevěřil, že se beduíny podaří k podpoře tureckého tažení přesvědčit a přislíbil pouze pokusit se zajistit jejich neutralitu. Ta byla pro úspěch tureckého plánu nezbytná, neboť závisela na poklidném nákupu velbloudů potřebných pro zásobování jednotek při pochodu přes Sinaj. Musilovy obavy se brzy ukázaly být oprávněné. Šeríf Husejn po vypuknutí války vyčkával, a nakonec se po dlouhých jednáních přidal na britskou stranu, zatímco Rašidovci byli zaneprázdňeni vlastními konflikty. Musil Envera před podporou Rašidovců varoval a doporučoval raději dohodnout se Sa'údovci a jeho vlastním kmenem Ruwála, jeho radám se však nedostalo sluchu.⁵³⁴

Na džihád a turecko-německou propagandistickou činnost musely reagovat také státy Dohody. Rusové tak činili přísnou cenzurou a rozsáhlým zatýkáním osob podezřelých ze špionáže. Tato opatření se týkala především oblastí při pobřeží Černého moře a Zakavkazka, kde byli preventivně zatýkáni také předáci místních muslimských komunit.⁵³⁵ Náboženské napětí chtěli Rusové využít také k získání křesťanů v Osmanské říši, především Arménů a Asyřanů, byť nadále podporovali rovněž kurdské povstalce. Ještě 20. září 1914 Sazanov schválil plán vyzbrojení arménských povstalců. Arménská národní rada dále spolupracovala s Rusy na vytvoření čtyř dobrovolnických družin. Naopak dašnaci kooperaci s Petrohradem zpočátku odmítli a domnívali se, že arménské obyvatelstvo by mělo zachovat loajalitu svému panovníkovi. Tato zdrženlivá politika však křesťanskou populaci později neochránila před represivními opatřeními ze strany turecké armády a kurdských nepravidelných jednotek, které pleněním arménských osad naplňovaly vlastní vizi svaté války.⁵³⁶

Britové byli dlouhodobě zainteresováni především v oblasti Arabského poloostrova. V rámci impéria však existovalo více politických koncepcí dalšího postupu.

---

⁵³³ GOMBÁR, s. 322–323.

⁵³⁴ MCMEEKIN, s. 157–159.

⁵³⁵ REYNOLDS, s. 118.

⁵³⁶ Tamtéž, s. 117.

Na počátku války sehrálo významnou roli jmenování Horatia Kitchnera ministrem války. V předchozích letech totiž Kitchener zastával úřad generální konzula v Egyptě, kde kolem sebe shromáždil skupinu odborníků, označovanou také jako tzv. Arabské byro. Tito experti se obávali dopadu vyhlášení džihádu. Doporučovali proto jednat s šerífem Husejnem a přimět jej zahájit povstání proti Osmanské říši. Husejn se měl jakožto potomek proroka Mohammeda sám prohlásit novým chalífou, čímž by turecký džihád ztratil svoji legitimitu. Ještě před válkou Britové jednali se synem šerífa Husejna Abdulláhem. Ten byl povstání výměnou za pozdější autonomii nakloněn, svého otce se mu však nepodařilo přesvědčit. Kitchener ale nehodlal ustoupit a s Greyovým souhlasem navázal s Husejnem v průběhu září opětovný kontakt, následná jednání o přesných podmínkách však trvala řadu měsíců. Hašimovci proti Osmanské říši nakonec otevřeně vystoupili až v roce 1916.⁵³⁷ S plány Arabského byra se střetávaly představy indické vlády. Ta neměla zájem na sjednoceném Arabském poloostrově pod vládou Hašimovců a usilovala o jeho rozdělení a oslabení Arabů. S tímto záměrem také podporovala rod Sa'údovců, a to i proti Hašimovcům. Jejím cílem bylo opírat se v regionu o řadu klientských států, které by současně garantovaly bezpečí dopravy mezi Indií a Suezem. S vlastní koncepcí přišlo také britské ministerstvo zahraničí, které oproti Káhiře či Šimle prosazovalo přímé britské zapojení v oblasti. Jeho plán v následujících letech převážil a vyvrcholil 16. května 1916 podpisem tajné Sykes-Picotovy dohody.⁵³⁸

Ve vlastních koloniích se Britové podobně jako Rusové museli potýkat s cílenou agitací vyzívající muslimské obyvatelstvo k rebelii. Curt Prüfer řídil rozsáhlou operaci zaměřenou na navázání kontaktu s místními revolucionáři a na šíření protibritské propagandy, cílené především na Egypt. Jako velice efektivní se ukázalo působení na muslimy vykonávající hadždž.⁵³⁹ Turci poutníky často pověřovali úkolem šířit po svém návratu zprávy o džihádu a distribuovat informační letáky. Britové se tomu pokoušeli bránit jejich zabavováním a prověřováním vracejících se osob. Ústnímu předávání informací se však zabránit nedalo a úplný zákaz poutě do Mekky nepřipadal v úvahu, neboť by s jistotou vyvolal značnou nespokojenost mezi muslimy napříč impériem. Dalším opatřením byly rozsáhlé přesuny v rámci armády, kdy místní egyptské jednotky

---

⁵³⁷ GOMBÁR, s. 385–387.

⁵³⁸ FROMKIN, s. 108; GOMBÁR, s. 383.

⁵³⁹ Tento nápad byl v Německu diskutován již počátkem září 1914. Ve svatých městech měla být propaganda cílena především na poutníky z Britské Indie a Německo měla prezentovat jako „*jediného pravého přítele islámu*“. Telegram Zimmermanna Jagowovi, Berlín 7. 9. 1914, PAAA, Politik, Reichskanzler, Staatssekretär, Rat im Gefolge 1914–1916 18, RZ 202/22402.

byly nahrazeny spolehlivějšími oddíly z Indie.⁵⁴⁰ Záhy se však ukázalo, že muslimské obyvatelstvo i přes dobrou informovanost na výzvy k vedení svaté války až na výjimky nereagovalo. Většina zachovala pragmatickou loajalitu a řada duchovních vynesla vlastní *fatvy* odmítající džihád. Jeho praktické důsledky v koloniích se tak omezily na nepříliš časté případy dezerce a menší nepokoje, které ale neměly na průběh války vliv.⁵⁴¹

V případě Egypta byla odezva na turecký vstup do války komplikována ještě jednou skutečností. O několik měsíců dříve odcestoval chedív Abbás II. Hilmí na návštěvu Istanbulu, kde byl na něj 25. července 1914 spáchán atentát. Chedív útok přežil, ale mimo jiné kvůli léčbě svých zranění zůstal ve městě až do napadení černomořských přístavů. Během svého pobytu se zapletl do machinací mezi Wangenheimem a Enverem, kteří jej chtěli využít jako symbol odporu vůči britské vládě v Egyptě. Enver se nicméně obával, že Němci tak činí spíše se záměrem Brity v roli vládce Egypta nahradit. Požadoval proto po chedívovi jasnou podporu, v opačném případě mu hrozil obviněním ze zrady.⁵⁴² Abbás II. Hilmí byl sám odpůrcem cizí nadvlády, a po vstupu do války se postavil zcela na stranu Osmanské říše a vyzval egyptské obyvatelstvo k boji proti Britům. Londýn se tak dostal do svízelné situace, na kterou se rozhodl reagovat Abbásovým sesazením a 18. prosince 1914 vyhlášením protektorátu nad Egyptem. Ten tímto aktem přestal být formálně součástí Osmanské říše a jeho nový panovník Husajn Kámil poté vládl jako první egyptský sultán.⁵⁴³ Ani tato změna však neměla vážnější dopad na pořádek v zemi. Když na počátku roku 1915 Cemal Paša konečně zahájil dlouho plánované tažení na Suez, jeho postup se neseťkal s podporou ani u beduínských kmenů na Arabském poloostrově, ani u egyptského obyvatelstva. Po neúspěšných útocích Cemal 3. února 1915 rozhodl o ukončení operace, aniž se, byť alespoň části jeho jednotek podařilo překročit průplav.⁵⁴⁴

---

⁵⁴⁰ WEBER, s. 91.

⁵⁴¹ JOHNSON, KITCHEN, s. 270.

⁵⁴² WEBER, s. 90–91.

⁵⁴³ PALMER, s. 236.

⁵⁴⁴ WEBER, s. 100.

Závěr

Cesta Osmanské říše ke vstupu do první světové války představuje složitou problematiku, jež byla výsledkem několika dekád komplikovaného vývoje. Při zpětném pohledu však lze soudit, že Turecko směřovalo ke vstupu do Trojspolku a k alianci s Německem dlouhodobě, a ta tak byla jen logickým vyústěním existujícího trendu. Německo-osmanské sblížení narušila mladoturecká revoluce, během které došlo k zdánlivému přerušení plynulého vývoje a Osmanská říše získala předpoklady pro liberalizaci a spolupráci se státy Dohody.

Počátky budoucího spojení s Německem lze spatřit již v době vlády Abdülhamida II. Sultán musel po Berlínském kongresu reagovat na slábnoucí podporu svého tradičního britského spojence, jenž dokonce přistoupil k obsazení části nominálně tureckého území v Egyptě. Abdülhamit II. se tuto ztrátu snažil kompenzovat novou orientací na Německo, pro kterou existovalo několik předpokladů. Vedle dřívější vojenské spolupráce se jednalo především o skutečnost, že Berlín dosud neměl na Blízkém východě vlastní politické zájmy. Pro vzájemné sblížení byl klíčový také nástup Viléma II. na trůn, neboť s ním byla opuštěna Bismarckova politika limitovaného zájmu o region. Císař si během svých cest do orientu vypěstoval jistou slabost pro Osmanskou říši a muslimský svět. V souvislosti se vstupem do první světové války byl nejvýznamnějším důsledkem spolupráce obou zemí vznik vlivné skupiny důstojníků v osmanské armádě s blízkými vazbami na Německo, která pak proněmeckou orientaci prosazovala až do samotného vstupu do války.

Přes rostoucí obchodní výměnu a významné dodávky zbraní však Abdülhamit II. nepřipustil, aby Němci získali v jeho zemi příliš velký vliv, či aby tato kooperace významně narušila vztahy s dalšími velmocemi. Během Abdülhamidovy vlády měl počátek také opětovný akcent na roli sultána jako chalífy. V rámci říše sloužila náboženská autorita chalífy k posilování panovnické moci, významnější je však její vnější využití. Sultánovi umožnila hrozit nepřítelům vyhlášením svaté války. Džihád byl velmocemi považován za vážné nebezpečí, neboť se obávaly povstání vlastního obyvatelstva v koloniích. Přes řadu úspěchů měla politika Abdülhamida II. své limity. Turecko si zachovalo nezávislost a nedostalo se pod přímý vliv některé z velmocí, současně však postrádalo silného spojence, což mu například zabránilo těžit z vítězství v roce 1897 při konfliktu s Řeckem. Abdülhamit II. byl dále nucen ustoupit kolektivnímu tlaku velmocí v otázce Makedonie. Sultánova opatrná politika však byla oponenty režimu

považována za důkaz neúspěchu dosavadní zahraniční orientace říše a symptom jejího postupujícího úpadku.

Mladoturecká revoluce přinesla kompletní obrat ve směřování Osmanské říše. Mladoturci včetně představitelů Výboru jednoty a pokroku odmítali stávající sultánovu politiku. Řada z nich měla po letech v západoevropském exilu pozitivní vztah k Velké Británii a Francii, zatímco Německo bylo vnímáno jako spojencem minulého režimu. Zahraniční orientace Osmanské říše tak byla po revoluci určována spíše snahou vymezit se proti předchozímu režimu, vnitropolitickou situací a osobními sympatiemi jednotlivých politiků. Mladoturci původně zamýšleli věnovat se především vnitřním otázkám, krátce po revoluci však museli reagovat na bosenskou krizi. Jejich pozornost tak byla od implementace vlastního politického programu odvedena k zahraniční politice, ve které se spoléhaly především na podporu západních mocností. Ty však neměly zájem nahradit Německo v pozici hlavního partnera Osmanské říše. Politici v Londýně i Paříži pochybovali o schopnostech mladoturků zemi skutečně reformovat. Ve vzájemných vztazích se tak dostaly neřešitelné situace, kdy západní mocnosti podmiňovaly uzavření spojení liberalizací a reformou Osmanské říše, což však nebylo možné provést bez záruky aliance. Britská vláda navíc v roce 1907 dosáhla dohod s Ruskem a nebyla ochotna tento nově budovaný vztah narušit přijetím tureckých návrhů na uzavření plnohodnotného spojení. Zdrženlivost obou velmocí navázat bližší vazby navíc prohloubila také nestabilita, která panovala na turecké politické scéně až do roku 1913.

Již před revolucí se mezi mladoturky začaly formovat dvě frakce. Na jedné straně stáli liberálové s decentralizačním programem, kteří se těšili také větší podpoře z britské strany. Jejich konkurenta představoval Výbor jednoty a pokroku, jehož členové zastávali politiku centralizace říše. Vzhledem k britské podpoře liberálům však ve VJP začaly postupně narůstat proněmecké nálady. Orientaci na Německo zastávala především vojenská část VJP z okruhu Envera Paši. Díky své silnější struktuře a podpoře v řadách armády se výboru podařilo získat nad liberály převahu, přičemž jeho členové neváhali využít ani nezákonné prostředky a volební podvody. Německu se díky sympatiím VJP a nezájmu západních velmocí podařilo obnovit vliv ztracený během mladoturecké revoluce, aniž by k tomu samo výrazněji přispělo.

Vzájemné soupeření VJP a liberálů bylo úzce provázané s úspěchy a neúspěchy v zahraniční politice. Zásadní význam měly válečné konflikty, kterými si Osmanská říše prošla v letech po mladoturecké revoluci. Během války s Itálií se osmanské armádě dařilo k překvapení samotné Porty klást úspěšný odpor. Ukázalo se, že Turecko je schopné

vzdorovat tlaku jedné z velmocí, a ta si nebyla schopná za dané konstelace vynutit své požadavky. Podpora osmanské populace pro vedení války a zapojení řádu Sanúsija měly také významný efekt na další plány velmocí. Evropané mylně interpretovali vytrvalý odpor muslimů jako důsledek džihádu proti nevěřícím a začali silně nadhodnocovat jeho význam. Dalším poučením z konfliktu byla pro evropské státníky zranitelnost ruského hospodářství vůči uzavření Úžin. Ruská politika byla do budoucna motivována snahou zabránit jejich opětovnému uzavření a zajistit, aby se Úžiny nedostaly pod vliv nepřátelské velmoci.

Válka současně odváděla pozornost VJP od domácích otázek. To vedlo v červenci 1912 k pádu vlády a opětovnému nástupu liberálů, od kterých si západní velmoci slibovaly skutečný pokrok a brzké uzavření míru s Itálií. Nové vládě však chyběly čas a prostředky pro realizaci těchto kroků. Liberálové spoléhali na podporu Francie a Velké Británie, ty ji však nadále podmiňovaly reformami, které nebylo možné včas uskutečnit. Obě velmoci tak promrhaly šanci posílit svůj vliv v Istanbulu. S ohledem na probíhající válku se turecká vláda ocitla v situaci, která se měla v následujících letech ještě několikrát opakovat, totiž že jakýkoliv ústupek na poli zahraniční politiky by měl negativní dopad na domácí postavení vlády. Porta učinila zjištění, že velmocenský koncert nebyl ochoten účinně zasáhnout při narušení integrity Osmanské říše.

Tento poznatek neunikl ani balkánským státům, které byly schopné do roku 1912 překonat vzájemné spory a vytvořit společnou koalici namířenou proti Osmanské říši. Vítězstvím v první balkánské válce se jim podařilo připravit Turecko o většinu jeho evropských území. Tento konflikt měl také několik zásadních důsledků, jenž později vedly ke vstupu do první světové války. Vojenské neúspěchy a ochota jednat o nepříznivých mírových podmínkách poškodily pozici liberálů a umožnily radikální části VJP vedené Talátem Beyem a Enverem Beyem uskutečnit 23. ledna 1913 převrat. Počáteční fázi konfliktu nepříznivě ovlivnila pomalá mobilizace tureckých jednotek a nízká úroveň jejich organizace. Nová vláda se hodlala postarat o to, aby se již podobné problémy do budoucna neopakovaly. To vedlo k dalšímu sblížení s Německem, které Porta požádala o vyslání vojenské mise, jež měla napravit špatný stav tureckých jednotek.

Lednový převrat neznamenal úplné převzetí moci ve státě Výborem jednoty a pokroku. K moci přivedl novou vládu velkovezíra Mahmuda Ševketa Paši, která se vedle VJP opírala také o vliv vyšších armádních důstojníků. Právě tato skupina představovala hlavní stoupence spolupráce s Německem, vůči které neměla většina VJP námitky, ale také ji až dosud výrazně nepodporovala. Nový kabinet se od předchozích

vlád lišil i na poli domácí politiky. Upustil od prosazování tvrdé centralizace i liberálních hospodářských reforem, a naopak začal zdůrazňovat muslimský charakter země. Celkově je tak možné říci, že vláda Şevketa Paşi ve většině ohledů navázala na politiku Abdülhamida II. a dále ji prohloubila.

Şevketův kabinet si z konfliktu odnesl trojici poznatků, které následně tvořily základ zahraničněpolitického směřování země. Porta usilovala o nalezení spojence, který by jí poskytl ochranu před opětovným útokem. Válce se snažila zabránit také odstraněním potenciálních příčin konfliktu s jednotlivými velmocemi. Současně se však hodlala v případě vhodné příležitosti pokusit o revizi výsledků první balkánské války. K tomu se jí naskytl prostor během druhé balkánské války, kdy se jí podařilo získat zpět Edirne. Osvobození města bylo významné také kvůli autoritě, který tento úspěch poskytl Enveru Beyovi. Díky pověsti hrdiny mu byl umožněn vzestup do pozice ministra války, odkud měl Enver klíčový vliv na další vývoj. Snadné vítězství Portu také motivovalo k nekompromisnímu postoji vůči Řecku ve vztahu ke sporu o Egejské ostrovy. Osmanská říše začala v průběhu roku 1913 s mohutným námořním zbrojením, s jehož pomocí chtěla získat nad Řeckem výraznou převahu a následně ostrovy vojensky obsadit. Když však Řekové posílili své vlastní síly, Porta se rozhodla od konfrontace ustoupit. Tato skutečnost svědčí o tom, že turečtí státníci nechtěli riskovat válku, ve které by nedisponovali jasnou převahou. Armáda i VJP si uvědomovaly slabost říše a potřebu období klidu na obnovu a vnitřní reformy.

Pro udržení míru tak představovaly riziko spíše než revanšistické pokusy Osmanské říše její snahy zajistit se proti dalším útokům. Turečtí státníci chovali obavy z plánu velmocí na budoucí rozdělení Osmanské říše. Právě tato představa, že Turecko se nachází v bezprostředním ohrožení, je jednou z hlavních příčin, jež zemi přivedly do první světové války. Nedůvěra tureckých politiků se týkala především Ruska, pro které byl zisk Úžin dlouhodobým cílem. Netušili však, že Petrohrad neměl v tomto období zájem ani prostředky se je pokusit vojensky obsadit, a vyhovoval mu status quo. Obava z možného zániku Osmanské říše vedla Şevketa k dalšímu sbližování s Německem, včetně pozvání vojenské mise. Tento trend pokračoval i po Şevketově smrti a nástupu kabinetu Saida Halima Paşi, ve kterém posílil svůj vliv VJP. Vyslání vojenské mise však vyvolalo diplomatickou krizi, která znejistila Petrohrad. Rusové se obávali německé přítomnosti v Úžinách, a zvyšovali proto svůj tlak na Portu. To však turecké státníky vedlo jen k dalším obavám z ruské agrese a zintenzivnění svých snah o nalezení spojence. Ani řešení krize na počátku ledna 1914 pak vzájemnou nedůvěru neodstranilo.

Přítomnost německé vojenské mise však neznamenała, že by se Porta rozhodla pro výhradní orientaci na Berlín. Její politika do vypuknutí první světové války je naopak charakteristická snahou o jednání se všemi velmocemi, kdy jednotliví členové VJP chovali vlastní preference pro konkrétní státy. Pokusy o uzavření spojenečtví však byly neúspěšné, neboť Turci neměli partnerům co nabídnout. Tuto skutečnost změnila až červencová krize 1914, kdy náhle vzrostl strategický význam Osmanské říše. Trojspolek i Dohoda usilovaly získat podporu Porty. Dopustily se však několika mylných úsudků.

Státy Dohody věřily, že jejich věci bude stačit pouhá neutralita Turecka, za kterou se hodlaly odvděčit garancí jeho územní integrity. Neuvědomily si však, že Porta těmto zárukám nedůvěřovala. Naopak o plnohodnotnou alianci, kterou žádala turecká strana, neměla Dohoda zájem a nehodlala za ni platit podporou Osmanské říše v jejích zájmech na Balkáně. Představitelé Dohody se rovněž mylně domnívali, že neutrality Osmanské říše bude možné dosáhnout pouhými hrozbami, a v případě jejího vstupu do války by byly jejich síly schopné rychle obsadit Úžiny a Istanbul. Vedle nedostatečných snah zajistit příznivý postoj Osmanské říše lze za největší omyl Dohody označit rozhodnutí britské vlády zabavit rozestavěné turecké bitevní lodě. Londýn tímto krokem narušil až do tohoto momentu dobré vztahy s Istanbulem a demonstroval naprosté nepochopení pro zájmy Porty. Vzhledem k tomu, že lodě byly jistým symbolem a jejich výstavba byla financována veřejnými sbírkami, vyvolal tento krok v řadách osmanského obyvatelstva silné protibritské nálady, kterých pak mohlo využít Německo. Tato událost tak nezpochybnitelně přispěla k tureckému příklonu k Trojspolku, současně se však nejednalo o jeho primární příčinu.

Německo projevilo zájem o spojenečtví s Tureckem, přecenilo však jeho možnosti a reálný přínos. Berlín si od aliance sliboval vázání části ruských jednotek tureckými silami, jeho uvažování však ovlivnily také mylné představy o dopadech světového džihádu, který by sultán po vstupu do války vyhlásil proti Dohodě. Německé armádní špičky chovaly v důsledku zavádějících zpráv německé vojenské mise chybnou představu o schopnostech Turecka vést úspěšnou ofenzívu proti Suezmu, či se vylodit v okolí Oděsy. Významnou úlohu sehrála také náklonost Viléma II. k Osmanské říši, neboť právě císař instruoval Zahraniční úřad, aby zahájil jednání o spojenečtví. Jeho průběh jasně ukazuje, že Porta postupovala s cílem dosáhnout dlouhodobé aliance. Politici v Berlíně a Istanbulu také mylně odhadli postoj Bulharska, když se domnívali, že se jej společným postupem podaří přimět k intervenci proti Srbsku. Ta by pro Německo a zejména Rakousko-Uhersko znamenala vítanou pomoc, naopak pro Osmanskou říši možnost naplnit své

závazky nepřímo tím, že se do bojů zapojí bulharští vojáci. Tyto důvody vedly Berlín k uzavření aliance s Tureckem 2. srpna 1914.

Podpisem smlouvy dosáhla Porta svého cíle a nově stála před úkolem si nového spojence udržet. Němci od turecké strany očekávali neprodlený vstup do války, ten však nebyl v danou chvíli v jejím zájmu. V řadách osmanského kabinetu panovala shoda na zachování neutrality. Porta se dostala do situace, kdy musela složitě balancovat. Na jedné straně si nechtěla nenávratně znepřátelit státy Dohody, na druhé straně musela přijmout taková opatření, aby přesvědčila Německo o upřímnosti svého závazku vstoupit do konfliktu. Počítat musela také s případem, že se válce nakonec nebude schopná vyhnout. Z těchto důvodů se kabinet 2. srpna usnesl na vyhlášení mobilizace.

Právě toto rozhodnutí lze hodnotit jako klíčovou událost na cestě Osmanské říše do první světové války, neboť omezilo její možnosti. Turecko nebylo schopné mobilizaci financovat bez přísunu německých financí, díky kterým však Berlín získal nástroj, kterým byl schopen na Portu vyvíjet nátlak. Jakmile byla mobilizace jednou vyhlášena, nezbyvalo Portě než doufat, že válka skončí před dříve, než Němcům dojde ochota Turky financovat. Osmanští státníci projevíli v období od podpisu smlouvy do vstupu do války velkou schopnost odolávat německým požadavkům. Neutralitu si dokázali uchovat i navzdory úniku německých lodí *Goeben* a *Breslau* do Úžin. Dalšího úspěchu dosáhla Porta jednostranným vypovězením kapitulací, které byly státy zaneprázdněné vedením války nuceny akceptovat. Portě se dokonce podařilo uzavřít Úžiny, aniž by vyprovokovala útok Dohody, čímž výrazně komplikovala situaci Ruska ve válce. Všechny tyto dílčí úspěchy však závisely na německých financích, které se Berlín rozhodl na počátku října 1914 zastavit. Porta se tak ocitla v situaci, kdy musela reagovat buď demobilizací, či akceptováním německého požadavku vstupu do války.

Část kabinetu včetně velkovezíra zapojení do konfliktu nadále odmítala. Bez jeho vědomí si jej však vynutila radikální frakce VJP v čele s Enverem Pašou, která ve spolupráci s německým admirálem Wilhelmem Souchonem zorganizovala útok na ruské černomořské přístavy. Ani tento incident však neznamenal nevratný krok ke vstupu do války. Státy Dohody projevíly ochotu zachovat neutralitu Osmanské říše za podmínky vypovězení německých vojáků z jejího území. Konečné rozhodnutí odmítnout tento požadavek však vedle radikální části VJP učinili i dosud umírnění členové kabinetu včetně Halima Paši. Nabízely se jim dvě možnosti. Buď se plně zapojit do války, či obětovat spojenectví s Německem. V případě vypovězení aliance by se však Osmanská říše ocitla opět bez spojence, navíc v situaci, kdy její vztahy se státy Dohody byly

významně narušené. Ať už by tedy v probíhající válce zvítězila kterákoliv strana, vítěz by neměl důvod respektovat integritu Osmanské říše. V jejich rozhodování jistě hrála roli také nedůvěra, kterou chovali vůči dohodovým státům. Rozhodnutí vstoupit do války se tak jeví jako racionální krok, který s sebou sice nesl velké riziko, ale současně také šanci na úspěch a velké zisky v případě vítězství. Menšina ministrů sice na protest proti vstupu do války na své funkce rezignovala, přesto mělo její vyhlášení v listopadu 1914 širokou podporu.

Klíčovou roli v turecké cestě do konfliktu sehrály na německé straně dvě osoby. Tou první byl německý velvyslanec v Istanbulu Hans von Wangenheim, který byl skeptický k ochotě Turků vstoupit do války. Přesto s nimi podepsal spojeneckou smlouvu a následně se zastával Porty při výtkách Berlína stran její pokračující neutrality. Tento rozpor lze vysvětlit tím, že Wangenheim sice podporoval uzavření aliance s Tureckem, nicméně byl proti jeho aktivnímu vstupu do války, neboť si byl na rozdíl od většiny Němců vědom omezených schopností osmanské armády. Současně však chtěl zachovat německý vliv v Istanbulu a předejít možnosti, že by se Osmanská říše nakonec zapojila od války na straně Dohody, či vyvolala samostatný konflikt s Řeckem. Wangenheim se domníval, že turecká neutralita je pro Německo výhodnější, o čemž se mu však nepodařilo přesvědčit své nadřízené. Musel se proto řídit pokyny z Berlína.

Druhou osobou byl Otto Liman von Sanders, který měl na rozdíl od Wangenheima vyšší mínění o schopnostech osmanské armády a po vstupu do konfliktu toužil i z osobních důvodů. V jeho osobě se projevil význam německé vojenské mise v Osmanské říši. Během jednání o spojenecké smlouvě Liman poskytl kladnou odpověď na otázku, zdali by bylo zapojení Turků po boku Německa výhodné. Berlín navíc uzavřel spojeneckou smlouvu za předpokladu, že se jeho důstojníkům dostane významného vlivu ve velení osmanské armády, což pomohlo překonat německé obavy ze slabosti turecké armády. Přítomnost Limanovy vojenské mise v zemi tak byla podmínkou pro uzavření německo-tureckého spojení.

Na turecké straně nelze opomenout význam Envera Paši. Předně byl odpovědný za svržení liberální vlády v lednu 1913, čímž umožnil nástup proněmecky naladěného Şevketa. Dále sehrál klíčovou úlohu v dojednání aliance i v uskutečnění útoku v Černém moři. Enver se podobně jako další představitelé VJP považoval za osobně zodpovědného za další osud Osmanské říše, který byl podle něj neoddělitelně spjatý s účastí ve válce. Boj po boku Německa představoval pro Envera nejlepší šanci na zachování Osmanské říše, o čemž se mu podařilo přesvědčit i další významné představitele VJP. Skutečnost,

že podpora VJP pro vstup do konfliktu pramenila spíše z rozvážného zhodnocení pozice Turecka než z ideologie dokládá fakt, že pro spojenectví s Německem se vyslovily i osoby původně nakloněné státům Dohody, například Ahmet Cemal Paša.

Vstup Osmanské říše do války znamenal pro Istanbul i Berlín konfrontaci s realitou. Naděje tureckého velení, že se ruské síly podaří porazit během zimní ofenzívy na Kavkaze skončily jednou z největších porážek osmanské armády ve válce. Neúspěšné bylo také ambiciózní tažení na Suez a ani propagandistická kampaň k rozšíření džihádu nespĺnila původní představy. Turecká účast přesto měla pro vojenské úsilí Ústředních mocností velký význam, neboť garantovala uzavření Úžin a tím i izolaci Ruska. Turecko také vázalo velké množství nepřátelských sil. S výjimkou vyhlášení džihádu by všechny tyto faktory byly přínosem i při případném zapojení na straně Dohody, která je však nepokládala za hodné ústupků. Zatímco Dohoda podcenila reálné možnosti Turecka, Německo je přecenilo a mělo tudíž větší zájem na uzavření spojenectví.

Z těchto důvodů lze dojít k závěru, že vstup Osmanské říše byl ovlivněn působením řady příčin a mimořádně složitou situací země, která dle jejích představitelů čelila ohrožení vlastní existence. Pro spojenectví s Německem hovořila řada skutečností, z nichž však žádná nebyla sama o sobě rozhodující. Jednalo se o několik faktorů, jejichž kořeny lze hledat již v době vlády Abdülhamida II. Turečtí státníci aktivně neusilovali o vstup do první světové války, naopak se mu po jistou dobu snažili vyhnout. Změna nastala až za situace, kdy hrozila ztráta německého spojenectví. Tehdy se kabinet, jenž měl i po útoku v Černém moři stále možnost jednat a pokusit se konfliktu vyhnout, vyslovil pro účast ve válce. Po vzniku republiky přijala turecká historiografie v čele s vnukem Kámila Paši Yusufem Hikmetem Bayurem výklad, podle kterého byl vstup do konfliktu důsledkem nekompetentních rozhodnutí a válkychtivosti triumvirátu Envera, Cemala a Taláta.⁵⁴⁵ Tuto interpretaci je však nutné odmítnout. Pro uzavření spojenectví s Německem a vstup do války existovalo několik logických důvodů. Konečné rozhodnutí navíc učinil v případech uzavření aliance i odmítnutí ultimáta po útoku na černomořské přístavy celý kabinet včetně Halima Paši. Turečtí státníci tímto rozhodnutím akceptovali riziko spojené s možnou porážkou s vědomím, že se jedná o nejlepší možné řešení provázené nejmenší hrozbou rozpadu Osmanské říše. Z jejich pohledu šlo o risk, který však mohl v případě úspěchu znamenat spásu jejich země.

---

⁵⁴⁵ AKSAKAL, *Ottoman Road to War*, s. 10–11.

Seznam použitých pramenů a literatury

Nepublikované prameny

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin.

Použité prameny jsou dostupné v digitalizované podobě. In: Auswärtiges Amt.

Politisches Archiv [online], Dostupné z: <https://archiv.diplo.de/arc-de>.

Politik, Deutschland 128, RZ 201/1913.

Politik, Deutschland 128, RZ 201/1914.

Politik, Deutschland 128, RZ 201/1915.

Politik, Orientalia Generalia 5, RZ 201/14503.

Politik, Reichskanzler, Staatssekretär, Rat im Gefolge 1914–1916 18, RZ 202/22402.

Politik, Reichskanzler, Staatssekretär, Rat im Gefolge 1914–1916 18, RZ 202/22403.

Politik, Weltkrieg 3, RZ 201/19918.

Publikované prameny

CEMAL, Ahmet Paşa, *Memories of the Turkish Statesman 1913–1919*, New York 1922.

GOOCH, George Peabody, TEMPERLEY, William Vazeille (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914, Volume IX. The Balkan Wars. Part I. The Prelude. Tripoli War*, London 1933.

GOOCH, George Peabody, TEMPERLEY, William Vazeille (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914, Volume X. Part I. The Near and Middle East on the Eve of War*, London 1936.

GOOCH, George Peabody, TEMPERLEY, William Vazeille (ed.), *British Documents on the Origins of the War 1898–1914, Volume XI. The Outbreak of War*, London 1926.

KAUTSKY, Karl, MONTGELAS, Max Graf, SCHÜCKING, Walther, BÜLOW, Bernhard Wilhelm von (ed.), *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914. Band III. Vom Bekanntwerden der russischen allgemeinen Mobilmachung bis zur Kriegserklärung an Frankreich*, Berlin 1921.

KAUTSKY, Karl, MONTGELAS, Max Graf, SCHÜCKING, Walther, BÜLOW, Bernhard Wilhelm von (ed.), *Die deutschen Dokumente zum Kriegsausbruch 1914. Band IV. Von der Kriegserklärung an Frankreich bis zur Kriegserklärung Österreichs-Ungarns an Rußland*, Berlin 1921.

KULERALP, Sinan (ed.), *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One, Volume VI. The Aegean Islands Issue 1912–1914*, Istanbul 2011.

KULERALP, Sinan (ed.), *Ottoman Diplomatic Documents on the Origins of World War One, Volume VIII. From the July Crisis to Turkey's Entry into the War*, Istanbul 2012.

LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinetten 1874–1914. Band XXX. Der Italienisch-Türkische Krieg 1911–1912*, Berlin 1926.

LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinetten 1874–1914. Band XXXVIII. Neue Gefahrzonen im Orient 1913–1914*, Berlin 1926.

LIMAN VON SANDERS, Otto, *Fünf Jahre Türkei*, Berlin 1920.

Treaty between Great Britain, Germany, Austria, France, Italy, Russia, and Turkey for the Settlement of Affairs in the East. Signed at Berlin, July 13, 1878. In: *The American Journal of International Law* 2, 1908, 4, s. 401–424.

Periodika

Le Stamboul, 1913, 1914.

Literatura

AHMAD, Feroz, *Great Britain's Relations with the Young Turks 1908–1914*. In: *Middle Eastern Studies* 2, 1966, 4, s. 302–329.

AHMAD, Feroz, *Ottoman Perceptions of the Capitulations 1800–1914*. In: *Journal of Islamic Studies* 11, 2000, 1, s. 1–20.

AHMAD, Feroz, *The Young Turks. The Committee of Union and Progress in Turkish Politics 1908–1914*, Oxford 1969.

AHMAD, Feroz, *War and Society under the Young Turks 1908–1918*. In: *Review (Fernand Braudel Center)* 11, 1988, 2, s. 265–286.

AKHUND, Nadine, *Stabilizing a Crisis and the Mürzsteg Agreement of 1903. International Efforts to Bring Peace to Macedonia*. In: *The Hungarian Historical Review* 3, 2014, 3, s. 587–608.

AKSAKAL, Mustafa, *Holy War Made in Germany? Ottoman Origins of the 1914 Jihad*. In: *War in History* 18, 2011, 2, s. 184–199.

AKSAKAL, Mustafa, *The Ottoman Road to War in 1914. The Ottoman Empire and the First World War*, Cambridge 2008.

ANDERSON, Matthew Smith, *The Eastern Question 1774–1923. A Study in International Relations*, London, Melbourne, New York, Toronto 1966.

- AYDIN, Atilla, *The Ottoman Air Force Flight From Istanbul to Cairo in 1914*. In: *Oriens* 37, 2009, 1, s. 123–154.
- BOBROFF, Ronald P., *Roads to Glory. Late Imperial Russia and the Turkish Straits*, London, New York 2006.
- BOYAR, Ebru, *Ottomans, Turks and the Balkans. Empire Lost, Relations Altered*, New York 2007.
- CORRIGAN, H. S. W., *German-Turkish Relations and the Outbreak of War in 1914. A Re-Assessment*. In: *Past and Present* 36, 1967, 1, s. 144–152.
- DAVISON, Roderic H., *The Armenian Crisis 1912–1914*. In: *The American Historical Review* 53, 1948, 3, s. 481–505.
- DERINGIL, Selim, *The Well-Protected Domains. Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire 1876–1909*, London, New York 1999.
- EARLE, Edward Mead, *The Secret Anglo-German Convention of 1914 Regarding Asiatic Turkey*. In: *Political Science Quarterly* 38, 1923, 1, s. 24–44.
- EARLE, Edward Mead, *Turkey, The Great Powers, and the Bagdad Railway. A Study in Imperialism*, New York 1924.
- FROMKIN, David, *A Peace to End All Peace. The Fall of Ottoman Empire and the Creation of Modern Middle East*, New York 1989.
- GINGERAS, Ryan, *Fall of the Sultanate. The Great War and the End of the Ottoman Empire 1908–1922*, New York 2016.
- GOMBÁR, Eduard, *Moderní dějiny islámských zemí*, Praha 1999.
- GOSSMAN, Lionel, *The Passion of Max von Oppenheim. Archaeology and Intrigue in the Middle East from Wilhelm II to Hitler*, Cambridge 2013.
- HALEY, Charles D., *The Desperate Ottoman. Enver Paşa and the German Empire I*. In: *Middle Eastern Studies* 30, 1994, 1, s. 1–51.
- HALEY, Charles D., *The Desperate Ottoman. Enver Paşa and the German Empire II*. In: *Middle Eastern Studies* 30, 1994, 2, s. 224–251.
- HANIOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton, Woodstock 2008.
- HANIOĞLU, M. Şükrü, *Preparation for a Revolution. The Young Turks 1902–1908*, New York, Oxford 2001.
- HANIOĞLU, M. Şükrü, *The Young Turks in Opposition*, New York, Oxford 1995.
- HALL, Richard C., *The Balkan Wars 1912–1913. Prelude to the First World War*, London, New York 2000.

- HELLER, Joseph, *British Policy towards the Ottoman Empire 1908–1914*, London 1983.
- HELLER, Joseph, *Sir Louis Mallet and the Ottoman Empire. The Road to War*. In: *Middle Eastern Studies* 12, 1976, 1, s. 3–44.
- HELMREICH, Ernst Christian, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912–1913*, Cambridge 1938.
- HERRMANN, David G., *The Paralysis of Italian Strategy in the Italian-Turkish War 1911–1912*. In: *The English Historical Review* 104, 1989, 2, s. 332–356.
- HRBEK, Jaroslav, *Velká válka na moři. 1 díl. Rok 1914*, Praha 2001.
- CHRISTENSEN, Peter H., *Germany and the Ottoman Railways. Art, Empire and Infrastructure*, London, New Haven 2017.
- JOHNSON, Robert, KITCHEN, James E. (eds.), *The Great War in the Middle East. A Clash of Empires*, Abingdon, New York 2019.
- KALDIS, William Peter, *Background for Conflict. Greece, Turkey and the Aegean Islands 1912–1914*. In: *The Journal of Modern History* 51, 1979, 2, s. D1119–D1146.
- KASABA, Resat (ed.), *The Cambridge History of Turkey. Volume 4. Turkey in the Modern World*, Cambridge, New York 2008.
- KAYALI, Hasan, *Arabs and the Young Turks. Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire 1908–1918*, Berkeley, London, Los Angeles 1996.
- KENT, Marian (ed.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, London, Portland 1996.
- KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders I. Its Origin*. In: *The Slavonic Review* 6, 1927, 16, s. 12–27.
- KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders II. The Crisis*. In: *The Slavonic Review* 6, 1927, 17, s. 344–363.
- KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders III*. In: *The Slavonic Review* 6, 1928, 18, s. 543–560.
- KERNER, Robert J., *The Mission of Liman von Sanders IV. The Aftermath*. In: *The Slavonic Review* 7, 1928, 19, s. 90–112.
- KIESER, Hans-Lukas, *Talaat Pasha. Father of Modern Turkey. Architect of Genocide*, Oxford, Princeton 2018.
- KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2014.
- KOMATSU, Kaori, *Financial Problems of the Navy during the Reign of Abdülhamid II*. In: *Oriente Moderno* 81, 2001, 1, s. 209–219.

- LANGENSIEPEN, Bernd, GÜLERYÜZ, Ahmet, *The Ottoman Steam Navy 1828–1923*, London 1995.
- LOTH, Wilfried, HANISCH, Marc, *Erster Weltkrieg und Dschihad. Die Deutschen und die Revolutionierung des Orients*, München 2014.
- MACFIE, Alexander Lyon, *The End of Ottoman Empire 1908–1922*, London 1998.
- MANGO, Andrew, *Atatürk*, London 2004.
- MCMEEKIN, Sean, *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge (Mass.) 2010.
- MCMURRAY, Jonathan S., *Distant Ties. Germany, the Ottoman Empire, and the Construction of the Baghdad Railway*, Westport 2001.
- MEJCHER, Helmut, *Die Bagdadbahn als Instrument deutschen wirtschaftlichen Einflusses im Osmanischen Reich*. In: *Geschichte und Gesellschaft* 1, 1975, 4, s. 447–481.
- MÜHLMANN, Carl, *Die deutschen Bahnunternehmungen in der asiatischen Türkei 1888–1914*. In: *Weltwirtschaftliches Archiv* 24, 1926, 1, s. 121–137.
- ÖZBEK, Nadir, *Defining the Public Sphere during the Late Ottoman Empire. War, Mass Mobilization and the Young Turk Regime 1908–1918*. In: *Middle Eastern Studies* 43, 2007, 5, s. 795–809.
- PALMER, Alan, *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha 1996.
- QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire 1700–1922*, Cambridge 2005.
- RAMSAUR, Ernest Edmondson, *The Young Turks. Prelude to Revolution of 1908*, New York 1957.
- REYNOLDS, Michael A., *Shattering Empires. The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires 1908–1918*, Cambridge, New York 2011.
- ROONEY, Chris B., *The International Significance of British Naval Missions to the Ottoman Empire 1908–1914*. In: *Middle Eastern Studies* 34, 1998, 1, s. 1–29.
- SELIGMANN, Matthew S., *Keeping the Germans Out of the Straits. The Five Ottoman Dreadnought Thesis Reconsidered*. In: *War in History* 23, 2016, 1, s. 20–35.
- SHAW, Stanford J., SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II. Reform, Revolution and Republic. The Rise of Modern Turkey 1808–1975*, Cambridge, New York, Melbourne 1977.
- SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice 1906–1914*, Praha 2022.
- TRUMPENER, *Turkey's Entry into World War I. An Assessment of Responsibilities*. In: *The Journal of Modern History* 34, 1962, 4, s. 369–380.

- TRUMPENER, Ulrich, *German Military Aid to Turkey in 1914. An Historical Re-Evaluation*. In: *The Journal of Modern History* 32, 1960, 2, s. 145–149.
- TRUMPENER, Ulrich, *Germany and the Ottoman Empire 1914–1918*, Princeton 1968.
- TRUMPENER, Ulrich, *Liman von Sanders and the German-Ottoman Alliance*. In: *Journal of Contemporary History* 1, 1966, 4, s. 179–192.
- TURFAN, Mehmet Naim, *Rise of the Young Turks. Politics, the Military and Ottoman Collapse*, London, New York 2000.
- TÜRK, Fahri, *Deutsche Siedlungspläne im Osmanischen Reich*. In: *German Studies Review* 33, 2010, 3, s. 641–656.
- UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward J., *A Military History of Ottomans. From Osman to Atatürk*, Santa Barbara, Denver, Oxford 2009.
- UYAR, Mesut, *The Ottoman Army and the First World War*, Abingdon, New York 2021.
- VAN DER VAT, Dan, *The Ship that changed the World. The Escape of the Goeben to the Dardanelles in 1914*, Edinburgh 2000.
- WEBER, Frank G., *Eagles on the Crescent. Germany, Austria and the Diplomacy of the Turkish Alliance 1914–1918*, Ithaca, London 1970.
- WRIGLEY, David W., *Germany and the Turco-Italian War 1911–1912*. In: *International Journal of Middle East Studies* 11, 1980, 3, s. 313–338.
- YORULMAZ, Naci, *Arming the Sultan. German Arms Trade and Personal Diplomacy in the Ottoman Empire before World War I*, London, New York 2014.
- YOSMAOĞLU, İpek K., *Blood Ties. Religion, Violence and the Politics of Nationhood in Ottoman Macedonia 1878–1908*, New York 2014.
- ZIEGLER, Karl-Heinz, *Deutschland und das Osmanische Reich in Ihren Völkerrechtlichen Beziehungen*. In: *Archiv des Völkerrechts* 35, 1997, 3, s. 255–272.
- ZÜRCHER, Erik J., *The Young Turk Legacy and Nation Building. From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*, London, New York 2010.

Internetové zdroje

- Londýnská smlouva 30. května 1913*. In: Pollitecon Publications [online], [cit. 2023-03-01]. Dostupné z: www.pollitecon.com/html/treaties/Treaty_Of_London_1913.htm.
- Turecko-německá spojenecká smlouva 2. srpna 1914*. In: First World War [online], [cit. 2023-02-19]. Dostupné z: www.firstworldwar.com/source/turcogermanalliance.htm.

Resumé

The aim of this thesis is to analyse the political development of the Ottoman Empire in the period before the First World War and to determine the reasons for its alliance with Germany and its subsequent active involvement in the conflict. The author also tries to explain the importance of the Ottoman Empire in the plans of the various powers and what circumstances led it to enter into an alliance with Germany in particular.

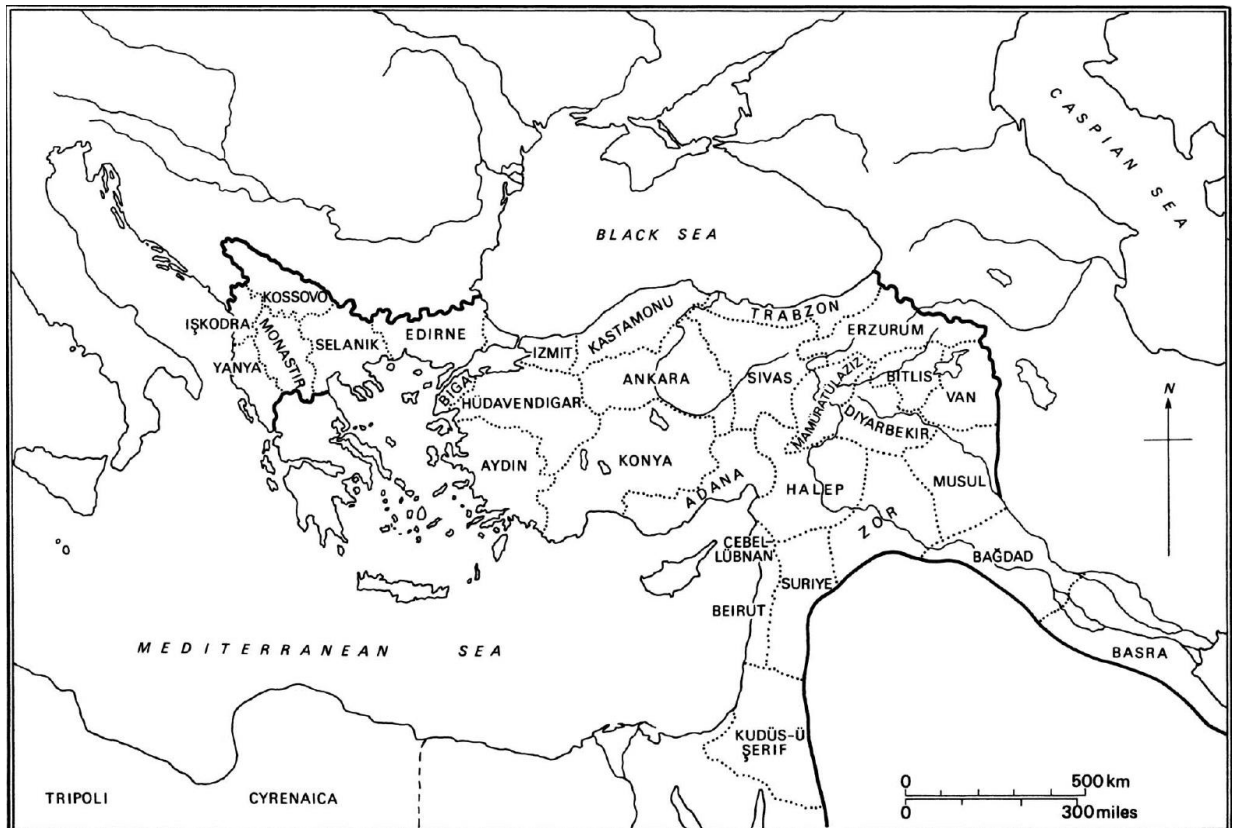
After the Congress of Berlin in 1878, the country embarked on a path towards recovery, but at the same time had to contend with the policies of the Great Powers towards the gradual division of the Ottoman Empire. Abdülhamit II tried to prevent its demise by focusing on Germany, which had so far shown only a marginal interest in the Balkan and Near Eastern regions. In 1908, however, Abdülhamid's autocracy was brought to an end by the Young Turk Revolution, which, in addition to the restoration of constitutionalism, brought major political changes. The Young Turks wished to restore and modernize the Ottoman Empire and therefore sought primarily to cooperate with Great Britain and France. However, the Young Turks' plans encountered a number of difficulties shortly after taking power. In the years following the Revolution, the Ottoman Empire suffered a series of diplomatic and military defeats, culminating in the loss of most of its European territories during the First Balkan War. The setbacks in international politics also further destabilised the Turkish political scene, which was split into rival factions of liberals and nationalists. The political organisation of the Committee of Unity and Progress won the struggle during 1913, gaining control over the future direction of the country and retaining it until the end of the First World War.

The defeat in the First Balkan War reignited the fear of the country's leaders of its disintegration. The High Porte was forced to seek an ally who could protect Turkey from collapse. It therefore tried to improve relations with all European powers with the aim of forming a military alliance with one of them. However, the Turks succeeded in this endeavour only after the outbreak of the First World War by concluding an alliance with Germany. Even after the signing of the alliance treaty, however, the Ottoman Empire maintained neutrality. It only entered the conflict at the end of October 1914 as a result of an attack by the Turkish fleet against Russian Black Sea ports. Part of the Ottoman political elite took this step without any previous consensus within the cabinet. This incident ended the previous neutrality of the Ottoman Empire, which subsequently became fully involved in the conflict alongside the Central Powers. The optimistic

notions of early successes of the Turkish command dissipated shortly after entering the war, yet the country was able to withstand enemy pressure until the autumn of 1918. The participation of the Ottoman Empire had a substantial influence on the course and outcome of the First World War.

Přílohy

Příloha č. 1: Osmanské vilájety v roce 1900

Zdroj: QUATAERT, Donald, *The Ottoman Empire 1700–1922*, Cambridge 2005, s. 104.

Příloha č. 2: Územní ztráty Osmanské říše po balkánských válkách

Zdroj: HANIOĞLU, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton, Woodstock 2008, s. 172.

Příloha č. 3: Bagdádská dráha v roce 1914

Zdroj: MCMEEKIN, Sean, *The Berlin-Baghdad Express. The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Cambridge (Mass.) 2010, s. 236–237.